

Lucian RAMBOUT

ÇAĞDAŞ
KÜRDİSTAN
TARİHİ

FIRAT-DİCLE YAYINLARI

Lucian RAMBOUT

ÇAĞDAŞ
KÜRDİSTAN
TARİHİ

FIRAT-DİCLE YAYINLARI -4-

Birinci Baskı: 1975, RONAHÎ Yayınları
İkinci Baskı: Ekim 1992
Baskı: Aydınlar Matbaası
Dizgi: Heval Dizgi

Yönetim yeri ve yazışma adresi

Yüksek Kaldırım cad.
Uğur Han No:65 Kat:3
KARAKÖY/İSTANBUL
Telf:(1) 249 44 13- 249 38 18

İÇİNDEKİLER

Ronahî'nin önsözü.....	5
Giriş.....	9

I

1- Kürdistan'ın Coğrafyası.....	13
2- Kürdistan'ın Ekonomik Kaynakları.....	15
3- Kürtler.....	17
4- Kürt Sorunu.....	20

II

5- Barış Antlaşmalarında Kürtler.....	24
6- Vatanseverlik Yoksa Taasup: Şeyh Sait İsyamı(1925).....	27
7- Ağrı İsyamı(1930) ve Sürgün Kanunları.....	30
8- Bir Polis meselesi: Dersim'de Seyid Rıza "Çeteleri" (1937).....	36
9- Kimdir Bu Vahşiler ?.....	40

III

10- Kılıçların gölgesindeki Cennet.....	46
11- İngilizler ve Kürtler.....	49
12- Taç için Emir Faysal mı ? Şeyh Mahmut mu ?.....	51

13- Küçük Kağıtlar ve Güzel Nutuklar.....	59
14- R.A.F'nin kanatları altında.....	63
15- Ve üçüncü bir "eşkiya" çıkageldi.....	71

IV

AYI İLE PARS ARASINDA

16- Güç bir mesele.....	85
17- Kısa bir Özgürlük Dönemi.....	96
18- Mahabad Otonom Kürt Cumhuriyeti.....	103

V

ÖZGÜR HAVADA

19- S.S.C.B'de Kürtler.....	111
20- Doğu Devletleri Kürtleri.....	114
- İLAVE.....	118
- Bibliyografya.....	123
- Açıklayıcı Notlar.....	127

RONAHÎ'NİN ÖNSÖZÜ

XVIII. yüzyılın ortalarından bu yana, Batı ülkelerinde Kürtler ve Kürdistan hakkında yayınlanan makale, broşür ve kitaplar oldukça kabarık bir yekün tutar. 1968'de Amsterdam'da yayınlanan "*ISK's Kurdish Bibliography*" bunlardan 9350'sini sıralamaktadır.

Bu eserlerin büyük çoğunluğu Kürdistan folklorü, inanç ve mezhepleri, aşiret sistemi ve yaşayış tarzını konu edinip daha çok batılı okuyucunun ekzotizm zevkini tatmin etmeye yönelmektedirler ve gezi izlenimi olmaktan öte bir değer arz etmezler. Kaldı ki, bu izlenimlerde çoğu kere hayali kalmakta, gerçeklere pek az uymakta ve efsanevi bir Kürt tipi yaratmaktadırlar. İngiliz SOANE ve HAY'ın incê, uzun boylu, beyaz tenli, mavi gözlü ve zeki Kürtleri ile Fransız H. BİNDER ve Alman Karl MAY'ın iriyarı esmer, kara gözlü ve yabani Kürtlerinin ortak yanları yok gibidir.

Gezi notlarının yanında, Kürt dili ve lehçeleri, arkeoloji ve antropoloji üzerinde inceleme ve bilimsel araştırmalar da yayınlanmıştır. Yayınlanan gramer taslak ve denemelerin, metin ve derlemelelerin, diyalektoloji çalışmalarının ve sözlüklerin haddi hesabı yoktur.

Fakat, Orta-Doğu Petrol rezervlerinin büyük bir kısmını bulunduran Kürdistan'da, diliyle, gelenekleriyle, kültürüyle, geçmişiyle, talihsizlik ve acılarıyla bir bütün teşkil eden bir Kürt milletinin var-

lığından, bu milletin tarihin en eski çağlarından beri bu topraklar üzerinde yaşadığından bahsedilmek istenmemiştir. Bu milletin, birliğini sağlayıp, yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sahip çıkacağı düşüncesi tatlı kâr ve talan peşinde olan batılı emperyalistlerin ve onların işbirlikçisi hükümetlerin düşlerini haram etmiştir. Bu yöndeki gelişmeyi geciktirmek için mümkün olan her türlü metodlar denemiştir. Bir yandan işbirlikçi ya da ırkçı bürokrat gruplarına Kürt halkını toptan imha etmeleri için silah ve malzeme verilmiş ve bu kanlı cinayetler Dünya kamuoyundan saklanmaya çalışılmış, beri yandan Kürt halkının ulusal değerleri tahrif edilmiş, zincire vurulmasında rol sahibi feodal ve irticai kurumlar desteklenerek uzlaşma sürecinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Bu fiziki ve kültürel jenosidde Kürt tarihinin tahrifi çabaları önemli bir yer tutar. Aynı olayın daha yakın bir geleceğe kadar kardeş ve komşu Türk halkı, sonradan Cezayir halkı gibi diğer sömürgeleştirilmiş halklar içinde yapıldığı gözönüne alınırsa, bunun sömürgeci ve emperyalistlerin yağma ettikleri toplulukların soysuz, geçmişsiz, dilsiz, kültürsüz, millî bilinçten yoksun, geri kalmış ve Batulular ile eşit tutulması sözkonusu olmayan "*ilkel aşiretler*" olarak gösterip sömürülerini meşru gösterme taktiklerinin bir sonucu olduğu görülür. Kürtler üzerine türlü-çeşitli eserler yazmış olan ve Kürdistan'ın bölüşülüp sömürgeleştirilmesinde önemli bir sorumluluğu olan İngiliz emperyalistlerinin Kürt tarihi ve Kürt millet hareketleri üzerinde yayın yapmaktan kaçınmış olmaları kayda değer bir noktadır.

Aynı çabanın, daha acemi, mantıksız ve kaba usullerle de olsa, ırkçılıklarını, "*Türkiye'nin anti-emperyalist kurtuluş mücadelesinde*" diğer Anadolu halklarıyla birlikte savaşmış Kürt halkının inkarına kadar vardırıran Türk bürokratlarınca da sarfedilmiş olduğunu belirtmek yeridir.

Bu tahrif çabalarına rağmen, özellikle Rus ve Sovyet araştırmacılarının çalışmaları sonucu Kürdistan'ın eski ve yakın tarihi kısmen de olsun aydınlığa kavuşmuştur. Bu alanda, çalışmalarında, IV. yüzyılda yaşamış Vakayiname yazarı, Farqinli Yaşua, XI. yüzyılda yaşa-

muş Mervani Kürt Devleti tarihçisi İbn-ul Fariqî ve XVI. yüzyılda yaşamış Şerefname yazarı Bitlis Hükümdarı Şeref Xan gibi Kürt tarihçilerinin eserlerinden yararlanan Rus alimleri Minorski ve Nikitini zikredebiliriz. Sovyet tarih araştırmacılarından N. Marr, Vilçevski ve N.A. Halfin, gerek Kürtlerin etnik kökenleri ve gerekse Kürt Millet hareketleri konusundaki incelemeleriyle dikkati çekmektedirler.

Fransız ve İngiliz dilinde çıkmış olan, iki elin parmaklarıyla sayılabilecek kadar az sayıdaki incelemelerin çoğu da kasıtlı veya bilmeyerek meseleyi ters olarak bir Kürt-Türk veya Kürt-Arap çatışması halinde ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Bazıları işi Ari-Moğol veya Ari-Sami çatışmasına vardırarak kadar tutarsızdırlar.

HEWRA Araştırma ve İnceleme kurulu, Kürt tarihini tanıtmaya amacıyla bu incelemelerin en ilgi çekicilerinden birkaçını, ihtiva ettikleri belgelerin önemini gözönünde bulundurarak, Türkçeye çevirip yayınlamayı yararlı buldu.

Bu dizinin ilk kitabı elinizdeki, "*ÇAĞDAŞ KÜRDİSTAN TARİHİ*" dir. Fransız Lucian Rambout tarafından 1947 de yazılan bu kitap bir takım tahlillerin yetersiz ve tutarsız olmasına rağmen yakın tarihimize ışık tutan bir hayli önemli belge ve beyanat bulundurmaktadır.

"*Les Kurdes et La Droit*" başlığını taşıyan Fransızca orijinalini muhtevasına daha uygun bulduğumuz "*Çağdaş Kürdistan Tarihi*" adıyla yayınlıyoruz.

Bu dizimiz, B. Nikitin'in "*Les Kurdes el la Kurdistan*" (Kürtler ve Kürdistan), Joyce Blau'nun "*La Problema Kurde*" (Kürt Sorunu), Dr.İsmet Şerif Vanlı'nın "*Regards sur l Historire et la Civilisation du Kurdistan*" (Kürdistan Tarihi ve Uygarlığına Bakış) ve Halifenin "*BORBA ZA KURDİSTAN*" (Kürdistan İçin Savaş) adlı eserlerinin çevirisiyle devam attireceğiz.

Böylece halkımızın daha iyi tanınmasına katkıda bulunursak kendimizi mutlu sayarız..

WEŞANÉN RONAĦÎ (RONAĦÎ YAYINLARI)

GİRİŞ

Kaderin cilvesinin savaşmak için sürüklediği Irak'tan dönen genç bir Polonya'lı asker, bana geçenlerde, şimdiye dek tanıdığı bütün Doğu halklarından, Kürt halkını tercih ettiğini söylüyordu. Tercihinin nedenlerini öğrenmekte ısrar ettim, çünkü söyledikleri beni hiçte şaşırtmamıştı.

Orta-Doğu ülkelerini yirmi seneden beri dolaşmakta, Kürtçe ve Arapça konuşmakta olan ben, bu bin çehreli diyarların insanlarıyla bol bol ilişki kurup, onları keyfimce inceleyebildim. Her mezhepten Hıristiyanlar, Müslümanlar, Deispora Yahudileri (1) ve hatta Şeytana tapanlar da müteadit defalar muhababım oldular. Ermeniler ve Süryaniler, Araplar ve Kürtler, Dürzü ve Yezidiler (2), bana sırayla geçmişteki kahramanlıklarını, kara ve ızdıraplı günlerini ve sık sık ta istemlerini anlattılar. Fakat yine de en sıkı ilişkilerimin Kürtlerle olduğunu sanıyorum. Onlarla, içenin bizzat yakamayacağı kadar uzun pipolarından nefis tütünlerini içtim, büyük kalaylı taslarından, yaz sıcaklarının etkin soğutucusu ayranlarından kana kana içtim. Ve de defalarca, elini kulağı-

na götürüp dağların yankıladığı yanık türküleri tüttüren çobanlarını büyük bir haz duygusu ile dinledim. Halen gözlerimi kapayıp geçmişteki anılarımı hatırlamaya çalıştığımda bu türkü nağmeleri kulaklarımda uğuldamaktadır.

Oysa, bir seneden beri Dünya basını, İran, Irak ve yahut Türkiye'de olup biten olaylardan dolayı sık sık Kürtlerden söz etmektedir. Basın ajansları muhabirleri, bizde hemen hiç bilinmeyen bu bölgeler ile ilgili "*sansasyon*" haberlerin peşindedirler. Gündelik gazeteler ve dergiler, kamuoyunu aydınlatmak için adeta yarışmaktadırlar.

"*L'Humanité*" (3) dan "*Mondas*"e, "*Tamps Présant*" den "*Tamps Nouvaaux*"ye, "*Combat*"dan "*Tarra des Hommas*"e, "*Monda*"dan "*Samadi-Soir*"a bütün gazete ve dergiler ve adını anmadığım diğer yayın organları, A.F.P. (4) veya Rauter ajanslarının haberlerini yayınlamakla kalmayıp Kürt sorunu üzerine uzun makaleler yazdılar. Bunların çoğunda, haberlerin sözde objektifliğinin altından, doğruları tahrif eden çeşitli yorumlar sırtmaktadır.

Ve bu tahrifler, daha ziyade bazı İngiliz yayınlarında göze çarpıyorlar; halbuki ilerki sayfalarda göreceğimiz gibi İngilizler meseleyi yakından biliyorlar. Elbetteki İran veya Irak'lı gazetecilerden, resmi sansürün hiç bir zaman müsamaha etmeyi kabullenmeyeceği bir tarafsızlığı beklemek yersiz olur. Tabii, Türk gazeteleri, her zaman düşündükleri fakat asla bahsetmedikleri bu problem konusunda çıt çıkarmamaya devam edeceklerdir.

Arap basınının Fransızca veya İngilizce yayınlanan "*Palastina Post*", "*Journal d' Egyta*", "*Progras Egyptan*", "*Images*" (Kahire'de çıkmakta), "*Ravua du Liban*", "*Oriant*", "*Jour*" (Beirut'ta çıkmakta), gibi gazete ve dergilerde; bu konuda az veya çok sarıh makaleler yayınladılar. Yine Beirut'ta çık-

makta olan "*Les Cahiers de l'Est*", "*Kurdistan*"ı (no:1) ve Folklorlarının ışığında, *Kürtlerin Ruhu*"nu (no:5 ve 6) tanıttılar.

Bütün bunları okuduktan sonra, bize habire, artık nazizmin ve faşizmin zulmünden kurtulmuş, özgür bir insanlık vadeden büyük devletlerin lakayt gözleri altında sözüm ona demokratik hükümetlerin 20 seneden beri sürekli olarak sürgün ettikleri, bombalarına hedef seçtikleri, asıp, imha ettikleri ve benim uzun müddet birlikte yaşadığım "*Eşkiya Kürtler*" hakkında söylenecek daha çok şeyin olduğuna kanaat getirdim.

Bundan onbeş yıl önce, bir Kürt, yazdığı broşürde, Avrupa'nın Vatanının ızdırap ve felaketlerine karşı lakayt kalışının, Kürtlerin onlarla aynı Tanrıya tapmamasından ileri gelip gelmediği sorusunu soruyordu.?

Şu birkaç sayfa, gerçek bir Hıristiyanın, kendisine özgü bir Tanrıya inananın, ideal ve insanlık aşığı bir laikin, çoğu kere petrol kokusuyla yüklü bir atmosferde müteala edilen böylesi bir mesele karşısında vurdumduymaz kalamıyacağını göstermek istiyorlar.

Okuyucunun gözleri önüne sereceğim belgeler, Kürtlerin ne gibi muameleye maruz kaldıklarını kanıtlayacaklar. Bu belgeleri, sağlam her vicdanın inanmakta tereddüt edeceği, fakat tamamen gerçek olan olaylar izleyeceklerdir.

Tanıklığım samimi olacak. Fakat, eğer bazıları beni taraf tutmakla suçlayacaklarsa, bunun haklı olan tek taraflılık: Hakikat ve Adalet taraftarlığı olmasını isterim.

"Bu Ülke bir gün Orta
Doğu'nun İsviçre'si
olabilecek."

(Akhbar El Harb, No:53
29 Ocak 1944)

I

1-KÜRDİSTAN'IN COĞRAFYASI:

Kürdistan Ortadoğunun belkemiğini teşkil etmektedir. Küçük Asya'nın kalbinde yerleşmiş olup, bir yandan Karadeniz ile Mezopotamya bozkırları, diğer yandan Anti-Toroslar ile İran platosu arasında yayılan dağlık bölgenin en büyük kısmını işgal eder.

Etnografik sınırları tespit edilmek istenirse, kabaca aşağıdaki hatlar verilebilir.

Batıda Kürt Dağından (Suriye) hareket edip Kuzey doğrultusunda Kilis, Maraş, Elbistan ve Divriği'yi geçen ve Kelkit ırmağına ulaşan bir hat.

Kuzey'de, hattımız Kelkit ırmağını izleyip, Doğu'da Bayburt ve Oltu ilçelerini geçip Kars'a erişecek;

Doğu'da Kars'tan Güney-Doğu doğrultusunda uzanıp Ur-

miye gölünün batı yakasını, Loristan ve Bahtiyarların bölgesini, Saneh ve Kirmanşah'ı da içine alacak;

Ve Güney'de de Kürt sınırı Loristan'dan Kuzey-Batı istikametine yönelecek, Xanikin (Hanikin), Kifri ve Hamrin dağlarından geçip Batı'da Cabal-Sinjar (Sincar Dağı)ın Güney'ine inecek, Fırat'ı, Cerablus yakınlarından aşıp, Kürt Dağı'nın güneyinden geçip, İskenderun'un kuzeyinden Akdeniz'e ulaşacaktır.

Gözlerimin önünde, en ciddi ve en son araştırmalara dayanılarak yapılan, Kürdistan'ın etnik bir haritası var. Orada bu ülkenin sınırlarının bir yandan Akdeniz'e, diğer yandan da Basra Körfezi ve Doğu'da da Huzistan'a dayandıkları açıkça belirtilmektedir.

Görülüyor ki Kürdistan, yüzölçümü 530.000- kilometrekareyi bulan geniş bir ülkedir. Güney-Batı, Kuzey-Doğu doğrultusunda, bir dizi girinti ve çıkıntılarıyla yüksek dağlar uzanmakta, Dicle ve Fırat ile kolları, Murat su ile Botan su vadileri onları birçok yerde derin bir şekilde bölmektedirler. Cûdî, Sîpan (Süphan) ve Ararat (Ağrı) gibi en yüce zirveler 5.000- metreye yakın yüksekliklere ulaşmaktadırlar. Ovalara özellikle Fırat'ın güneyinde rastlanır. Urfa Ovası, Dicle Ovası, Diyarbakır ve Cizre bölgeleri, Erbil ve Kerkük yöresindeki Zap vadileri ve nihayet "*Muş'un Bulluk vadisi*".

Bu ülkenin güzelliklerini tasvir etmeye fazla yer ayırmak istemiyorum. Fakat bundan hiç bahsetmemesi için de insanın tabiatın cazibesi karşısında sağır ve duygusuz olması gerekir.

Orada, insan gözünün hayranlıkla seyredebileceği en güzel manzaralar bulunmaktadır. Bazı bölgeler ve bazı köyler olağanüstü cazibeye sahiptirler. Rewandûz (5) (Revanduz) bir dağın yamacında kurulmuş, Kubbe ve Minareleriyle meş-

hur; Amidiye, binlerce metre yükseklikte, sivri bir zirvede.

Oradan, uzaklardaki İran dağlarına kadar yayılan geniş vadi, binbir güzelliğiyle gözlerinizi okşuyor. Eşine az raslanan güzelliğiyle Amidiye, hakikatten masallardaki gerçek dışı peri şehirlerini andırıyor.

Akra, Pencwan Koysacak da gezenlerin kalplerini hoplatacak özel bir cazibeye sahip küçük dağ kasabalarıdır.

Hamilton, kitabında, manzarasının vecde geldiği Gelî Ali Bey'e koca bir bölüm ayırıyor. Bu Yeni Zellanda'lı da zevk sahibidir doğrusu.

Bu ülkenin ikliminin sert ve ısı farlarının hatırı sayılır derecede büyük olduğunu belirtmekle kimseye birşey öğretmiş olmam sanırım. Yılın hemen yarısına yakın bir kısmında, karlar her tarafı kaplamaktadır. Binaenaleyh Ülke sakinleri doğal bir seçime tabi tutulmuş oluyorlar, böylece enerjik ve gürbüz bir ırk meydana getiriyorlar.

2-KÜRDİSTAN'IN EKONOMİK KAYNAKLARI

Kürdistan'ın başlıca gelir kaynakları tarım va hayvancılıktır. Ova ve plato bölgelerinde bol miktarda buğday, arpa, susam, mercimek ve mısır; bataklık yerlerde ise piriç ve daha az miktarda da pamuk yetiştirilmektedir. Dağlık kesimlerde daha ziyade bahçe tarımı yapılmaktadır. Fransa'da yetişen bütün meyveler orada da bulunur.

Malatya kaysıları, Sincar(6) incirleri, sayısız halk türkülerindeki benzetmelerde sık sık geçerler. Üzüm çeşitlerinin ise haddi hesabı yok. Sebzenin enva-i çeşidi bulunur ve boldur: Patates, patlıcan, domates, biber ve bütün faküllü (Ni-

şastalı) sebzeler. Bütün bunlar ve tütünde her köyün etrafında, rüzgardan korunmuş taras halindeki tarlalarda ekilmektedir. Tıbbi bitkiler, çok sayıda yetişir ve etkilerini görüpte öğrenmiş olanlar için paha biçilmez bir değere sahiptirler.

Ormanlar geniş sahalar kaplar. Ağaçlardan meşe ve çam en çok rastlanılanlardır. Onlardan tanen ve zambak çıkarılmakta ve çeşitli işlerde kullanılmaktadır. Aynı şekilde mazıdan da geniş ölçüde istifade edilmektedir. Her vadide mağrur kavaklar boy veriyor ve göklere uzanan başlarıyla Kürt manzarasını karakterize ediyorlar.

Hayvanlardan en çok keçi ve koyun beslenir. Van'ın güneyindeki yüksek yaylalarda koyunların boyları 80- cm'yi bulur. Sığırlar nisbeten az sayıdadır, bir hayli de manda vardır. At ırkı, arap atlarının şöhretiyle boy ölçüşemez; fakat buna karşılık dağ hayatına gayet iyi intibak eden eşek ve katırlar çok sayıda bulunurlar ve uçurumların kenarlarındaki daracık keçi yollarında en ideal binek hayvanlarıdır.

Yeraltı zenginlikleri önemlidir, fakat maalesef henüz pek azından yararlanılmaktadır.

Dersim (Tunceli)'de maden suyu, Ağrı Dağı, Erzincan, Siirt Erciş, Çölemerik, (Hakkari) ve Başkale yörelerinde de kükürtlü su kaynakları mevcuttur. Zap vadisi kaynakları soğuk olup, bikarbonat ihtiva ederler.

Kömür yataklarına birçok yerde, özellikle Silvan'a bağlı Hazro Köyünde (7), Xarput (Elazığ)'da, Maden, Van, Kemaş, Çemişgezek, Çabakçur (Bingöl) ve Zaxo'da rastlanır.

Türk hükümeti, Ergani bakırlarını uzun bir süreden beri işletmektedir. Bakır madeni Palo, Van ve Akra yörelerinde bulunmakta ise de bunlar henüz işletme safhasına girmemişlerdir. Demir madenine de Maden, Keskin ve Amedia (Irak Kürdistan'ında) bölgelerinde rastlanmaktadır. Gümüşlü

krom Maden'de, Van ve Kemah'ta; kurşun madeni de Ki-an'da önemli miktarda bulunmaktadır. Barzan mıntıkasında krom, mağnezyum madenleri, Diyarbakır civarlarında gümüş ve altın madenleri vardır.

Fakat, hiç şüphesiz, bütün bunlardan Kürdistan'ın asıl büyük zenginliğini teşkil eden PETROL yataklarıdır.

"Basit bir harita tatkiki, bize bütün Kürdistan'ın, Kuzey-Batı, Güney-Doğu doğrultusunda dağ sıralarının istikametini izliyen bir eksen boyunca uzandığını gösterir. Bu hat, Basra körfezi çukuruna kadar gider. Ortadoğunun petrol yataklarının haritasına bir göz attığımızda bunların da aynı doğrultudaki bir hat boyunca sıralandıklarını görürüz. Bu hat İran'ın Körfez üzerindeki güney kıyısında bulunan Bender-Abbas yakınlarındaki Kışt adasından başlar, İran'ın Güney Batı'sında Anglo-Persian Company (8) tarafından işletilen yataklardan, Musul ve Kerkük dolaylarındaki Irak Petrolaum Company yataklarından geçer ve Türkiye Kürdistan'ındaki Siirt'e ulaşır. Türkiye hükümetinin de 1940'da ifşa ettiği gibi bu sonuncu bölgede de (Siirt'te) petrol yatakları mevcuttur."

Evet, Binbaşı BOLTON 16 Aralık 1942'de Londra'da verdiği bir konferansa bu objektif durum değerlendirmesiyle başlıyordu. Bu mükemmel psikolog, verdiği küçücük detayların, alışıla galdığı gibi bilgin ve üstelikte yurtsever İngilizlerden oluşan dinleyicilerinin hafızalarında yer etmekten geri kalmıyacaklarını iyi biliyordu.

3- KÜRTLER:

Birçok cihattan bunca "enteresan" ve kendine özgü bir güzelliğe sahip bu diyarın ahalişi, basit ve çoğu kere güç bir hayat sürdüren sağlam, gürbüz, dağlı ve çobanlardan, çiftçiler-

den ve bağcılardan meydana gelir: Bunlar Kürtlerdir.

Kürtler Ari ırka mensupturlar ve Farsça ile aynı aileden olup, fakat Farsçadan kesinlikle ayrılan Hindu-Avrupai bir dil konuşurlar. Kurmanci bu dilin en yaygın şivesidir.

Bu Kürtler, onlarla ilişkileri olmuş onların da geniş ölçüde kabullendikleri bir takım meziyetlere sahiptirler. Çoğunlukla kaba görünmelerine rağmen, zekidirler, sağduyu ve kurnazlıkta mahirdirlar. Şairane bir muhayileye ve pek beklenmedik bir hiciv esprisine sahiptirler.⁽⁹⁾ Konuşma ve tartışmalarını süsledikleri sayısız atasözleri, onların hayran kalınacak gözlem kabiliyetlerine tanıklık etmektedir. Kürtler türkü söylemeyi severler ve uzun kış geceleri boyunca, hiç yorulmadan, dengbejlerinin (hikaye, masal ve türkü söyleyicisi) bitmek tükenmek bilmeyen masal ve efsanelerini dinlerler.

Sürdüdüğü hayatın çetinliği ve sertliği, Kürt'ün karakterini oluşturmuştur. Kürt, topraklarının bütün imkanlarını işleten ve mekanik çalışmalardan yararlanmasını bilen zorlu bir işçidir.

HAMILTON Kürt'ün çalışmalarındaki canlılık ve şevki konusunda övgülerini esirgemiyor. Fakat bunun yanında Kürt'ün özgürlük tutkusu daha az güçlü değildir. Güzel silahların dostu ve keskin nişancı Kürt, avı çok sever ve onda büyük maharet gösterir. Daha da, arada bir kervan yağmaladığı olursa da, şövalyelik (haksızlara karşı güçsüzleri koruma) esprisi ondan hiç bir zaman ayrılmaz. Namusluluğuna, aşiret ve hatta çoban kavgalarında bile halel getirmez. Konuk-severliği atasözsel olacak kadar tanınmıştır. Bu belki, bedevi Arab'ınki kadar şatafatlı değildir, fakat Kürt'de, insan kendisini daha rahat, daha çok kendi evinde hisseder. Ve bu da her şeye bedeldir.

Doğu ve özellikle İslam halkları için tasavvur etmeye alıştığımız hilafına Kürtlerde kadın erkeğe eşit olarak tutulur. Kürt kadını örtü ve çarşafı bürünmeye zorlanmamış ve kendisine evin işlerini de yürütme imkanı verilmiştir. Kürt kadınları neşeli olurlar ve renkli kilimlerini dokuduklarında türküleri ağızlarından düşmez. Genç kızları, pek az yabancı olup, beğenilmeyi, hoşla gitmeyi ve süslenmeyi sever ve kendilerine eş olarak en fazla hoşlarına gideni almayı da çoğunlukla iyi becerirler. Fakat savaş günü, kadınların da kavgaya katıldığı ve hatta gerektiğinde aşiretin başına geçip onu enerji ve zekalarıyla yönettikleri görülür.

Hıristiyan olan üç-beş aşiret ve birkaç bin Şeytan tapıcısı ve yahut Yezidi dışında Kürtler çoğunlukla Müslüman olup sünni mezhebine mensupturlar. Bunun yanında İran'da Şii mezhebinde olan bazı Kürt aşiretleri de vardır. Fakat aslına bakılırsa Kürtler pek dindar değildirler. Oldukça batıl inançlı olup şeyhlerini kutlu sayarlar, dinin zehiri tatbikatıyla kafalarını pek yormazlar. Ayrıca Kürtler bize inandırılmak istenilenden çok daha az mutaasıptırlar.

Bu açık fikirlilik müsamahakarlığı özellikle doktor, avukat, mühendis, subay ve şair gibi büyük Kürt şehirlerine yerleşmiş veya köylük kesimlere gidip orada yurttaşları üzerine geniş bir etkide bulunan ve temasları sayesinde onları en çağdaş problemlere aşına eden, Arapça, Türkçe veya Farsça dışında İngilizce, Fransızca, Almanca ve hatta Rusça gibi Avrupa dillerinden bir veya birkaçını mükemmel bir şekilde konuşan ve yazan aydın Kürtlere rastlamak hiçte ender sayılan bir olay değildir. Onlarla tartışmaktan daima haz duydum, zira onlar uluslararası siyasi ve sosyal sorunları yakinen izler ve bilerek konuşur ve tartışırlar.

4- KÜRT SORUNU:

Kürdistan'ın durumu, tabii kaynaklarını ve sakinlerinin karakterini böylece kısa olarak hatırlattıktan sonra Kürt sorununun ne olduğunu daha açık bir şekilde görmeye çalışabiliriz.

Öyle ya bir Kürt sorunu vardır ve bu sorun basittir de. Bir Kürt vardır, çünkü Kürdistan (Devlet olarak) mevcut değildir, çünkü Kürdistan var olma hakkının olduğunu bilincindedir ve de "O" varolmak istiyor.

Bu bölümün başında işaret ettiğim Kürdistan sınırları, aslında tamamen idealdir. Onlar, bir tüm meydana getiren homojen bir halkın oturduğu ülkenin etnik sınırlarını teşkil ederler ve siyasi yönden bugün dört parçaya bölünmüşler (Türkiye, İran, Irak ve Suriye).

İşte ırk, din ve gelenekleri aynı olan ve aynı dili konuşan fakat bir araya gelip birleşemeyen dokuz milyon insan (Bugün 34 milyon).

Dahası da var: Bu insanlar birleşememekle kalmıyor, kendilerini bölüşen devletler onları şiddet yoluyla asimile etmeye çalışıyorlar, atalarının dilini şekilsiz, derme çatma bir ağza benzetip konuşulmasını yasaklıyorlar, onları eğitim ve öğretim nimetlerinden yararlandırmaktan kaçınıp daha fazla köleleştirme ve kendilerine bağlama uğraşındadırlar. Bu devletler, gelirlerinin aslan payını sağladıkları ülkelerini (Kürdistan'ı) yolsuz, okulsuz ve hastahanesiz bırakıyorlar.

Aşağıdaki çizelge Kürtlerin Kürdistan'ı aralarında bölüşen devletlere göre dağılımını ve Kürtlerin bu devletlerin genel nüfuslarına oranını göstermektedir.(11)

Ülke	Top.Nüf.	Kürt Ahali	Oran
Türkiye	16.000.000-	4.000.000-	% 25
İran	15.000.000-	3.500.000-	% 23
Irak	3.000.000-	1.000.000-	% 28
Suriye	1.300.000-	700.000-	(bugün)

Ayrıca, Suriye'de 250.000 ve Sovyet Rusya'da da 160.000 Kürt bulunmaktadır.

Kürtlere bağımsızlık hakkını vermemek için, onların iddia ettiklerinden daha az sayıda oldukları ileri sürülür. Belki Kürtlerin sayısını kesin bir serahatle belirtmek güçtür. Bu da ilgili devletlerin hiç bir zaman güvenilebilir ciddi istatistikler yayınlamamalarından ileri gelmektedir. Herhalde, diyor Kürtler, nüfusumuzun, Avrupalı iyi veya kötü haber alan yorumcularının çoğu kere iddia ettikleri gibi, 4 milyon olduğunu farzetsek, yine de Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve Suudi Arabistan gibi bir çok devletlerin ahalisinden daha çok saydayız.

Şayet Kürtlerin bağımsızlığına engel teşkil eden, siyasi ve sosyal evölüsyon (evrim) daki gerilik ise, sanırım ki, teoride değilde gerçekte, Doğu sorunlarıyla birazcık olsun aşinalığı olan her okuyucu, bıyık altından gülmekten kendini alıkoyamayacaktır. Zira bir tüm olarak Lübnan ve Suriye veya Irak'daki bir avuç şehirli hariç (Kürtler bu cihetten de onlardan hiç mi hiç geri değil) yukarda adlarını saydığımız, şeklen ve izafi de olsa egemenlik haklarından yararlanan devletlerin üstünlüklerinin ve gelişmişliklerinin nerede olduğu pek görülmüyor doğrusu.

Kürdistan'ın iktisaden kendi kendine yetemeyeceği mi denilecek? Eğer bu Kürdistan'ın bir otarşi (sadece kendi kay-

naklarıyla yetinip varlığını idame ettirme) düzenini sürdürüp yaşama yeteneğinde olmadığı anlamına geliyorsa, mutabıkız. Peki, zaten savaşta kendi kabuklarına çekilmiş olanlara karşı yapılmadı mı? Yok eğer bu Kürdistan'ın yoksul bir ülke olduğu anlamına geliyorsa sözü bir Kürde bırakıyorum.

"Halkımız, Türkiye'nin Doğu illerini, Yukarı-Fırat ve Yukarı-Dicle'nin bereketli havzalarını ve bütün yeraltı zenginlikleriyle İran ve Irak dağlarını kapsayan topraklar üzerinde yaşamaktadır. Bu ülkenin, iktisaden kendi kendisine yetemeyeceğini iddia etmek için hakikaten kötü niyetli olmak gerekir; hala zenginliklerimize sağdan soldan bu kadar göz dikildiği ve halihazırda Irak'ın tahıl ambarını teşkil ettiğimiz gerçeği herkesçe aşikar olduğu halde. Şüphesiz, daha iktisadi ve sosyal yönden ilkel bir gelişme düzeyindeyiz; çünkü, bizi yönetenler bize ilerleme yolunu gösteremediler ve göstermeyi de istemediler. Fakat sanırım, mağrur köylülerimizin, komşu halkların gevşek serflerinden (kölelerinden) daha önce feodal hayatın zincirlerinden kurtulacaklarını ileri sürersem, aksini iddia eden kimse çıkmıyacaktır."

Kürt sorununu bilmezlikten gelmek, onu çözmek demek değildir. Onu hava taaruzlarıyla susturmaya çalışmak, onu alevlendirip azdırmaktan başka bir şeye yaramaz. Sovyetleri, bu sorunu kışkırtıp Orta-Doğu'da huzursuzluk yaratmak için desteklemekle suçlamak, kulağın ucunu gösterip dikkatleri temel meseleden başka şeylere çevirmektir. Ve bu da Kürt sorunuyla, demokrasi idealiyle hiç de bağdaşmayan nedenlerden dolayı ilgilenildiğini gösterir.

Bundan birkaç yıl önce, 1914-1918 savaşından önce ve savaş yıllarında Rusya'nın Urmiyah konsolosu olan NİKİTİN, bu konuda, *"Dictionnaire Diplomatique"* (Diplomatik Sözlük, cilt-I, S,1202-1204) da şunları yazıyordu. Bay NİKİTİN,

Rus Devriminden bu yana Pariste yaşamakta ve bildiğim kadarıyla daha da Rusya'ya dönmemiştir. Bu hususu yargısının tarafsızlığını belirtmek için ekliyorum.

"Uluslararası sahada, kendine özgü bir varlığı olan bir Kürt sorununun var olduğundan artık kimsenin şüphesi olamaz.

Dünya Savaşı (1916 Fransız-Rus antlaşması), onu müteakiben Kürdistan'ın bazı kesimlerinde meydana gelen topraksal ve idari değişiklikler, Kürt komitelerinin bağrından kopan ve modern bir idealin canlandığı bir elitin doğuşu Kürt hareketinin halihazırda ki karakterini belirlerler ve onu, tarihin bize Büyük Fransız Devriminden bu yana, halkların kurtuluşları konusunda öğrettiği bütün özelemler için mücadele eden hareketler arasına yerleştirirler.

Kürt Milli davasının kaderi ne olursa olsun, artık uluslararası bilincin bu meselenin gerçek mahiyetini bilememezlik etmesine müsaade edilemez ve hukuken de, onun yönünü, çağdaş insanlığın ortak mirası sayılan görüşlerle gerçekten bağdaşamayacak şekilde çevirip tarif etmeyi istemek, artık olanaksızdır."

Bu kitapta, özet olarak da olsa Kürt Ulusunun tarihinden bahsetmek söz konusu değildir. Bu konuyla ilgilenenler V.-MİNORSKY'nin İslam Ansiklopedisinde yayınladığı KÜRTLER makalesini okuyabilirler.

Gelecek bölümlerde Türkiye, Irak ve İran Kürtlerinin vatan ve idealleri uğruna Büyük Savaştan (1.Dünya Savaşı) bu yana çektikleri acıları göreceğiz.

*"Türk süngüsünün
göründüğü yerde,
Kürt meselesi
yoktur."
(7 Mayıs 1925)*

II

5- BARIŞ ANTLAŞMALARINDA KÜRTLER:

Madem Türkiye, Kürt halkının yarıya yakın bir kısmını içine almakta, incelememize önce bu ülkeyle başlayacağız.

Birinci cihan savaşı patlak verdiğinde, her zaman topraklarında yaşayan Kürtlerden yana olmayan Türkiye, onları kendi saflarında görmek istedi. Hükümet güçlü propaganda ve entrikalarıyla Kürtleri, vatani vazifelerinin, el altından Ermenileri kışkırtan Ruslara ve Arapları destekleyen İngilizlere karşı yürümek olduğuna inandırdı. Ve de Kürtler yü-

rüdüler. Fakat bu arada, daha evvel, fermanıyla katledilen 1 milyon Ermeninin katlinden dolayı hiç bir cezaya çarptırılmayan Halife Sultan Reşat, Panturancılık hayaline devam ederek, Kürtlerin Osmanlı İmparatorluğunun diğer bölgelerine sürülüp dağıtılmasını öngören bir kanun imzaladı. Bu sürgün 1838 yılında Hafız Paşa tarafından teşebbüs edilen sürgünden daha başarılı olmadı. 700.000- Kürt yollarda açlıktan, soğuktan, sefalet ve perişanlıktan can verdiler.

Mondros mütarekesinden sonra parçalanan Osmanlı İmparatorluğu ve İmparatorluğa bağlı bütün Arap devletleri ayrıldılar ve sonradan Büyük devletlerin himayelerine bırakıldılar. Ermenilerle olan ihtilaf konusu bütün meseleleri, 20 Aralık 1919'da yapılan bir anlaşmayla halledilen Kürtler, davalarını, delegeleri General Şerif Paşa vasıtası ile barış konferansına getirmişlerdi. Müttefiklerle Türklerin, 20 Aralık 1920'de imzaladıkları Sevr anlaşması, Kürdistan'la ilgili üçüncü bölümünde (madde 62-64) Kürtlere en güzel umutlar verecekti.

İşte bu bölümün metni:

Madde 62: İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetleri tarafından kendilerine yetki verilmiş üç üyeden müteşekkil bir komisyon İstanbul'a yerleşerek, antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle başlayan altı aylık müddet içerisinde, Fırat'ın doğusunda bulunan ve sınırları ileride tespit edilecek olan Ermenistan'ın güneyi ile Türkiye, Suriye ve Mezopotamya'nın kuzeyi arasında belirtilmiş bulunan ve Kürtlerin hakim çoğunlukta oldukları bölgeler için, antlaşmanın 27. maddesi II, 2 ve 3 derecelerine uygun olarak, daima otonomi planını hazırlayacaktır.

Madde 64: Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren geçecek bir yıllık müddet içerisinde, şayet 62. madde de işa-

ret edilen bölgelerdeki Kürt halkı, Milletler Cemiyeti Konseyine müracaat eder, bu bölgeler halkının çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olmayı arzuladıklarını ispatlarsa ve şayet Konseyde, bu halkın bağımsızlığı gerçekleştirme kabiliyetinde olduğuna kanaat getirir ve bunun yerine getirilmesini tavsiye ederse, Türkiye bu tavsiyeye aynen uymayı ve bu bölgelerdeki bütün hak ve ünvanlarından vazgeçmeyi şimdiden taahhüt eder.

"Vazgeçme işleminin detayları, başlıca müttefik güçlerle Türkiye arasında özel bir konvansiyona bağlanacaktır. Bu vazgeçme işi yapıldığında ve yapılacağı zaman, bu bağımsız Kürt devleti ile günümüze kadar Kürdistan'ın bir parçası olan Musul vilayetinde yaşayan Kürtlerin kendi arzularıyla birleşmeyi istemeleri halinde, Müttefik Güçler, bu birleşmeye karşı hiç bir itirazda bulunmayacaklardır.

Bu, gerçek ve net olan birşeydi. Fakat, maalesef bu anlaşma hiç bir zaman uygulanmadı. Müttefiklerin kararlarına daha önceden baş kaldırmış olan Mustafa Kamal Paşa, onları birbirlerinden ayırıp, bu birinci anlaşmayı silecek olan ikinci bir anlaşmanın imzalanmasını başardı. Bu Lozan Antlaşmasıdır." (23 Temmuz 1923)

Kürtlerin daha az iyi bölüşüleceğini tasavvur etmek kolaydır. Söz konusu olan artık ne bağımsız Kürdistan ve ne de Ermeni Cumhuriyetidir, fakat Petrollerdir. Bununla beraber, *"her zaman ideal ve iyilik arzusu aşığı"*, imzalayıcı Büyük Güçler, vicdan azabından kurtulmak için, bu anlaşmaya büyük azınlıkların himayesiyle ilgili III. bölümü koydurtmayı unutmadılar. (Madde 37/44).

Mustafa Kemal ne gibi taahhütlerde bulunmaya tenezzül ediyordu? Okuyun... ve hayal edin. Madde 38: *"Türk hükümeti, bütün Türkiye'lilerin (Türkiye sakinlerinin), doğum, mil-*

liyet, dil ırk ve din farkı gözetmeksizin, hayatlarını ve hürriyetlerini tümüyle korumayı taahhüt eder..." Madde 39: Her Türk vatandaşının, gerek hususi ve ticari münasebetlerde, gerek din, basın veya her çeşit yayınlarında ve gerek umumi toplantılarda, herhangi bir dili hür olarak kullanmasını kısıtlayacak hiçbir kanun çıkarılamayacaktır...

"Paçavra kağıtlar" devri kapanmadı!

6- VATANSEVERLİK YOKSA TAASUP: ŞEYH SAİT İSYANI (1925)

Har türlü beynelmînel mecburiyetten kurtulan Mustafa Kemal (zira azınlıkları koruma taahhüdünde bulunmak kimseyi kandırmaz) Kürt meselesini, Ermeni meselesini Ermenileri yoketmekle halletmiş olan Kızıl Sultan gibi halletmek istedi. İmzasının hilafına, Ankara hükümeti daha 1924 yılında Kürt dilinin kullanılmasını yasakladı. Ve hür fikir ve inançlarıyla tanınmış Kürt şef ve aydınlarını sürgüne gönderdi. Bunun tepkileri kendini göstermede gecikmedi. Aydın ve Subayları etrafında toplayan Cibran Aşireti Reisi Albay Halit Beyin idaresinde silahlı bir direnme hareketi teşkilatlandı. Genel isyan hareketi tarihi olarak 26 Mart 1925 günü tesbit edilmişti. Tarih, hareketin Piran'da Şeyh Sait adamlarıyla bir Türk müfrezesi arasında bir kavga vukua geldiği sırada, vaktinden 15 gün evvel başlanmasını istedi.

Ayakanma başarıya ulaşmadı, çünkü kumandayla görevli Kürt subayları, birliklerine daha ulaşmamışlardı. Bu sırada Fransa'nın müsaadesiyle Kuzey Suriye demir yolundan geçen Türk ordusu onları arkadan kuşatmıştı. Kaçıp kurtulamayan bütün isyan elebaşları yakalanıp idam edildiler.

Bu isyana gerici (irticai) bir karakter verilmek istendi. Avrupadaki Türk severlerin resmi yorumları da bu cihettedir. 1929'da "Mustafa Kemal "ou L'Oriant an Marcha '(Mustafa Kemal veya Yürüyen Doğu)'da methiyeler dizecek olan P. GENTİZON o sıralarda "Ravua de Paris" (15 Ekim 1925 sayfa 841) da şunları yazıyordu: "Kürt isyanını başlatan derin sebepler idari ve dinidirler. Harekat, Kürt feodalitesinin devlete karşı tepkisi ile, eskimiş islami geleneklerine bağlı Türkiye ile, yeni laik ve ilerici Türkiye arasındaki çatışmanın bir araya gelmesinden doğdu.

Gerçek olan birşey varsa oda Türklerin kendilerinin bile bu çeşit hayali yorumlara kanmadıklarıdır. Bunun ispatını mahkumların Diyarbakır İstiklal Mahkemesince yapılan duruşmalarını takip eden Vakit gazetesinin özel muhabiri Nâşit Hakkı veriyor. İşte savcının iddianamasi: *Ebedi Türk vatanının doğu vilayetlerinde patlak veren son isyanın sebebi ve menşeyleri, pek uzak olmayan bir geçmişte, üç taraftan Türk ve İslam olmayan ırklarla çevrili Bosna ve Harzagonya'yi (Harsak), beş asırlık kardeşliğe rağmen Arnavutları Balkan savaşları sırasında vatandaşlarına her zaman en büyük sevgiyi göstermiş olan Türkleri arkadan vurmaya sevkeden sebepler vardır. Kürt ihtilalini doğuran ideal ve gaye, Suriye ve Filistin'i şımartmış olanlarla aynıdır.*" Ve sonuca bağlamak için, Mahkeme Reisi,

idama mahkum elliüç kişiye hitaben şunları söylüyordu:

"Aranızdan bazıları, hükümetin idari yolsuzluklarını isyan bahanesi yaptılar, diğerleri hilafetin müdafaasını sebep olarak gösterdiler, fakat hepiniz **BİR NOKTADA BİRLEŞTİNİZ: BAĞIMSIZ BİR KÜRDİSTAN YARATMAK.** Yıkılan ocakların ve dökülen kanın pahasını darağacında ödeyeceksiniz. (28 Haziran 1925)"

GENTİZON Bay hakimlerden daha mı haberdardı? Her halükarda, isyanın sebepleri ne olabildiyse olsun, zulüm tasavvur edilebilecek ölçüleri aştı. H.C. ARMSTRONG "Gray Wolf, Mustafa Kemal (London, Arthur Barker)" de Bozkurt'un Doğu'yu nasıl yürümeye koyduğunu, hayranlık duymadan belirtiyor; "Kürdistan ateş, kan ve demirle boğuldu, insanlar çeşitli işkencelere tabi tutuldu ve öldürüldü. Köyler yakıldı..., Mahsuller tahrip edildi. Kadın ve çocuklar kaldırılıp katledildiler. Mustafa Kemal'in Türkleri öc almak için, Kürtler, Sultan Türklerinin Yunan, Ermeni ve Bulgarları katlettikleri yırtıcılık ve vahşetle katlettiler. Mustafa Kemal, İstiklal Mahkemeleri denen özel mahkemeler gönderdi. Bu mahkemeler binlerce insanı, askeri bir çabuklukla astılar, sürgün ettiler ve hapsettiler. Çoğu işkenceye tabi tutuldu. (s.265)"

"(Bu İstiklal Mahkemeleri), bir vahşet havası yaratarak ve kandan göller yaparak Türkiye'yi boydan boya temizlediler. Sırasız söylenmiş bir sözden, yapıldığı farzedilen bir tenkitten ve ya pek az önemli bir emri yerine getirmeyi red etmekten dolayı darağaçlarına gönderilenler oldu. Hakimler gevşek davrandıklarında Mustafa Kemal ısrar edip tehditler savuruyordu... O, hapisle, işkence ve darağaçlarıyla, kan ve dehşetle Türkiye'nin üzerine damgasını bastı..... (S.296)".

İşte 1925-1928 yılları arasında yapılan katliam ve yangınları belirten ve bu yüce medeniyetin hareketlerini müşehhaslaştıran (somutlaştıran) istatistikler:(x)

Bölgeler:	Köy sayısı:	Yıkılan ev sayısı:	Katledilen ahali:
Lice	30	1284	6370
Darahene	54	2197	1357
Erdoşin	127	125	295
Çapakçur	11	576	350
Nasibin	10	440	384
Habab	21	905	902
Elian	19	790	1706
Midyat	6	450	613
Bacerin	15	548	978
Kerboran	3	72	172
Hasankeyf	3	138	176
Genç	16	643	1094
İfnot	13	590	809
Diyarbakır	9	138	176
Toplam:	206	8758	15206

(x) Dr. Blatch Chirguh, La Questin Kurde (Kürt meselesi) (Kahire 1930,s.52).

7- AĞRI İSYANI (1930) VE SÜRGÜN KANUNLARI (1932)

1925- 1928 kışları boyunca Kürt halkı ızdırabın binbir tür-lüsünü gördü. Yarım milyondan fazla yaşlı ve genç erkek, kadın ve çocuk batı illerine doğru sürüldüler. Bu haksız ve

kanlı işlem ve uygulamalar Kürt vatanseverliğini daha da tahrik edip pekiştirmekten başka bir sonuç veremezdi elbette.

1927 İlbaharında Kürdistan dağlarının birinde gizli bir kongre toplandı. Adı geçen kongreye yurtsever teşkilatlarından, aşiretlerden, şehirlerden ve hükümet baskısı karşısında kurtuluşu dağlara sığınıp çeteler kurmakta bulanlardan gelen delegeler katılmıştı. Çalışmalar sonunda alınan kararların başlıcaları şunlardı: O zamana dek çeşitli isimler altında varlıklarını lağvetmek ve onların tek vücut halinde birleştirilmesiyle yeni bir örgüt kurmak; Kürt topraklarında tek bir Türk kalmayınca dek mücadeleye devam etmek; bu amaçla askeri birlikler teşkil edip onları bir komutanlıkça yönetmek, erzak ve cephane temin edip onları emin yerlerde depo etmek; ve nihayet Ermeni Ulusuyla askıda kalmış bütün anlaşmazlık ve sürtüşmeleri kesin bir şekilde halletmek.

"5 Ekim 1927 günü, Kürdistan Teali Cemiyeti, Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti, Kürt Millet Fırkası ve Kürt İstiklal Komitesi gibi eski teşkilatların kaynaşması sonucu Kürt Ulusal Birliği OYBÜN -Bağımsızlık- kuruldu.

Bitlisli İhsan Nuri Paşa başkomutan seçildi ve Kürt bayrağının dalgalandığı Ağrı Dağında da İbrahim Paşa Haski Tello yönetiminde bir hükümet teşkil edildi".

Ankara hükümeti bu yeni Kürt Milli hareketinin gittikçe artan nüfuzundan telaşa kapıldı ve Kürtlerle müzakereye girişmeye karar verdi.

Hatta 1928 Eylül'ünde, Beyazıt'ten 30 km. mesafedeki Şeyhli Köprüde hükümet delegeleriyle İhsan Nuri Paşa arasında bir görüşme bile oldu. Hükümet genel af teklifinde bulunuyor ve Başkomutan İhsan Nuri Paşa'ya bir takım şahsi

avantajlar vaadediyordu. Fakat daha önce tatlı vaadlere kapnı teslim olan ve hemen akabinde kurşuna dizilen Kürt liderlerinin örneği daha hafızalardan silinmiş değildi. Bu konuda Beyazıt Valisi ile İbrahim Paşa, Haski Tallo arasında şubat 1928'de mübadele edilen içli mektuplar BLETCH CHİRGUH s.44-48'da okunabilir. Boş yere beklediğini anlayan ve Kürtlerin tekliflerini kabul etmesinden umudu kesen Türk hükümeti bu işe artık silah zoruyla bir hal çaresi bulma hazırlıklarına koyuldu. Mayıs 1930'da Salih Paşa (Omurtak ç.n.)'nın kumanda ettiği iki ordu Ağrı Dağı bölgesine yıldı. Taaruz 11 Haziran'da başladı ve çarpışmalar kesiksiz olarak 12 Temmuz'a kadar sürdü. Kürt Kuvvetleri 1700 harp esiri aldılar, 60 mitralyöz va 24 top ele geçirdiler. Düşürülen uçakların sayısı 12'yi buluyordu. Ağustos ve Eylül'de daha güneyde ve Diyarbakır mıntıkasında da şaşırtma hareketlerine girişildi.

Her tarafta rastladıkları mukavemeti hazmedemeyen ve verdikleri kayıpların öcünü almak isteyen Türk askerleri kadin ve çocuklara saldırdılar. Hareketin dışında kalmış köyler bile uçaklardan yağdırılan yangın bombaları ve benzerlerinin altında yanıp yerle bir olmaktan kurtulamadılar. *"Van'da, torbalara diri diri doldurulup, dikilen yüz kadar Kürt entellektüeli gölün sularına atıldılar.*

İkinci Enternasyonal, İnsan Haklarının ve Lozan Antlaşmasının bu şekilde ayaklar altına alınmasını Yürütme Kurulunun 30 Ağustos 1930'da Zürih'teki oturumda aldığı bir kararla (Cilt.VII, No:40) protesto etti."

"Uluslararası Sösyalist Teşkilatının Yürütme Kurulu, Dünya'nın dikkatini, Türk hükümetine, sadece özgürlükleri için savaşan Kürtleri mat etmek değil, fakat aynı zamanda İsyana katılmayan Kürt ahaliyi de imha etmek için giriştiği bu katli-

amlara çeker. Türk hükümeti böylelikle Kürt halkını Ermenilerin akibetine uğratmaya çalışmakta; kapitalist ulusların kamuoyları bu kanlı vahşeti protesto bile etmemektedirler." Türklerin bu tür şeyleri pek taktıkları yoktu. Çünkü bütün bu protestoların Platonik (etkisiz, sadece lafta kalan, ç.n) kalacaklarını gayet iyi biliyorlardı. "Ve aynı tarihte, o zaman Başbakan olan İsmet İnönü Paşa Sivas demiryolu açılışı töreninde şu beyanatta bulunuyordu:

"Beş seneden beri Doğu vilayetlerimizde vukua gelen ve kökü dışardan entrikalarla köriklenen İsyân, bugün gücünün yarısını kaybediyor. Bu ülkede sadece Türk Ulusu, etnik ve ırksal haklar talep etme hakkına sahiptir. Başka hiç kimsenin böyle bir hakkı yoktur. Bu demiryolu sınıra ulaştığı gün, her türlü tereddüt ortadan kalkacak ve her türlü entrika, o zaman mutlak bir şekilde yerleşmiş olacak bu hakikatın önünde tesirsiz kalacaktır." (Milliyet, no:1636, 31 Ağustos 1930)

Türk Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt, ç.n)'da Ödemiş'te seçmenlerin önünde şunları söylüyordu:

"Biz Türkiye denen, dünyanın en hür ülkesinde yaşıyoruz. Mebusunuz inançlarından samimiyetle bahsetmek için buradan daha da müsait bir ortam bulamazdı. Onun için hislerimi saklamayacağım. Türk, bu ülkenin yegane efendisi, yegane sahibidir. Saf Türk soyundan olmayanların bu memlekette bir tek hakları vardır: Hizmetçi olma hakkı, köle olma hakkı;

Dost ve düşman ve hatta dağlar bu hakikati böyle bilsinler."

(Milliyet, no:1655-19 Eylül 1930)

Türk Milletvekili Yakup Kadri (Karaosmanoğlu, ç.n)'ye gelince, o geleceği soğuk ve karanlık görüyordu: "Bu muharebelerin kızıl alevleri iki ırk arasında mücadelenin sonu değil, bilakis başlangıcı anlamına geliyor: Avrupalıların kendileri gi-

bi Ari ırkına mensup olarak gördükleri Kürt ırkı ile Moğol olarak tellaki ettikleri Türk ırkı arasındaki mücadele..." Moğol olmakla övünen bu milletvekili, vakitsiz bir gayrette bulunuyordu. Gün gelecek, Atatürk'ün kararnamesiyle bütün Türkler de Ari olacaklardı. Artık kendileri gibi Ari, fakat aşağı bir türden olan Kürtleri yok etmek için sebepte kalmıyordu. Söz konusu olan sadece onları asimile edip, Cumhuriyetin bilinçli ve düzenli vatandaşları yapmak olacaktı. Bunu sağlamak için seçilen vasıta da Kürt ahalinin, toplu halde, karlı dağlardan, yüzde yüz yerli Türklerin bulunduğu Anadolu bozkırlarına doğru sürülmesi idi.

"5 Mayıs 1932'de yürürlüğe giren bu sürgün kanunu gereğince Türkiye dört iskan bölgesine ayrılıyordu. Bu üçü Kürdistan'da olacaktı. Bu üçünden biri "sıhhi, maddi, kültürel, siyasi, stratejik ve nizami sebeplerden dolayı" tamamen boşaltılıp yasak ilan edilecekti".

Bu kanunun aşağıya aktardığımız pasajları sadece Kürtleri hedef almaktadır.

"Kanun aşiretlere hiç bir manevi şahsiyet tanımayacaktır. Bu alanda elde edilen her hak, mahkeme kararlarına veya başka vesikalara da dayalı olsa, ortadan kalkacaktır.

Reis, bey, ağa ve şeyhlerin selahiyetleri, hangi karar ve vesikaya dayalı olursa olsunlar gelenek ve göreneklere dayanan bütün kurumlar ortadan kalkacaktır".

Bu konunun yürürlüğe girme tarihinden önce reisleri, beyleri, ağaları veya şeyhleri ile temsil edilen aşiretlerin manevi şahsiyetlerine ait olan bütün taşınmayan mallar, hangi hüküm ve vesikaya dayalı olurlarsa olsunlar, devletin mülkiyetine geçeceklerdir.

Bu gayri-menkuller, Bakanlar Kurulunun kararıyla ve hükümet kararnameleriyle toprağa ihtiyacı olan göçmen ve

çiftçilere dağıtılacak ve verilecektir.

İçişleri Bakanı, Bakanlar Kurulunun kararıyla, bu kanunun yayınlanmasından önce reis, bey, ağa veya şeyh olanları, sınırlarda casusluk yaptıkları şüphesini uyandıranları, Doğu'da hakim durumda olan şahısları ve ailelerini, iki numaralı bölgeye sürme ve orada iskan ettirme salahiyetine sahiptir.

Türkçeden başka bir ana dil konuşanların yeni köy veya mahalleler, sanatkar, memur veya sınıf birlikleri kurmaları, ve yahut bir köyü, bir mahalleyi, bir meslek örgütünü veya bir iş dalını, sadece kendilerine bağlı olanlara ayırmaları yasak olacaktır.

"İçişleri Bakanı, Bakanlar Kurulunun kararıyla, adı geçen birlik ve kümeleşmelere, hatta şimdiye kadar mevcut olanları bile dağıtmak yetkisine sahip olacaktır.

Yabancılar köylere yerleşemeyeceklerdir. Kasaba ve şehirlerle yerleşen yabancıların sayısı belediye sınırları içindeki toplam nüfusun yüzde onunu aşmayacaktır."

Bu, her uygar hükümeti tiksindiren bir olağanüstü -imha dememek için- kanun değilde nedir? Ya Kürtler Türk vatandaşları olarak kabul edilir, o zaman ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmeleri de ne oluyor? Ya da etnik bir azınlık olarak telakki edilirler, o zaman da Lozan Antlaşmasının gerekleri neden uygulanmıyor? Şayet bu sözkonusu olan sorun, bir iç mesele ise ve ona dışarıdan müdahale etmemek gerekiyorsa, neden evrensel bilinç nazi metotlarına karşı isyan etti, neden Franko'nun faşist hükümeti konusunda Birleşmiş Milletlerde bunca çağrılıp bağırlıyor? Bizim şahsi veya ulusal çıkarlarımıza zararı dokunmayan baskı da, darbeleri altında can verenler için baskı değilmidir?

8- BİR POLİS MESELESİ; DERSİM'DE SEYİT RIZA "ÇETELERİ" (1937)

Sürgün kanununun Kürdistan'da doğurduğu huzursuzluk ve kaynaşma karşısında, hükümet bunun sadece on yıl sonra uygulanmaya geçecek bir proje olduğu söylentisini yaymaya koyuldu. Oysa İran Şahının 1934 yazında Ankara'ya yaptığı ziyarette, iki hükümet Kürt meselesi hususunda antlaşmaya varmışlardı. Yine Suriye ve Irak sınırlarının, sığınmak isteyen Kürt "eşkiyalarına" kapatılması sağlanmış ve Botan yöresi sakinlerinden yerlerini boşaltmaya hazırlanmaları istenmişti. Diyarbakır'daki silahlı kuvvetlere kumanda eden Kenan Paşa da gidip Şırnağa yerleşmişti. Yayla köylerine sığınmış olan Kürtler, beş gün süreyle hava filolarının bombardımanlarına maruz kaldılar, (1934 Ağustos)...

"Bazı gazetelerin yazdıklarının hilafına Kürdistan'da halihazırda bir isyan yoktur, fakat sadece kendilerini ana yurtlarından Batıya doğru sürmek isteyen Türk hükümetine karşı, Kürtlerin bir direnmesi vardır." (Al-Kavas, Şam'da çıkan Arap Gazetesi, 19 Ağustos 1934)

"1934 Ocağında, asimilasyon politikasının sonucu çıkarılan yeni bir Türk kanunu, büyük çoğunluğunu Kürtlerin teşkil etmesine rağmen o zamana dek Türk hükümetine karşı yapılmış Kürt isyanlarına katılmamış Dersim halkında çok büyük bir heyecan yarattı. Ve Dersim'de İsyân başladı. Büyük miktarda Türk kuvvetleri seferber edildi. 1937 Mayısında isyancılara karşı hareketler başladı. O zamanın İçişleri Bakanı Celal Bey (Bayar), Türk Millet Meclisi önünde artık Kürt problemi diye bir şeyin olmadığını ilan adiyordu. Eşkiyalar kuvvet zoruyla

medenileştirildiler, diyordu. Resmi Türk tutumu bu güne kadar olduğu gibi kaldı ve halen Kürtlere, Türkiye'de resmen Dağlı Türkler denilmektedir. (Elphinston)"

Yeniden bize "Eşkiya Kürtlerden". İsmet İnönü'nün, 14 Haziran 1937'de İskenderun sancağıyla ilgili Cenevre antlaşmasının onaylanması görüşmelerinde, Büyük Millet Meclisi önünde bahsettiği bu Dersim veya Tunceli meselesi, Türklerin "mürtecileri" asimile tarzını belirtmesi yönünden üzerinde durulmaya değer bir husustur. Bunun için, en iyisi 18 Ağustos 1934 tarihli "La Tamps" gazetesinde "Kürt sorunu karşısında Türkiye" başlığıyla yayınlanan makaleden birkaç pasaj aktarmak olacak. Ankara'da yazılmış olan bu makale en beylik Kemalist esprinin tesirinde kalmıştır. Bu muhabirin telgraflarının hükümet sansürünce didiklenmek tehlikesiyle karşılaşmadıkları hususunda bana inanabilirsiniz.

...Kürt kabilelerinin asimilasyonu meselesine gelince, bu tamamen gerçekleştirilmiş olmaktan uzaktır. İlgililerin sayısal önemleri Problemi biraz daha kompleksleştirmektedir. Kürtlerin, uzaklardaki toprakları üzerinde yaşayışları hakkında pek az şey bilinmesine rağmen, onların geri bir uygarlık düzeyinde, ağa, bey ve şeyhlerin hiyerarşisinin hakim olduğu feodalimsi bir sistemde kalmış oldukları bilinmektedir. Ve birbirleriyle savaş halinde olan aşiretler halinde yaşayan bu feodallerin yola getirilmesi işine koyulmak durumunda kaldı, Türk hükümeti.

Saldırılan ve otoritelerini zedeleyecek olan idari merkezî yetçilik reformlarının uygulanmasını pek arzulamayan feodaller, din telini tınlatarak, teb'alarını Ankara'nın laik fikirli ve halifeliğin ilgasından sorumlu adamlarına karşı ayaklanmaya teşvik ettiler...

Takriben iki yıl önce hükümet bu toprakları özel bir yönetime tabi tutmuş, bütün yetkiler, asayişi temin için faydalı her türlü metoda başvurmakla yükümlenen bir askeri yönetime, General Abdullah Alpdoğan'a verilmişti. O gün bu gün, basın bu konuda hiç bir haber yayınlamadı. Alınan tedbirlerin enerjik oldukları ve halkı tatmin etmek gibi bir şeyi amaçladıklarını düşünmek yerinde olur...

Her ne olursa olsun, 1934-1935'de general Doğanca takip edilen asayişi temin tedbirleri meyvalarını, gerek teşebbüs edilen imar çalışmaları ve gerekse de, yerinde durmayan ateşlileri düşündürmek için Elazığ'da yapılan birkaç idamla vermeye başlamış olmuştada, bunun sonucu kısa süreli olmuştur.

1937 başlarında, Dersimliler hükümete bir ultimatom vererek bütün jandarma ve ordu mensuplarının bölgeden çekilmesini, her türlü imar çalışmalarının (köprü, demiryolu vs.) durdurulmasını isteyip, silahlarını muhafaza hakkı ve vergilerinin hafifletilmesi hususunda ısrar etmekte tereddüt etmediler. Bu arada bir müfreze birliğinin de eşkiyaların saldırısına uğraması üzerine, baskı ve tedhiş o derece şiddetlendirildi ki geçen nisanda Tunceli'ye yığılan hükümet kuvvetlerinin sayısı yirmi beş bini buluyordu.

Silahların en modernleri kullanıldı ve belli başlı stratejik noktalar işgal edildi. Hava kuvvetleri de kendilerine düşen vazifeyi yerine getirdiler ve böylece şimdiye kadar mükafatlandırılmasının nedenleri bilinmeyen Türk havacısı Sabiha Gökçen'e bir şeref diplomasının verilmesinin, Dersim bölgesinde, tehlikeli keşif uçuşları yapmakla yetinmeyip, dağ yamaçlarında, alçak mesafelerde uçarak isyancı yuvalarını tespit etmekte gösterdiği başarı ve yararlılıktan dolayı olduğu anlaşıldı.

Ve daha 1937 Mayıs'ında ordu duruma hakim idi...

Tan gazetesinin geçen Haziran sayılarından birinin yazdığına inanılırsa, en enerjik ve tesirli imkanlar seferber edilecek ve hareketin merkezi olan Dersim köyü tamamen yok edilecek, sakinleri çeşitli bölgelere gönderilmek üzere dağıtılacaklardır. Ve de gazete ilave ediyor. "*Böylelikle, Türk , öze öz Türk olan ve Timurlengin önünden Horasan'dan kaçıp buraya yerleşmiş olan Dersimliler, Türk halkına karışmış olacaklar.....*" Aslında, daha vahim olan 1929- 1930 isyanlarından sonra, sürgünler olanca şiddetiyle yapılmaktaydı. Yüzlerce aile Diyarbakır, Harput ve Muş'tan Batı Anadoluya götürülmüşlerdi. Bu hesapta, yargılanır yargılanmaz infaz edilen ve Dersim'deki darağaçlarını mutlaka çiçeklendirmiş olan isyancı salkımları yok elbette.

Hüküm verilebilinen kadarıyla, Kürt sorunu daha çok bir polis meselesidir.. Bu makalenin gülünç ve çirkef taraflarını işaret etmeye bilmem lüzum var mı?.. Yazar, vergi vermeyi red eden bir halkın dağıtılmasını tabii buluyor gibi görünüyor. (Sakinleri çekip gitmek, bırakıldıktan sonra bu ülkeye gönderilecek "*Öğretmenlerin*" ne işe yarayacaklarını da söyleyebilecek mi?..) Olanca şiddetiyle sürdürülen sürgünler karşısında pek duygulanır görüldüğü de yok. Ve "*yargılanır yargılanmaz infaz edilen isyancı salkımları ile çiçeklenen Dersim darağaçlarını temaşadaki soğuk kanlılığına hayranım doğrusu*". Hayır, "*Le Temps*" muhabiri bir dişicik değildir. Acaba o gerçekten erkek midir de?...

Ben şahsen vardığı neticeyi okuyunca bundan şüpheleniyorum. Bakın hazret neler buyuruyor: "*Hüküm verebilinen kadarıyla Kürt sorunu daha çok bir polis sorunudur.*" Müstesna bir ülke bu doğrusu: Birkaç eşkiyayı dize getirmek için bir avuç jandarma harekete geçirileceğine koca koca ordu-

lar seferber etmek zorunda kalınıyor. Okuyucu, Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğuna inanmakta ve F. Balzan ile birlikte "*Cumhuriyetin altın çağını*" göklere çıkarmakta serbest bırakıyorum.

9. KİMDİR BU VAHŞİLER?..

Ve bu zaman zarfında Kürtler vahşi olarak kalmakta devam ediyorlardı. Anlaşılan F. Balzan karşıt tezleri (antitezleri) çok seviyor, çünkü bu cümle "*Cumhuriyetin altın çağından*" dem vuran cümleyi izliyor. Elbette, bize "*Kürdistan sürprizleri*"ni (12) ifşa edecek olan bu seyyah kendisini nezaketle karşılayıp konuksever davranan iyi terbiye görmüş birkaç Türk'e muhatap oldu. Hükümet olarak ona verilen bu iş, onu bu altın çağını yaşayan cumhuriyetin bütçesini dengelemek için koyun satınalmaya gidenlerin başka kimsenin ayak basamadığı "*yasak bölgede*" sevimli bir delikanlıya refakat ettirecek kadar kibarlığa vurdu. Belki biraz fazlaca gayretkeşlik eden birkaç memur veya kuşkulu birkaç subay rahatını pasaport vesaire sorunlarıyla zehirleyecekler. Fakat o, bununda acısını "*25 yaşlarında, sempatik, güzel bir eşkiya kafası olan ve filim kahramanı kadınların, yüreklerini hoplatan cinsten bir sevimliliğe sahip bir ast-subayın*" eylemek için patlayıcı maddeleriyle yıkmaya çalıştığı son Ermeni tapınağı Deyr (Dêr) de çıkaracak. Bu astsubay vahşi değildir. Yok; estağfurullah; "*Görülmeyen bir tetik: hedefe tam isabet. Bu trajik tapınaktan hiç değilse bir resim kurtarılmış olacak.*" Bay Balsan dini taltifleri de haketti; öyle ya bir kiliseyi yok etmekten kurtarmış. Dostu Sıtkı'nın "*bu tür şeylere mahsus özel neşesiyle*" söylediği gibi, "*en son Ermeni kilisesi*"ni. Sıtkı'da bir vahşi değildir. O medenidir ve "*genç silahşör*" (13) o

kadarda cana yakındır. Ne ise, yazarı Ermeni Kilisesi ve şehitleriyle ilgili müphem düşünceleriyle baş başa bırakalım ve medeni Türk'lerin vahşi Kürtleri ne duruma soktuklarını görelim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin geçen Aralık ayında (14) Tunceli (Dersim) kesiminde sıkıyönetimin devamını kararlaştırdığını belirtelim. Böylece unutmuş olanlara, bu kararın 40 bin Kürd'ün katliamına sebep olan zulmün bir devamı olduğunu hatırlatalım. Bu katliamlar sırasında Türk askerleri çocuk ve yaşlıların sığındıkları mağaraları bile, içindekiler açlıktan ölsün diye duvarlarla kaplıyorlardı.(15)

Gurbet ellerde yaşamının ne güç, ne çekilmez birşey olduğunu iyice duyan o küçük, rütbesiz ve uzun savaş yıllarından sonra aile ocağına dönmekte olan mutlu İngiliz askerlerinden biri, 26 Ocak 1946 tarihli *"The New Statesman and Nation"* başlığını taşıyan bir makale okuyor. Savaşın tesadüfleri onu *"Doğu cephesinde bir yere"* sürüklemiş ve orada, Kürdistan'ın Suriye'ye ait kesiminde olup bitenleri anlatan muhacirlerle karşılaşmıştır. Duyduklarını TİGRİS mahlasıyla gazetesine götürüyor, 16 Şubat 1946'da *"Kürtler"* başlığıyla yayımlatıyor.

Türklerin Kürt milliyetçiliğine baskısı doğrudan doğruya ırkın yok edilmesini hedef almaktadır. Birinci elden ve kesin bir ispatın olmamasına rağmen, Kürt erkeklerinin kitle halinde, evlerinden çok uzaktaki yerlerden, Türk çalışma birliklerinde çalıştırıldıklarını ve böylelikle ırkın yayılmasının engellenmek istendiğini ileri sürmekle yanılmadığımı sanıyorum. Bunlardan çok az bir kısmı, ancak Çalışma Birliklerinin acısını çekenlerin iyice bildikleri yollardan yuvalarına dönebiliyorlar. Memlekete hizmetleri, ezici vergiler ödemek ve çalışma birliklerinin köleliğini yapmakla sınırlı olan azın-

lık halkların ne askerde ve ne de evde silah taşımalarına müsaade edilmiyor. Tabii, güvenliğine diyecek olmayan bir İngiliz için eşkiyalık, aşiret kavgaları ve küçük Asya'nın "*Hinterland*"ındaki (16) resmi riyakarlığı, tasvvur edilebilecek şeyler değil. Müdafaa silahları olmayan köy, derhal daha güçlülere terkedilir ve en makul yol da budur.

Türkler, Kürt dilinin kullanılmasını yasaklıyorlar bu şimdi, genellikle bir azınlığa uygulanmasına müsaade edilme-
yen bir davranış olarak görülmektedir.

Şimdiki iğrenç ve tüyler ürpertici hikayeler deryasına bil-
diğim bir kaç özel durumu eklememeyi tercih ediyorum. Ni-
tekim bunun bu tür olaylara bıkkınlık duyduğu şu ortamda
tesiride kaybolup gidecek. Fakat okuyucularımızdan Türkle-
rin geçmişteki yırtıcılıklarını hatırlamalarını ve bunun şimdi
daha az aşikar bir şekilde ve dünya kamu oyunca daha az bi-
linen bir bölgede uygulandığını bilmelerini istiyeceğim. (...)

Gerçekten de, Kürtlerin hayatını cehenneme çevirmek
için bütün baskı ve zulüm araçları mübah görülüp kullanılı-
yor. Türk tütününü desteklemek için Kürt köylüsünü en te-
mel gelir kaynaklarından birinden men ediliyorlar: Kürt Böl-
gelerinde tütün ekimi yasaktır. Milli kıyafetinde giyilmesi ya-
sak ve böylelikle Kürt el sanatları ölüme mahkum ediliyor-
lar. Hava Kuvvetlerine veya Silahlı Kuvvetlerine yardım ba-
hanesiyle yoksul köylünün her iki keçisinden biri cebren alı-
nıyor. BALSAN'da bunu itiraf etmiyor muydu. (S.244,
not.1): "*Koyun başına 30 kuruş alınıyor ki bu aşağı yukarı ko-
yunun yününün de tutarı eder.*" Askere alınanlar üç dört sene-
lik bir süre boyunca yuvalarına bir kerecik bile dönemiyor-
lar. Bir Kürt için müsamaha edilen en yüksek rütbe de bin-
başılıktır. Öyle ya, bu zavallı Kürtler "*ihmal edilmiş Türkler*"
den başka birşey değildirlir. Bakın, bu hususta Türk gazete-

cisi Ekrem UŞAKLIGİL Son Posta gazetesinin 11 Nisan 1946 tarihli sayısında yayınlanan makalesinde neler yazıyor. Bilindiği gibi Kürt, Türk basınında hiç kullanılmayan tabu bir kelime. Fakat, "Associated Press" muhabirlerinden biri "Kürt kaynaklı" bir telgraf çekme bedbahtlığına uğrayınca, bizim Türk alınıp küplere biniyor ve mübalağa etmemek için çocuksu olmakla niteliyeceğim düşüncelerini ifade ettikten sonra, bize Türkiye Kürtleri hakkında malumat veriyor.

"Fakat, hepimizin gayet iyi bildiği ne Irak'ta ne de İran'da" haber kaynaklarına sahip olabilecek şuurlu Kürt kitlelerinin olmadığıdır. Bu iki ülkede "Kürt" olarak nitelendirilen insanlar şuraya buraya dağılmış göçebe kabileler teşkil ederler, bolluk veya kıtlığa göre Irak'tan İran'a yahutta İran'dan Irak'a geçerler ve oldukça iptidai bir hayat yaşarlar.

Bize gelince, bizde ister göçebe, ister yerleşik, ister şuurlu, ister şuursuz hiç bir zaman bir Kürt azınlığı olmamıştır.

Daha onyıllar öncesine kadar da bir kaç yabancıların Kürdistan veya Ermenistan adını verdikleri Türkiye'nin merkezinden uzak bölgelerinde "ihmal edilmiş Türkler" vardı. Osmanlı İmparatorluğunun çöllük ve unutulmuş köşelerinde kalan bu Türkler, Arapça ve Farsça kelimeler alıp Türkçeyle karıştırmışlar ve acayip bir lisan konuşuyorlardı. Bugün artık ilkokullar sayesinde bu durum hayli düzelmiştir. Umarız ki yakın bir gelecekte bu Türkçe "lehçesi" yok olup gider.

Diğer taraftan, demiryolu şebekemiz gittikçe yayılmakta ve karayollarımız dallanmaktadır. Lokomotif ve kamyonların ulaşamadıkları yerlere uçaklar ve radyo girmektedir. Topraklarımıza iyice hakim olduğumuz için, bizim dışardan gelebilecek eşkiyalardan korkumuz yok. Türk, İran ve Irak sınırlarının birleştiği bölgede hiçbir şey vukua gelmeyecektir.

Bununla birlikte, eğer komşularımız yıkılmaktan kurtulmak istiyorlarsa tetikte olmalıdırlar.

"Tetikte olmak", bu, huzur içinde olmayanların normal davranışıdır, Türkler bunu iyi bilirler.

Bu makaleden bir kaç gün önce, 8 Nisan'da Başbakan Saraçoğlu tertiplelediği bir basın toplantısında kendisine Türkiye'deki azınlıklar hakkında sorular soran Amerikalı gazetecilere, Türkiye'de birtek azınlık olduğunu, bunun sayıları bir milyonu aşmayan, isyanları dini ve siyasi sebeplere dayanan Kürtler olduğu cevabını vermiştir.

Olacak şey değil;

Demek ülkesinin "ihmal edilmiş Türkleri" konusunda herkes Bay Ekrem Uşaklıgilin görüşünü paylaşmıyor. Fakat asıl tuhaf olan şey, yirmibeş yıllık Kemalist medeniyete rağmen daha da kuvvet zoruyla uyarlaştırılacak bunca "ihmal edilmiş Türkün" veya Barbarın mevcut olmasıdır. Albay Elphiston hükümetin dikkatini çekiyor:

"Feodal Kürt Beyleri, aşiret mensupları arasında komünist doktrinin yayılmasından çekiniyorlar, fakat Türk hükümeti asimilasyon politikasını devam ettirmekte inat ederse, halen Osmanlı hakimiyeti altında bulunan Kürtlerin büyük çoğunluğu, kendilerini Kürtlerin veya Kürtlerle Ermenilerin hakim olduğu bir Sovyetler Birliği Cumhuriyeti üyesi yapacak bir değişikliği iyi karşılayıp alkışlayabilirler."

Bu uyarı meyvelerini verecek mi? Yoksa tam aksine S.S.C.B'ye saldırmak için bahane mi teşkil edecek?...

Bir seçim nutkunda İsmet İnönü şu açıklamayı yapıyordu. (13 Mayıs 1946): "Halkımız şimdi Birleşmiş Milletlerin üyesi, Büyük Britanya'nın müttefiki ve Amerika Birleşik Devletlerinin yakın dostudur. (...)

Yabancı bir ülkenin propagandası ve haksız istekleri karşı-

sında biz, bir an için de olsa, dünyanın anlayış ve adalet duygusundan şüphe etmedik."

Bir kaç gün sonra söz sırası yarı resmi Ulus gazetesindeydi. (18 Mayıs) "*Demokratlar kimin için çalışıyorlar? Türkler için değil. Demokratların arkasında Pişvari diye biri var.*" Ya buna CHP'lilerinde arkasında bir takım kuklalar var cevabı verilse?...

Haziran başlarında Türk Demokrat Partisinin bazı temsilcilerinin Diyarbakır'da Kürt ileri gelenleriyle temasa giriştiklerini duydum. Onlara, geniş çapta tevsi mezuniyet (17) taraftarları olduklarını ve Büyük Cumhuriyet rejimince Kürtlere yapılan haksızlıkların telafi edilmesi yoluna gideceklerini bildirmişler.

Bu sağduyunun sesi mi?... Yoksa bir seçim manevrası mı?... Bunu istikbal gösterecektir.

Türkiye Kürtleriyle ilgili bu bölümü, okuyuculara belki fark etmedikleri küçük bir detayı (ayrıntıyı) belirtmeden bitirmek istemiyorum.

Ankara'ya yaptığı resmi gezi sırasında Lübnan Cumhurbaşkanı Ekselans Beşera El-Huri, İskenderun ve Antakya sancaklarının haklarını Müdafaa Cemiyetinden bir dilekçe aldı. Metni, Şam'ın Arap gazeteleri tarafından yayınlanan bu dilekçelerde, ahali, Türk hükümetinin onları Arapça konuşmaktan men etmesinden ve bölgelerini Türkleştirmek için her türlü yola baş vurmasından yakınıyordu. Aklıma ister istemez şu soru geldi: Son Posta gazetesi Uşaklıgil'in dünyayı (özellikle) "*Asscoiated Press*" muhabirlerini Hatay'daki "*ihmal edilmiş Türklerin*" "*acayıp bir dil*", bilimsel ve felsefi, kısaca medeniyetle ilgili bütün kelimelerini Türkçeden aldıkları "*lehçe*" konuştuklarından haberdar eden bir makalesini yayınlamak için ne bekliyor?....

*"Kürtlere muhtariyet
hakkının tanınmamış
olması teesüf edilecek
bir husustur."*

*Paul BONCOUR
Cenevre'de Irak'ın
Milletler Cemiyetine
kabulü sırasında.*

III

10- KILIÇLARIN GÖLGESİNDEKİ CENNET:

Okuyucularımızı bu kez götüreceğimiz Irak, tamamen klasik bir ülkedir. Irak, "*Kutsal Tarih*"in memleketidir. Nino-va ve Babil, Kaldedeki Ur şehri, Dicle, Fırat, Mezopotamya, bütün bunlar, Hıristiyanların ve antik medeniyetlerin tarihleriyle ilgilenenlerin kulaklarına yabancı olmayan isimlerdir. Günümüzdeki Irak Krallığı, Osmanlı İmparatorluğunun çürümüş gövdesinden 1918 savaşından sonra kopan bir filizdir. İlk zamanlar İngiliz mandasına bırakılan bu genç ülke, bağımsızlığını elde eden ilk Arap devleti oldu. (1931) Bu devleti, bugün genç kral II. Faysal ve onun naipliğini yapan

amcasioğlu Emir Adulillah yönetmektedir.(18) Yirmibeş seneden de az bir zaman zarfında, Faysal, aynı hanedandan tahta oturan üçüncü hükümdar oluyor. Bu Haşemilerin de doğrusu sağlıktan yana bahtları karadır. I. Faysal, 1933'de bir kalp hastalığından öldü, I. Gazi 1939'da bir trafik kazasından gitti. Kem diller, kadere epeyce yardım edildiği söylentisini sinsice yaymaktan geri kalmadılar. Bizim küçük kralın şimdilik korkuya kapılmasına mahal yok. Çünkü daha kalp krizlerine müptela olacak kadar yaşamadı ve onu taşıyan arabalar devrilseler de hayatını tehlikeye sokacak halleri yoktur.(19)

Bugün, bu küçük kral tarafından yönetilen bu ufak krallık için bazıları, 1917'lerde, Sir Arnold Wilson'a "*Cennet Bahçesi*" olduğunu söylüyorlardı. (Loyalties, Mesopotamia, 1914-1917, 2. baskı 1931, s.306) Şüphesiz, bunaltıcı bir sıcaklığın kavurduğu Basra'nın veya kum rüzgarlarının dövdüğu Bağdat'ın dünya Cennetinin bir kalıntısı olduğu kimsenin inanaçağı şey değildir. Hatta, "*İki Bahar Anası*" Musul bile kısmen cennet manzarası arzeder. Kaybedilmiş Cenneti hatırlamak istersen, insanın daha kuzeye, Kürdistan'a çıkması gerekir. Yok eğer tabiatın cazibesi değil de, sakın sürdürülecek bir yaşantıya aranılan, o zaman "*Kılıçların Gölgesindeki Cennet*"le karşı karşıya kalınır.

Sahiden Irak, Büyük Harpten (I. Dünya Savaşı) doğan bütün Orta Doğu devletlerinin en az homojeni ve belki de en az istikrarlısıdır.

En az homojeni zira, külliyatlı bir yekün tutan Hıristiyan, Yahudi, Yezidi ve diğer azınlıklardan başka Basra vilayeti ahalisinin ezici çoğunluğu ve Bağdat halkının üçte ikisi Şii'dir ve Musul vilayetinde çoğunluğu teşkil eden Sunniler ise Kürttürler, Arap değil.(20)

İşte bu konuda A. Wilson'un Mesopotamia 1917-1920 (Oxford, 1931,s.IX) kitabının önsözünde söyledikleri:

"Arabistan'ın bağımsız bir siyasi varlık olarak tasavvur edilmesi fikri, okumuş azınlığa yabancı gelmiyordu, fakat Irak'ın bağımsız bir millet olması fikri daha yeni oluşuyordu, zira ülkede coğrafi, iktisadi ve irksal homojenlik eksikti. Basra'da bölücü eğilimler oldukça güçlü idiler; Basra ve Bağdat vilayetlerinin de Musul vilayetini iktisadi zenginliklerinden istifade edilmesi umulan gelirler olmadan, otonom bir devlet olarak varlıklarını idame ettirmeleri zayıf bir ümit idi. Oysa, Musul vilayeti ahalisinin dörtte üçü Arap değildi, sekizde beşi Kürt ve sekizde biri de Hıristiyan ve Yezidilerden meydana geliyordu. Kürt probleminin de çözülebilmesine imkan yoktu. Aşiret adamları arasında birlik yoktu ve hırçın idiler; reislerinin müsterek bir siyasetleri yoktu ve hemfikir oldukları tek nokta, onları Arap hakimiyetine sokacak her türlü hükümete muhalefet etmekte."

Halbuki Sunni ve Arap olan yalnız kraliyet ailesi değildi, belli başlı bütün sorumluluk mevkileri de, azınlık olarak teklakki ettikleri Kürt ve Şii'lerin çıkarları hilafına, Sunnilerin elleri arasındadır. Böylesi bir anormalliğin bir takım siyasi huzursuzluklara yer vermesi gerektiği rahatça anlaşılabilen bir husustur. Önümdeki masanın üzerinde, Seyid Abdul Rezak Al-Hasani'nin dört ciltlik *"Arap Bakanlıkları Tarihi"* var. (Arapça, Saida, 1933-1940) Burda, Sadun gibi bir bakan intihar ediyor, öte taraftan başkumandan Bekir Sıtkı bir suikaste kurban gidiyor. Sukel-Şuyuh'ta, halk ayaklanıyor; Samawa'da büyük kargaşalıklar oluyor; Sincar'da, Yezidi'ler isyan ediyor, Samel'de, Süryani'ler katlediliyorlar; Güney'de Şii'lerin kaynaşmaları; Kuzey'de Kürt'lerin hoşnutsuzluk ve kıvıldanmaları; her tarafta bedevi Araplar çekişmek için

çeşitli bahaneler buluyorlar. Kısacası, ordu ve müfreze birlikleri daima hareket halindedir ve askeri mahkemeler boş durmuyorlar. Mecburi iskana tabi tutulan aşiret reislerinin, sürgünde veya firarda eski bakanların artık haddi hesabı yok. Evet, hakikaten Irak bir Cennettir, "kılıçların gölgesindeki Cennet". Ve Milletler Cemiyeti arşivleri, bize bu yer yüzü Cennetinin kendisinden sık sık bahsettirdiğini hatırlatmaktadır.

11- İNGİLİZLER VE KÜRTLER:

Kürtlerin bu Irak cennetinde sahip oldukları seçkin yeri göstermeden önce, İngiliz-Kürt ilişkileri hakkında birkaç söz söylememe müsaade buyurulsun.

Irak'ta ve başka tarafta, Büyük Harpten önce ve bilhassa sonra, Kürtlerle münasebetleri olan İngilizlerin sayısı kabardır. Hepsinin teker teker adlarını anamayacağım, genellikle hepsinin de görevlerine mükemmel bir şekilde hazırlanmış olduklarını ve vazifelerini ifade, kanımca, canla başla çalıştıklarını söylememle yetinilsin. Siyasi subaylar olsun, idari müşavir, mühendis veya özel orduların şefleri olsun, hepsi de çeşitli nedenlerle Kürdistan'a iyi hizmet ettiler.

Bu seçkin takımın başında, binbaşı Soane'nın geldiği itiraz kabul etmeyen bir gerçektir. Bu zat 1902'de İran'a gelmişti ve Farsçayı, Kürtçeyi ve lehçeleri gayet iyi biliyordu. 1906'da Şii mezhebine geçmiş ve daha sonra tebdili kıyafet ederek Mirza Xulam (Hulam) Hüseyin Şirazî adı altında bütün Mezopotamya ve Kürdistan'ı gezmişti. 1912'de gezi anılarını, Sir Arnold Wilson'un (Mesopotamia, 1917-1920, p.82) "*İnsanlara ilgi, şahsi müşahade ve edebi cazibe meziyet-*

leriyle" Doğu'daki geziler üzerine yazılmış sayısız kitaplar arasında, emsalsiz kaldığını belirteceği birçok yazı, tercüme, inceleme ve birde gramer yayınladı. "*Kendisine, öz şeflerine karşı bile nadiren gösterdikleri bir dürüstlikle hizmet eden*" Kürtler üzerinde nüfuzu oldukça büyük idi, çünkü o, "*onların hislerinden -hemen her zaman en asil hislerinden- ırksal gurur ve namus duygularından yararlanıyordu.*"

Daha çok Fars işlerinde uzman binbaşı Noel'de, Kürtler nezdinde büyük bir rol oynadı. Xoy ve Erbil'de HAY, Halepçe'de Lees, Duhok'ta Jardine ve Süleymaniye'de Clarke yüzbaşılarda eylem adamı vasıflarını gösterdiler. Sonra, çeşitli tarihlerde ve çeşitli yerlerde G.R. Driver, yüzbaşı Mumford, binbaşı C.J.Edmonds, binbaşı Bolton ve albay Elphinston'un zühur edip davrandıkları görülecektir. Bu arada, klasikleşen "*Road Through Kürdistan*" (1.baskı 1937, 5.baskı 1945) kitabında, bu, tabiatın en vahşi olduğu ülkelerden birinde Kürdistan ile Kuzey İran arasındaki ticari ilişkileri kolaylaştırmak için inşa edilen ve Rewandûz'dan geçen Erbil-Rayad yolunun yapılışını gayet canlı bir şekilde anlatan, Yeni Zellanda'lı mühendis A.M. Hamilton'u da anmadan geçemeyeceğim. Kitabın sonundaki bibliyografyada, İngilizlerin Kürtler arasında geçirdikleri günlerle ilgili olarak yazdıkları eser ve makalelerden birkaçını bulabilirsiniz. Diğer bazı İngilizler özellikle Kürdistan'ın İngilizlerce işgalinin başlarında meydana gelen birtakım anlaşmazlıkları hayatlarıyla ödediler ve bu da kaçınılmaz idi. Kürtleri sadece semalarda gören ve onlara, Tacı (21) bile olmayan, kendilerinin de pek itimat etmedikleri ve Kürtleri derince tiksindiren bir boyunduruğa empoze etmeye çalışanlara gelince, önümüzdeki sayfalarda, onlardan da bol bol bahsetmek fırsatını bulacağız.

12- TAÇ İÇİN EMİR FAYSAL MI? ŞEYH MAHMUT MU?...

Savaşın sona ermesinden önce, müttefikler, Osmanlı İmparatorluğunu parçalamayı kararlaştırmışlardı ve Sykes-Picot antlaşması ile kalıntıların bölüşülmesi işini haletmişlerdi. (6 Mayıs 1916) Ruslar, önceleri buna pek taraftar değildilersede (Sazonow Memorandumu, 29 Şubat 1916) nihayet bu kombinezoğu, Van ve Bitlis'in güneyindeki Kürt bölgesi Rus kesimine dahil edilmek şartıyla kabullenmekte karar kıldılar (26.Nisan 1916 notası). Fakat, bu teklif uygulamaya geçemedi ve Bolşevik Devrimi Problemin bütün done(veri)lerini altüst ediverdi. O günlerde, bazı politikacıların gerçekleri kamufle etmek için yaptığı belagat gösterileri, bugün halâ birçok diplomatın uykusunu kaçırmaktadır. Önce, Filistin bir "*Yahudi yurdu*" olmaya tahsis eden, Balfour beyanatı (9 Kasım 1917) ve hele Fransız ve Büyük Britanya'nın yegane gayelerinin, "*Türklerce bunca zamandan beri ezilen halkların tam ve mutlak kurtuluşları ve otoritelerini yerli ahalinin hür tercihi ve insiyatifinden alan milli hükümet ve idarelerin kurulması*" olduğunu ileri süren 8 Kasım 1918 tarihli İngiliz-Fransız ortak bildirisi.

Bütün bu nutukların akisleri Kürdistan'da da görünmekte geçikmediler.

İngiliz ordusu 7 Mayıs 1918'de Kerkük'ü işgal etmişti ve şanlı İngiliz bayrağının himayesi altında Şeyh Mahmut Berzenci'nin yöneteceği bir geçeci hükümet kurmaya kararlı Hamawend şefleri ile Süleymaniye ileri gelenleri, İngilizleri, kendi mıntıklarına davet ediyorlardı.

Fakat, Kerkük'ü yeniden alan ve birkaç mukabele bilmi-

sil hareketine girişen Türklerin baskısı altında, İngilizler geri çekildiler ve eski mevzilerine ancak Kasım'da yapılan mütarekeden sonra döndüler. Yine o sırada binbaşı Noel, durum hakkında malumat edinmek için Kürdistan'a gönderildi. Sivil komiser Sir Arnold Wilson, Noel'e tam yetki vermişti. Şeyh Mahmut hükümdar tayin edildi, Arap ve Türk memurların yerini İngiliz müşavirleri olan Kürt memurlar aldılar. Wilson'un 1 Aralık'ta yaptığı gezi sırasında, Şeyh Mahmut ona kırk kadar aşiret reisinin imzasını taşıyan aşağıdaki dökümanı takdim etti.

"Majestelerinin Hükümeti, Doğu halklarının Türk mezaliminden kurtarıp onlara, bağımsızlıklarının tahakkuku için yardım etme niyetini ilan etmiş olduğundan, Kürdistan halkının temsilcileri olan şefler, Hükümetten İngiliz himayesine alınmalarını ve birlighin yararlarından mahrum kalmamak için Irak'a bağlanmalarını rica ederler. Mezopotamya Sivil Komiserinden, Kürt halkına İngiliz yardımıyla medeniyet yolunda barışçıl bir şekilde ilerleme imkanlarının temin edilmesi için, gerekli yetkileri haiz bir temsilci göndermesini isterler. Eğer Hükümet Kürtlere yardım eder ve onları himaye ederse, onlar da onun emir ve görüşlerini kabullenmeyi taahüt edeceklerdir." Wilson'da, resmi bir mektupta, Büyük Zap ile Diyala arasındaki bütün aşiretlerin (Fars aşiretleri hariç) Şeyh'in otoritesi altına geçtiğini bildiriyordu. Kifri ve Kerkük'te birkaç hoşnutsuzluk olduysa da, aralık sonunda, binbaşı Noel müşavirlerini hemen her tarafa, Rewandûz, Xoy, Ranya vs.'ye yerleştirmişti ve durum normale avdet etmişti.

1919 Ocağında, Kürdistan'ın işgali devam ediyordu: Zaxo, Duhok ve Amedia da işgal edildiler.

Fakat, Şeyh Mahmut daha fazlasını istiyordu. O, İngiliz himayesinde, otonom ve merkezci bir devlet hayal ediyor-

du. Ve bu da, diyor Wilson, üzerinde durulmaya değer bir husustu, zira "*şayet gerçekleşseydi, arta kalan üç viayetten bir Arap Devleti kurma işini de bir hayli kolaylaştırabilirdi.*" (s.130)

Aslında, bu İngiliz himayesinde bir bağımsız Kürdistan fikri yeni değildi. Sauc Bulaklı (bugünkü Mahabad) Mukrilerin bir şefi, bundan 1918 Temmuz'unda yarbay Kennion'a bahsetmiş ve Ermeni Devleti ile Arap Devleti arasında bir tampon devletin kurulmasını teklif etmişti. Ve Kürt generali Şerif Paşa'da 1918 Ekim'inde, Londra'da, Sir Percy Cox'a aynı mealde bazı tekliflerde bulunmuştu.

Bu arada Mahmud, koruyucuları İngilizleri ve yurttaşları Kürtleri ancak yarı yarıya tatmin edebiliyordu. Kürdistan'ın başka taraflarına giden Noel'in Süleymaniye'deki yerini Soane almıştı. Soane halkın hoşnutsuzluğunun farkına vardı ve bazı değişikliklerin yapılmasını düşünüyordu. Şeyhin kulaklarına birşeyler gelmişmiydi? Her ne oluyorsa, Şeyh Mahmut, İran sınırının ötesinde topladığı 300 kişilik bir Kürt kuvvetiyle, 22 Mayıs 1919 günü Süleymaniye şehrine saldırdı, nam mevcut olan Soane'in yerine geçen binbaşı Greenhouse'ı esir etti ve kendisini Kürdistan Kralı ilan etti. Bu kadarı da fazla oluyordu. Bir cezai seferin hazırlanmasına karar verildi. Ve 17 Haziran günü, General Fraser, Darbendê Baziyan boğazına yerleşmiş olan Mahmud'un üzerine yürüdü. 18 Haziran'da saldıran Şeyh, yaralandı ve tutuklandı. İngilizler, 19 Haziran'da Süleymaniye'ye girdiler. Dağlara düşmüş diğer "*asilerin*" dize getirilmeleri tam altı haftalık bir zaman aldı. Bağdat'a getirilen Mahmut ölüm cezasına mahkum edildi, bilahare, esir ettiği İngiliz subaylarına karşı gösterdiği iyi muameleden dolayı af edildi ve Hindistan'a sürgüne gönderildi.

Telaşa düşen Indian Office, 24 Ağustos tarihinde Wil-

son'a çektiği telgrafta "mevcut şartlarda, subaylarımızı geri çekip Kürtleri kendi öz planlarıyla başbaşa bırakmanın daha doğrusu olup olmayacağını" soruyordu. Gerçekten de, daha Kuzey'de işler pek yolunda gitmiyordu, Mart ayında, Pearson Zaxo'daki Goran Kürtleri tarafından öldürülmüş, 14 Temmuz'da da yüzbaşı Willey Amadia'da katledilmişti. Bu, Amadia ve Berwarî'ye askeri birliklerin gönderilmesini gerektirdi. Suçlu görülen şefler yakalanıp infaz edildiler.

Buna rağmen Wilson'un cevabı şu oldu:

"Son olaylar, Majestelerinin Hükümetince 9 Mayıs tarihinde kabul edilen Otonom Kürt Devletleri politikasının gerçekleştirilmesinin zorunluluğu ile ilgili görüşünü hiç değiştirmediler, fakat kontrol derecesi ülkenin ihtiyaçlarına ve stratejik mülahazalara bağlı kalmalıdır. Kontrol, coğrafi ve stratejik konumu, zenginliği ve halkının, büyük ölçüde özel mülk sahiplerinin ellerinde bulunan toprağın gelirlerinden yararlanmak arzusu nedeniyle tütün sanayii merkezi olan, zengin hayvancılık ve geniş ormanların bulunduğu Süleymaniye kesiminde nispeten daha sıkı olmalıdır." (s.144)

O yıl, bu iyimser notla kapanmıyacaktı. Akra'ya Zibar şeflerini barıştırmaya giden bay Bill, Zap'ı geçerken, 1 Kasım'da pusuya düşürülüyor ve yüzbaşı Scott ile birlikte öldürülüyor. Zibariler ve Barzaniler Akra'yı yağmalıyorlar, yüzbaşı Kirk onları yola getirmek için, köylüleri incitmeksizin reislerinin evlerini yakıyor. İngilizler, Kuzey Kürdistan'ı, Amadia, Zebar ve Rewandûz'u boşaltarak terk ettiler. Fakat 15 Kasım tarihli telgrafında Wilson şunları yazıyordu:

"Şii unsurların, Sunnilerin ağır basacağı bir Arap hükümetini kabul edeceklerinden şüphe ediyorum, ama Kürtlerin kabul etmeyeceklerinden tamamen eminim. Bu şartlarda, Otonom Kürt Devletleri kurmak imkansız görünüyor; Ve Irak'ın kuzey

sınırı tesbit edilmedikçe, biz bu devletlerin mümkün şeflerine bizim siyasetimizi desteklemelerini teşvik edebilecek teminatlar veremeyiz."(s.314)

11 Mart 1920 de, Faysal Şam'da Suriye Kralı ve Abdullah Irak Emiri ilan ediliyorlar.

1 Mayıs'ta, San-Remo'da, Büyük-Britanya Irak ve Filistin mandasına almayı kabul ediyor, Suriye de Fransa'nın mandasına giriyor.(22)

Haziran'da, Wilson bir Musul, Kerkük ve Süleymaniye turnesi yapıyor ve *"bütün raporların Kürtlerin kin ve milliyetçi talepler için isteksiz olduklarını ve hatta bunları pek az anladıklarını işaret etmede hemfikir olduklarını fark ediyor."*(s.259)

Suriye'de, Wilson'un da müteadit defalar itiraf ettiği gibi, İngilizlerin teşvik ettikleri Faysal, Fransızlara kafa tutuyor. Bunun üzerine Fransızlar ona bir ültimatom gönderiyorlar, ordularını Meysalun da yenilgiye uğratıp 25 Temmuz'da Şam ve Halep'i işgal ediyorlar ve bütün maiyetiyle beraber firar etmiş olan Faysal'ı Sakıt ilan ediyorlar.

18 Ağustos'ta, Kürtlerin bağımsız olma hakkını tanıyan ve Irak Kürtlerinin bu yeni devlete bağlanmaları olanağını da nazarı itibare alan Sevr Antlaşması imzalanıyor. (Bk.2:-bölüm, I)

Bunun akabinde, kargaşalıklar yeni baştan baş gösteriyorlar; 12 Ağustos'ta, Rewandûz geçidinde yüzbaşı Hay saldırıya uğruyor, 3 Eylül'de Kirk Xoy'u terk etmek zorunda kalıyor. Erbil'de idareyi ele alan Xurşid (Hürşid) Ağa ve Ahmed Efendi, Wilson'a asayişini temin etmeye ve sivil idareyi kabullenmeye hazır olduklarını bildiriyorlar. (8 Eylül) *"Fakat, diyorlar, biz sizden iki şey istiyoruz. Birincisi, Türklerin geri gelmelerine müsaade edilmiyeceğine ve biz Kürtlerin Arap-*

larca idare edilme mecburiyetinde bırakılmayacağına dair bir teminat ve ikinciside, ajitatörlere İngiliz hükümetinin kolunun henüz uzun ve güçlü olduğunu göstermek için, Erbil'e derhal askeri kuvvetlerin gönderilmesi."(s.287-288)

Buna ne cevap vermeli? diye düşünüyor Wilson. Derken, 14 Eylül'de, askeri birlikler "tarafтарыımızı büyük bir sevinç içinde bırakarak" Erbil'e giriyorlar.

Süleymaniye, Soane sayesinde tamamen sakin idi. Akra'da, Sürsiler ayaklanıp başka ülkelerden getirilip bölgelerine iskan ettirilen Süryani kamplarından birine saldırıyorlar, fakat kanlı bir hazimete uğruyorlar.

1919-1920 de Kuzey Kürtlerine karşı muntazam birliklerce yapılan bütün cezai seferlerde kaybettiklerinden daha fazla kurban verdiler. (Eylül 1920),(s.291)

Wilson Irak'tan ayrılıp Basra Körfezine gitti ve onun yerine Sivil Yüksek-Komiser olarak tekrar Sir Percy Cox getirildi. Gayet tabii, o da Kürt aşiretleriyle uğraşmak durumunda kaldı.

İşte "Irak yönetimiyle ilgili rapor, Ekim 1920-Mart 1922" de bu konuda yazdıkları:

"Irak'ı 10 liva, 35 kaza ve 85 nahiyeye bölen ve eski Türk teşkilatına çok benzeyen bir plan hazırlandı ve 12 Aralık 1920 de onaylandı. Onu, Kürt bölgelerini ilgilendiren birkaç ihtiyat kaydiyle, tasvip ettim. Kurul, Sevr antlaşmasıyla yapılan bazı tahditleri görüşmüştü. Ve meseleyi Irak'ın artta kalan kısmı için mütalaa edilen ilkelere göre incelemiştii."

Seçim kanunu konusunda da rapor şunları söylüyordu:

"Plan, Kürt toplumuna Sevr Antlaşmasıyla tanınan koruma hakkını hesaba katmıyordu. Kahire Konferasında alınan kararlara uygun olarak, konferastan döner dönmez, İngiliz mandası altındaki topraklara ve Irak devletine dahil bölgele-

rin Kürtlerinin istemlerini belirlemeye koyuldum. Hemen, 6 Mayıs 1921 de, bu konuda bir genelge (tamim) hazırladım ve bu, müşavirlerimce Musul, Kerkük ve Süleymaniye kesimlerine dağıtıldı. Bana gelen haberlerden, bu bölgelerde Kürtler arasında fikir ayrılıklarının olduğu ve kendi çıkarları açısından, Irak'ta Ekonomi ve Sanayinin iplerinden Bağdat'ı elinde kalmasından, endişe duydukları anlaşılıyordu. Hayal kırıklığına uğrayacaklarına kani idiler. Binaenaleyh, Süleymaniye bölgesi Irak kralının seçimine katılmamaya karar verdi. Kerkük'te Emir'in adaylığı red edilmişti ve Kürtler kendi ırklarından bir hükümet istiyorlardı. Son çare olarak bana, kesin bir kararın verilebilmesi için bir senelik bir mühlet isteyen bir dilekçe sunuldu. Süleymaniye ve Kerkük dışındaki bütün livaların delegasyonlarının ve bütün cemaatlerinin temsilcilerinin huzurunda Emir Faysal'ı Irak Kralı ilan ettim ve akabinde, Britanya Majestelerinin hükümetince tanıdıklarını bildirdim. Kürtlerden yana, Kemalistlerin de bir hayli güçlükleri oldu. 1921 Ocağında, Hawerkiyi dize getirmek için harekete geçmek zorunda kaldılarsa da bu teşebbüs başarılı olmadı. Ekim 1921 de, oldukça kalabalık kuvvetlerle Şırnağ'a saldırdılar. Bu kuvvetlerin büyük bir kısmını, mütarekeden beri tamamen bağımsız yaşayan Şırnak Şeyhi Abdurrahman Ağayla savaş halinde olan aşiretler teşkil ediyordu. Bu Şeyh, İngiliz otoriteleriyle dostane ilişkiler kurmakta hiç güçlük çekmemiş ve Emir Faysal'ın Irak'a gelişi sırasında, bazı diğer Kürt şefleriyle birlikte, mahalli bir otonomiye sahip olmak şartıyla Faysal'ı kral olarak kabul edip Irak devletine dahil olma arzusunda olduklarını ifade etmişti.

Süleymaniye ise şekli ne olursa olsun, Irak hükümeti sınırları içerisinde alınmayı öngören her türlü çözümü kesinlikle reddetti.

Böylece, Kürt livalarının toplu olarak çekimser kalmalarına rağmen İngilizler seçmenlerin %97 sinin, kral Faysal'ın lehinde oy kullandıklarını ilan ettiler. Ve ona 23 Ağustos 1921 de Taç giydirdiler.

Eylül 1922 de, Şeyh Mahmud'un Süleymaniye'ye dönmesine müsaade edildi. Ekim de de O kendisini Güney Kürdistan Hükümdarı ilan etti. Ve çaprazlama iki hançer resmi taşıyan posta ve damga pulları bastırıldı. Bir de "Roja Kürdistan" (Kürdistan Güneşi) adlı bir gazete yayınlattı. Bu gazetenin yerine sonradan "Bangê Heq" (Hakkın Sesi) gazetesi çıkarılacaktır. Kardeşi, Şeyh Kadir Berzenci başbakanlığı ve hıristiyan Kürtlerden Abdulkerim Alaka da Maliye bakanlığı görevlerini üstlendiler. Haj Mustafa Paşa Milli Eğitim bakanı, Salih Zeki Bey'de Milli Kuvvetler başkomutanı idiler. Başka tarafta, bu bakanlar kurulunun değerinde olmayan yığınla kurul görülmüştür.

Fakat kısa bir müddet sonra, Hükümdar Mahmut ile koruyucuları İngilizler arasında sürtüşmeler baş gösterdi. 3 Mart 1923 de, 250 kg.lık bombalar yağdıran R.A.F (Kraliyet Hava Kuvvetleri)(23) nin taaruzu Mahmud'u İran'da Sar-daşa çekilmeye zorluyor. Temmuz'da O, gerisin geri dönüyor ve hakimiyet bölgesini daha da yaymak istiyor. Yeni hava akınları (16 Ağustos, 25 Aralık 1923, 24 Mayıs 1924) onu bu defa Pencwin'e sığınmak zorunda bırakıyorlar ve Mahmud 1930'a kadar da orada kalacaktır.

Şeyh Mahmud'un müşaviri olan ve onu Irak hükümetini kabullenmek için inandırmakla görevli yüzbaşı Clarke, bu Süleymaniye bombardımanları sırasında geçen bir çok fıkra anlatmaktadır. İsteyenler, onları Hamilton'un kitabında okuyabilirler (s.baskı, XII.bölüm, s.153-160). Yaralı iki İngiliz havacı subayı Şeyhin eline geçiyorlar. Şeyh onları elinden

geldiği kadar iyi tedavi ettiriyor, bir İngiliz doktoru getiriyor ve onlara, sağlık durumları gerektirdiği takdirde serbest bırakacaklarını vadediyor. Başka bir subayın öldürüldüğünü duyunca, İngilizlere bir özür mektubu gönderiyor. Çay saati geldiğinde, saldırcıların alışkanlıklarını alt üst etmemek için çarpışmalara ara veriliyordu! Hatta, evini terkettiğinde onu kapayıp anahtarını Şeyh Mahmud'a teslim etmiş olan Clarke dönüşünde, şehri hemen tamamen yıkmış olan bombardımanlara rağmen, bütün eşyalarını Şeyh Mahmud'un kendisine vadettiği gibi yerli yerinde ve eldeğmemiş olarak buldu. "*Acayip bir savaş bu, diyor Clarke! Ne istisnai bir adamdır bu Şeyh Mahmud!*" Ve seferi yönetmiş olan General Mac Donald da şu müşahade de bulunuyordu: "*Bana savaşmak için, Kürt verin, gözü dönmüş Dervişler değil!*"

13-KÜÇÜCÜK KAĞITLAR VE GÜZEL NUTUKLAR:

Daha fazla ilerlemeden önce okuyucularımıza, Irak'ta, Kürtlerin hukuki durumlarını açıkça belirten birkaç resmi metin sunalım. Bilahare, bu metinleri gerçekte karşılaştırıp, hepsi de çiraklığını Türkiye'de yapmış bütün bu Irak'lı memurların, bir kağıt imzalamakla hiçbir şey kaybedilmez dersini iyice öğrenmiş olduklarını görmemiz kafi gelecektir. Bu, saf adamları tatmin etmek için elverişli bir usüldür ve sonradan keyfince davranmaya da katiyen engel olmaz.

İşte Majestelerinin hükümeti adına 24 Aralık 1922'de Bağdat'ta yapılan bir RESMİ BEYANNAME, Bu beyannameyi, Milletler Cemiyetine Irak'ın 1920-1921 dönemindeki durumu ve ilerlemesi ile ilgili olarak sunulan özel raporda

da bulabiliriz (s.256):

"Britanya Majestelerinin Hükümeti ile Irak Hükümeti, Irak sınırları içinde yaşayan Kürtlerin bu sınırlar dahilinde bir Kürt Hükümeti kurma haklarını tanırlar ve çeşitli Kürt unsurların kendi aralarında, mümkün olan en kısa zamanda, bu hükümetin almasını arzuladıkları şekli ve yayılmasını istedikleri sınırları konusunda bir antlaşmaya varacaklarını ümit ederler. Her iki Hükümet onların, Britanya Majestelerinin Hükümeti ve Irak Hükümeti ile olacak iktisadi ve siyasi ilişkilerini tartışmak için sorumlu delegeler göndereceklerini bildirirler."

Şimdi de 11 Temmuz 1923 tarihini taşıyan ve açık seçik olan Irak bakanlar kurulu kararını görelim.

"Irak Hükümeti Kürt bölgelerine, teknisyenler hariç, Arap memurlar tayin etme niyetinde değildir."

Onun, Kürt bölgeleri hakkını resmi yazışmalarda Arap dilini kullanmaya zorlamaya da niyeti yoktur."

Adı geçen bölgelerde ahalinin, sivil ve dini toplulukların hakları olduğu gibi muhafaza edileceklerdir."

Sevr antlaşmasını bir çırpıda ortadan kaldıran ve böylece Ermenilerle Kürtlerin bağımsızlıklarının gerçekleşmesini görme umutlarını yok eden Lozan antlaşması, 3.maddesinde, Musul anlaşmazlığı konusunda Milletler Cemiyetinin hakemliğini öngörüyordu. 30 Eylül 1924 de yapılan oturumda Milletler Cemiyeti, Kont Tèlèki'nin başkanlık ettiği bir komisyonu yerinde incelemeler yapmakla görevlendirdi. İnceleme komisyonu raporunun 57.sayfasında şunları okuyabiliriz (c.400, M.147-1925):

"Eğer yalnız başına etnik delilden bir sonuç çıkarmak gerekseydi, bu, Kürtlerin ahalinin sekizde beşini teşkil etmesi nedeniyle, bizi Bağımsız bir Kürt Devletinin kurulmasını öne sürmeye iterdi. Böylesi bir çözümün düşünülmesi halinde verilen sa-

yıya Mecusi (Zerdüsti) dinine mensup Kürtler olan Yezidileri ve Kürt unsuru tarafından asimilasyonu kolay olacak Türkleri de katmak yerinde olur. Bu şekilde yapılan değerlendirmede, Kürtler ahalinin sekizde yedisini oluştururlar. Her iki tarafça sunulan istatistik ve haritalar yanlıştır."

16 Aralık 1925'de yapılan 37. oturumunda Milletler Cemiyeti, Musul vilayetinin Irak'a bağlanmasını kararlaştırdı, tabi bu ülkenin yirmibeş yıllığına manda altında kalacağı gözönünde bulundurulacak; Ve karara şunları da ekliyordu:

"Kürtlerin, ülkelerindeki idare, adliye işleri ve okullardaki öğretim için kendi ırklarından memurların tayin edilmesi ve Kürtçenin bu hizmetlerin resmi dili olması yolundaki istemleri hesaba katılmalıdır."

Bağdat Hükümeti, bu uluslararası karar karşısında sevinmeyi bir yana bırakıyor ve nutuk üstüne nutuk, tamim üstüne tamim vermeye koyuluyor.

Önce, Başbakanın 21 Ocak 1926 tarihli nutku ve tamimi:

"Biz Kürtlere haklarını vereceğiz. Memurlar aralarından seçilecek, milli dilleri resmi dil olacak ve çocukları okullarında kendi dilleriyle öğrenim görecektir. Kürtlerin haklarını tanımak mecburiyetindeyiz."

Başbakanın bütün bakanlıklara talimat veren tamimi:

"Zatîâliniz, hiç şüphesiz, Başbakanın Millet Meclisinde söylediği son günlerin basınca yayınlanan nutku okudular. Bu nutuk, hükümetin Kürt kesiminin yönetiminde izlediği ve izlemek istediği siyaseti açıklamaktadır. Buna göre, memurlar Kürt ve resmi dil de Kürtçe olacaktır.

Ekselansları, zatîâlinizden bu siyaseti uygulama safhasına geçirmeye ve sözkonusu kesimdeki kurumların gerçekleştirilmesi için bütün imkanlarınızı kullanmaya çalışmayı istememi rica ettiler."

Bağdat İçişleri Bakanının Musul Mutarafına gönderdiği 18 Şubat 1926 tarihli ve 2.295 sayılı tamim daha az sarih değildir.

"Konu: Kürt bölgeleri;

Size, ilişikte, Ekselansları Başbakanın Parlemtentoda söylediği nutkun bir suretini gönderiyoruz. Bu nutuk, hükümetin Kürt bölgelerindeki siyasetini belirtmektedir. Onu dikkatlice okuyunuz ve bu siyaset, girişeceğiniz her harekete temel teşkil eden bir destur olarak aklınızda kalsın."

Irak Başbakanının Parlemtentoda söylediği Nutuk: (Şubat 1926)

"Hepimiz biliyoruz ki Hükümet, kanunlarında Kürtlerle ve Müslüman olmayan cemaatlerle ilgili siyasetini tespit etti. Binaenaleyh Hükümet Kuzey Milletlerin ve özellikle Kürtlerin, tabii haklarını elde etmeleri ve bölgelerinde kendi işlerini yönetme konusunda tatmin edilmeleri gerektiği kanısındadır. Bu hususta, hepimiz mutabıkız; Kurucu Meclis de bunu Millet Cemiyetinin kararının alınmasından önce kabul etmişti.

Bu Millet, Irak'taki mezheplerin haklarını tanımadan yaşamaz. Hepimiz, Türk Hükümetinin, milletlerin varolma haklarını tanımadığı için ve gelişmelerine mani olduğu için parçalanıp bölündüğü hususunda hemfikiriz. Bu bizim için iyi bir derstir ve ondan istifade etmeliyiz. Biz eski (Türk) Hükümetin siyasetine devam etmeliyiz; Kürtlere haklarını vereceğiz; memurları onlar tarafından seçilecekler, resmi dil kendi dilleri olacak ve okullarında çocuklarının eğitimi de kendi dillerinde yapılacaktır. (Alkışlar)

İster Müslüman olsun, ister olmasın, bütün cemaatlere eşit ve adilane bir şekilde muamele etmemiz ve haklarını vermemiz, vazifemizdir."

Eğer bütün bu belagat dalgalarından sonra Irak Kürtleri

tatmin olmuyorlarsa, kötü huylu olmaları gerekir...tabii, vaadlerin sadece güzel vaadler olarak kalmaması kaydıyla!...

14-R.A.F'İN KANATLARI ALTINDA

İngilizler pratik insanlardır. Irak'ın yönetime gelmez bir ülke olduğunu, Mandanın kendileri için sürekli bir dert olduğunu ve Irak'la, kârlı çıkacakları ve hiçbir mahsuru olmayan bir antlaşma imzalamakla bu yükten kurtulup siyasi, iktisadi ve stratejik çıkarlarını daha iyi koruyacaklarını fark etmede gecikmediler. Daha 1929 Şubat'ında, Sir G. Clayton Irak Hükümetine Majestelerinin Hükümetinin Irak'ı azad edip Milletler Cemiyetine alınmasını desteklemeğe hazır olduğunu bildirdi. Kasım ayında, Lord Passfield Cenevre'de o kadar iyimser bir memorandum takdim etti ki Mandalar Komisyonu raporcusu bay Pierre Orts'ın ağzı açıkta kaldı. İngilizler emsalsizdirler, tamam; fakat Milletler Cemiyeti uzmanlarının yirmibeş sene sürmesi gerektiğine hüküm verdikleri özgürleştirme ve olgunlaştırma işini beş seneden de az bir sürede tamamlamak! Bu İngilizlerin kabiliyetleri hakkında çok şey söylüyor doğrusu.

Haziran 1930'da, içerde asayişin sağlama ve her türlü dış saldırıya karşı savunma işlemini Irak Kralına bırakan İngiliz-İrak antlaşması imzalandı. Gayet tabii, bu antlaşma azınlıklarla ilgili hiçbir hüküm ihtiva etmiyordu. Belki de İngiliz Yüksek Komiserinin böylesi problemlerden hiç haberi yoktu, kim bilir? Fakat, o sırada Cenevre'ye Irak'ın dört bir köşesinden dilekçeler ve şikayetler yağmaya başladılar. Kürtle-rikinden bahsetmekle yetinelim. Bunun için sözü Irak'ta yedi sene Intelligence Service (24) subaylığı yapmış olan yüzbaşı Mumford'a veriyorum:

"Irak'ın, bağımsızlığına kavuşmasından sonra bizimle sürdüreceği ilişkileri tanzim eden İngiliz-Irak antlaşması 1930 Haziran'ında yayınlandı. Bu Kürtler ve diğerleri arasında bir takım kargaşalıkların doğmasına ve sayısız dilekçenin gönderilmesine sebep oldu.

Kürtler, aynı yaz yapılacak seçimleri boykot etmeğe teşebbüs ettiler.

Irak ordusunun, kalabalık bir Kürt topluluğu üzerine ateş açması üzerine ateş bu karışıklıklar bir halk ayaklanmasına yol açtı. Şeyh Mahmud bunu bahane ederek isyan hareketini başlattı. Mahmud, İngiliz himayesinde sınırlı bir otonomi istedi ve Arap olan Bağdat hükümetinin direkt müdahalesini protesto etti.

Arap hükümetinin yalnız başına duruma hakim olabileceği umuluyordu. Fakat çabucak, Kürt duygularının derinliği ve Arap ordusunun ehliyetsizliğinden dolayı bunun sözkonusu olamayacağı fark edildi.

R.A.F. hareketlerin en ağır yükünü omuzlamak durumunda kaldı. İsyanı bastırmak için Kürt köylerini bombardıman etmek kaçınılmaz oluyordu. Hatta buna rağmen, Şeyh Mahmud ancak sonra teslim oldu."

Mesele, 6 Eylül 1930'da Irak Ordusunun Süleymaniye'nin sivil ahalisi üzerine ateş açmasıyla başlamıştı. Ve zamanın İçişleri Bakanı Cemil El-Madfai, Eylülde, İngiliz olan İçişleri müsteşarına, bir alay asker ile iki topun Kürtleri yola getirmeğe yeteceğine temin etmişti. Devrin Bağdat gazetelerinin tabiriyle, ah, bu "Arap ökçeleri altında ezilmesi gereken" Kürtler!...

Gayet tabii bu "akrepler" Cenevre'ye başvurmuşlardı ve Milletler Cemiyetinin kararı Sir Kenehan Cornwallis'i 3 Şubat 1931'de Cemil El-Madfai'ye şöyle özetlenebilen bir nota göndermek zorunda bırakmıştı:

"Biliyorsunuz ki Kürtlerin milli bir otonomi elde etme istatistikler Britanya Majestelerinin hükümetinin tavsiyesi ve desteği üzerine Milletler Cemiyetince reddedildi.

Milletler Cemiyetinin kararı sanıyorum yakında dilekçe sahiplerine ve Irak basınına, Kürt hislerinin tahrikine yer vermemek için, Milletler Cemiyeti kararı hakkında hiçbir yorumda bulunmamasını tavsiye ediyorum. Aynı şekilde, Kürtlerin yatıştırılması ile ilgili görüşlerimi yeniden açıklamalıyım; eğer daha önce onlara göre davranılsaydı, halihazırındaki felaketler meydana gelmiyecekti. Size, Süleymaniye Mutasarırı Albay Tevfik Vehbi Bey'in görevinden alınmasının münasebetsiz olacağını bildirmiştim. Buna rağmen, O, görevinden alındı. Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde mahalli dilin kullanılmasının yasallaştırılması, Parlemononun ilgili komitesince, Kürtlerin istedikleri reformlar da yapılmadan red edildi. Kürtler bundan çok mutsuzdurlar. Bir Öğretim müfettişinin tayin edilmesi gerekir. Kürt polis müfettişlerinin ve astsubaylarının sayısı arttırılmalıdır. İçişleri bakanlığında bir Kürt dairesi (bölümü) kurulmalıdır.

Bak hele, Irak daha Milletler Cemiyetine alınmamış, Parlemono komisyonu şimdiden Kürtlere aldırış etmiyor! Bu çok şeyler vadediyor!

Bu kadar şey vadediyordu ki Sir Henry Convay Dobss, eski Irak Yüksek Komiseri, Majestelerinin hükümetinin Irak'ın iç işlerindeki sorumluluğu üzerine bir nota yazmak durumunda kalmıştı. (S.G.4021, 8 Mayıs 1931)

Bunu sadece kısmen aktarıyoruz ve iyi niyetlerce üzerinde durulup düşünülmesi yararlı olur inancıyla, bazı pasajlarının altını çizmede sakınca görmüyoruz.

3.Esasen, bu antlaşmaya rağmen, sorumluluk, Majestelerinin hükümetiyle Irak arasında paylaşılmaya devam ediyor-

du; zira Irak kuvvetlerinin henüz tek başına ister Kürtlerle ister Irak çölünün ve Nejd sınırının Arap aşiretleriyle başa çıkabilme yeteneğinde olmadıkları bilinen bir gerçektir. Kürtler his itibarıyla koyu anti-Araplılar ve bilhassa kendi dağlarında iyi savaşçıydılar. Irak ordusu dağ savaşında beş para etmez Irak daha Kürtlerin ciddi bir saldırılarına karşı koymaya muktedir askeri birlikler teşkil etmeği başaramadı. Irak, bu amaçla, hava kuvvetleri meydana getirmeye çalışıyor, ama bu teşebbüs daha başlangıç safhasındadır ve etkili olup olamayacağı söylenemez.

Kürtler hemen daima ayaklanma durumundadırlar ve herhangi bir kargaşalık meydana geldiğinde, İngilizlerin hizmetindeki Süryani devşirmelerinin veya R.A.F.'nin ya da her ikisinin de kullanılmasıyla hallediliyor, Irak ordusu burada daha az rol oynuyor. Geçen ay boyunca İngiliz uçakları asi Kürt Şefi Şeyh Mahmud'un taraftarlarını bombalamakla görevliydi.

6. Bununla birlikte, bir noktada, mevcut antlaşma ile onaylanarak varılan uzlaşmalar arasında büyük bir fark olacaktır. Irak'ın çeşitli kesimlerinde oturan ve idarenin ilerleme faaliyetleri ve bütün Irak'ta, Irak'lı memurların siyasetleri hakkında Yüksek Komisere ve Hava Kuvvetleri Başkomutanına düzenli bir şekilde rapor veren tam bir İngiliz İdari Müfettişleri ve İngiliz Hava Kuvvetleri İstihbarat Servisi subayları şebekesi vardı. Böylece onlar, aynı zamanda Irak'taki İngiliz kuvvetleri başkomutanında olan Yüksek Komiseri, bir iç karışıklığa yer verebilecek bütün gelişmelerden ve Irak'lı memurların, tedbir alınmadığı takdirde tehlikeli hoşnutsuzluklar doğurabilecek her *ihityatsız ve zorba hareketinden* haberdar edebiliyorlardı. Yüksek Komiser de, Irak hükümetini, bu tür fiillerin devam edip asayişsizliklere neden olması

halinde, İngiliz kuvvetlerinin onları bastırmaya yardımcı olmayacakları konusunda uyarebilecek durumda idi. Böylesi uyarılar yeterdi, çünkü Irak hükümeti kendi başına ciddi kargaşalıkları bastırarak güçte olmadığını iyi biliyordu. Fakat, gelecekte, Irak hükümeti, çeşitli kesimlerdeki İngiliz memurlarını tamamen başından savmazsa bile küçük bir sayıya indirgemeye niyetlidir. Binaenaleyh, İngiliz temsilcisinin artık diğer vilayetlerde olup bitenleri öğrenme imkanı olmayacak ve her an, ani asayişsizlik haberleriyle ve onlara son vermek için yardım istekleriyle karşı karşıya kalabilecek, adı geçen hadisenin ihtiyatsız ve zorba bir hareketin sonucu olup olmadığından emin olmadan. Eğer İngiliz kuvvetlerini harekete geçirmeyi kabullenirse ve olay kötü bir idarenin sonucu ise, böylesi bir yönetimin bütün iğrençliği İngilizlere yüklenecek. Red ederse, olay Irak'ın emniyetini tehlikeye düşürebilecek bir şekilde yayılacak. Esasen İngiliz kuvvetlerinin *bir Doğu hükümetinin elinde, zorbalığın kiralık aletleri* gibi kullanılacak seviyeye düşmeleri tehlikelidir; bu, onun zorbalığın tabii ilacından yani, başarılı bir isyan umudundan yoksun bırakılmış tebasına karşı *zorba fiilerde* bulunmaya teşvik edecektir. *Ve bu sistem bütün ağırlığını herkesten önce, Arap olmayan en önemli, en savaşçı azınlık olan Kürtler üzerinde hissettirecektir.*

Bütün bunlardan sonra, insan Sir F.Humphrys'in Mandalar Komisyonuna sunduğu durum raporunu okuyunca şaşakalıyor!

"Majestelerinin hükümeti, Irak'ı Milletler Cemiyetine almak üzere teklif etmekle yükümlendiği sorumluluğu idrak etmektedir. Kanısınca bu, Mandaya son vermenin yegane legal yoludur. Irak kendisine edilen itimada layık olmadığını gösterdiği takdirde, bunun manevi sorumluluğu Majestelerinin hükü-

metine düşmelidir."

Büyük Britanya'nın vicdanın büyük ölçüde huzursuz olduğunu söyleyen biz değiliz.

Yine sözü bir İngilizle, Sir A. Wilson'a verelim. (The Crisis in Iraq) Bütün bu makale okunmaya değer.

"Şu son bir kaç ay zarfında meydana gelen olaylar, Komisyona verilen bütün teminatları işe yaramaz hale getirdiler. Sir F. Humphrys'in meseleyi Cenevre'de öne sürdüğü sırada, Irak Hükümetinin bazı Kürt bölgelerinde, otoritesini kuvvet yoluyla empoze etmeye kalkıştığı ve İngilizlerin de Irak ordusunu destekleyip ona yardımcı olmaya tamamen hazır olduğu görülüyordu. Kaybedilecek zaman olmadığı gibi mahalli şeflerle kavga tutuşmaya çalışmak için de hiç bir sebep yoktu. Temmuz 1931 de, Barzanlı Şeyh Ahmed adında bir eski cani, başka bir aşiret reisinin hücumuna uğradı, koyunları, katırları, kadin ve çocukları talan edildi. O da kalkıp Irak hükümetinin nezdinde şikayette bulundu, fakat boşuna: Bunun üzerine Şeyh Ahmed kendi hakkını bizzat kendi almaya karar verdi. Ayaklandı ve sebep olduğu zararlar kendisine yapılanları geniş ölçüde aştılar. O zaman, Irak hükümeti onu cezalandırıp ebediyen susturmaya karar verdi. Bunun için uygun zaman olarak aşiret adamlarının bir hava saldırısına uzun süre direnmelerinin güç olacağı kış seçildi. Önce, Irak ordusu harekatlara girişti, fakat başarısızlığa uğradı. Ancak, Barzan köylerini bombardıman eden RAF sayesinde bu işten yakasını sıyrabildi. Daha başlangıçtan beri, davranışı mazlum tarafın davranışı olan Şeyh Ahmed sadece Irak hükümetini yatıştırmayı ve kendisi için, adamları için bunca değerli olan bağımsızlığını korumayı arzuluyordu. Bütün esirler ve ele geçirilen bütün malzemeler iade edilmiş olduğundan olay kapanmış görünüyordu. Fakat Irak hükümeti barışmaya pek taraftar değildi. Artık, İngiliz destek

ve yardımına bel bağlamayacağı an yaklaşıyordu. Ve hükümet ilkbaharda başlatacağı yeni hareketlara hazırlanıyordu, gerektiğinde RAF'nın yardımından faydalanabileceği güvenesiyle, yollar yapıldı, ordular harekate geçirildi ve bir örneğini aşağıda bulacağınız beyannameler uçaklarımızca dağıtıldı:

"Barzan'lı Şeyh Mahmud'a ve taraftarlarına! Mademki daha önceki emir ve beyanları hesaba katmak istemiyorsunuz, bu defakiler size uçak saldırılarının şiddetlendirileceklerini bildiriyorlar. Siz, köyleriniz ve sürüleriniz mitralyöz ve bomba ateşine tutulacaksınız; bu bombalardan bazıları hemen değil ancak birkaç saat sonra patlayacaklardır. Kadınlarınızı ve çocuklarınızı emniyetli yerlere koymanız tavsiye olunur... Bu hareketler her türlü direnme ve muhalefetin sona erip şeflerinizin dize gelmelerine dek süreceklerdir.

Dikkatli olun. Hükümet, direnmenizle etkileyemeyeceğiniz derecede çok güçlüdür. Her türlü direnme boşunadır. Ne diye bir daha insan kanı dökelim?"

Şeyh Ahmed, ancak, köylerinin ve sürülerinin üzerine tonlarca bomba yağdırılmasından sonra yenildi ve esir düştü. Bir kaç ay sonra, "Times"ın seçkin muhabillerinden biri, özel makalesinde bu "uygarlık yayılması ve örneği tezahürlerinin, yüze yakın Kürdün Irak ordusunun ve RAF'nun uygarlaştırıcı tesirlerinden kurtulmak için sınıra doğru kaçmalarına yer verdiğini ve bunların bundan onsekiz yıl önce bu ülke Türklerin elinde iken işledikleri suçlar için verilen hükümlere uyularak, Türklerce törensiz, gösterişsiz asıldıklarını ileri sürüyordu. Türklerin, İngiliz mandası altında bulunan bir Ülkeden gelen yüze yakın adamı, bu şekilde asmalarına mücade edilmesi ve bunun bildiğimiz kadarıyla, protesto bile edilmemiş olması gerçekten yüz kızartıcı bir olaydır. Bu Kürtlerde bir defa daha,

birkaç İngiliz özel müşavirinin, kendilerine yardımcı olmak için bütün imkanlarını seferber etme arzularına rağmen, Bağdat'taki İngiliz elçiliğinden bir şey ummamak gerektiği inancını doğurdu. O günden beri Kürtler hiç bir hadise çıkarmadılar, fakat görünüşlerin altında derin bir huzursuzluk saklanıyordu.

Kürtler şimdiki rejime merhametsizcesine düşmandırlar ve Bağdat'ın çelişkili tavsiyelerinden yararlanmakta gecikmeyecek başka unsurlarda vardır."

Yeteri kadar güzel olan iki cümlenin altını çizdim, değil mi? Fakat bu, ileri denilen bazı zihniyetleri tanıyanları pek şaşırtmayacaktır.

Altı üstü basit bir "Polis hareketi" olan bu küçük akımlar şu önemsiz sonucu doğurdular:

Bölge köy sayısı	Bombalanan ev sayısı	Yıkılan ev sayısı	Toplam ev sayısı
Baroj	15-	265-	485-
Mizuri	23-	385-	705-
Şirvan	41-	715-	1192-
Toplam	79-	1365-	2382-

Evlerin % 60'ı yerle bir edildi. Majestelerinin havacıları için nede büyük başarı! Ve Mumford'la birlikte bunu bir sonuca bağlayalım. "Görülüyorki, şu son iki sene boyunca Kürtlere karşı hareketler hemen hemen sürekli bir şekilde sürdürüldüler; Önce, Eylül 1930'dan Nisan 1931'e kadar, hedef Şeyh Mahmud idi; Sonra, Kasım 1931'den Haziran 1932'ye kadar aralıklı ve Nisandan Hazirana kadar da çok şiddetli bir şekilde saldırmak sırası Şeyh Ahmed'e geldi.

Kürtlerin başlıca suçlarının himayemize veya, en fazla, hükümetimizce ve mandalar daimi komisyonunca edilen vaadlerin yerine getirilmesini istemiş olmaları olduğunu hatırdan çıkarmayalım."

15- VE ÜÇÜNCÜ BİR "EŞKIYA" ÇIKAGELDİ

"Irak'ın 1932'de Milletler Cemiyetine alınması sırasında Irak hükümeti Milletler Cemiyeti Konseyine Kürtlerin ve Irak'ın diğer azınlıklarını ilgilendiren bazı özel hükümler içeren bir beyanatta bulundu. Bu özel hükümlerde, Kürt unsurunun çoğunlukta bulunduğu Musul, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye kazalarında, Kürtçenin Arapçayla birlikte resmi dil olarak kabul edilmesi ve bu kazalara Kürt veya Kürtçe konuşan memurların atanması zorunluluğu da vardı. Bu zorunluluklara 1932 yılı ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde saygı gösterildi, fakat Kürt bölgelerinin genel idaresi, birçok hoşnutsuzluklara meydan verecek kadar çok ihmal edildi. Bu ihmal özellikle yolların bakımı, sağlık kurumları ve okullarda göze batıyordu. Kürt bölgelerindeki durum Arap unsurunun hakim olduğu kazalardaki durumla mukayese kabul etmeyecek ölçüde berbat idi."

Albay Elphinston böyle diyor. Sanırım, Kürtlerin 1932'den bu yana Irak'taki durumlarıyla ilgili bu kısa özeti yorumlamaya yarayan birkaç noktayı belirtmeme müsaade edecektir.

Bağdat livasında, çoğunluğu Arap olan ahalinin %20'si, kaynağını genel gelirlerden alan bir bütçe sayesinde parasız öğrenimden yararlanmaktadırlar, kaldı ki, Süleymaniye'de parasız öğrenim yapabilenlerin oranı %1'i bile aşmamaktadır.

"Son zamanlarda yapılan bir istatistiğe göre, Kürtçe öğretim yapan okullarda okuma imkanı bulan sadece 1304- erkek ve 107- kız çocuk vardır ve bu okulların durumu da yürekler acısındır. Teoride Kürt olan bu okullarda haftada öğretilen otuz-yedi saat dersin, yirmidördü Arapça verilmektedir.

Kürt bölgeleri memurlarının %90'ı Bağdat ve Basra çölleri-ne gönderilmişlerdir. Yerli sanayi teşvik edilmiyor ve Irak hükümeti Kürdistan'da bir sanat ve teknik okulu açmaya yanaşmıyor.

Ve Kürtlerin asırlık zenginlikleri olan Musul Petrolleri Irak'ın diğer kısımlarının yararına işletiliyor. Petrol kumpanyalarından sağlanan gelirlerle Arap bölgelerinde sulama, tarım ve tarımsal koruma çalışmaları yapılıyor. Buna karşılık, birkaç senede Kürt livası Süleymaniye'de ihracat için üretilen ve satılan tütünün toplam fiyatı 625.000- rubye'den 100.000- rubye'ye düşüyor."

Bunu Richemont kontu, 1938'de "Revue Politique et Parlementaire" (cilt CLXXV) yayınladığı bol dökümanlı makalesinde yazıyordu.

Ve işte Clément Khayat'ın "Les Kurdes revendiquent leur autonomie" makalesinde bulduğum ve kaynağı sürgündeki bir Kürt olan, daha taze bilgiler (Le Progrés Egyptien, 20 Mayıs 1946).

"Irak Kürdistan'ında yalnız 60- okulumuz vardır ve bunlardan sadece ikisi orta dereceli okullar, 30 kadarı ilkokullardır ve diğerleri de çocuk bahçelerinden başka bir şey değildirler.

İktisaden, ülke çok geri kalmıştır. Yegane karayolumuz Kerkük, Erbil ve Rewandûz'dan geçendir. Bir tek demir yolu hattı vardır! İstanbul'u Bağdat'a bağlayan ve Musul ile Kerkük'ten de geçen hat. Bir tek hastahanemiz, o da iş görecektir durumda değildir.

Tarım konusunda da Bağdat hükümeti hiçbir şey yapmadı ve yalnız nüfusu 200.000'i bulan Kerkük yöresinde sıtmaya yalananlar ahalinin %48'ini aşmaktadırlar.

Beri yandan, Irak Kürtleri Irak hazinesine toplam gelirlerinin %30'unu sağlarlar, fakat Bağdat'ın, bu bölgelerin refahı için yaptığı harcamalar bu orana yaklaşmaktan uzaktır.

Görüyorsunuz ki bu bir ihmâl değil fakat Kürtleri şimdiki durumlarında bırakmayı amaçlayan sistemli (sistematiik) bir siyasettir."

1933'de, Güney Kürdistan'da, Barzan yöresinde, Şeyh Ahmed Barzan yönetiminde yeni bir isyan patlak verdi, ancak 1934'de iki tarafça, İngilizlerin aracılığıyla yapılan müzakerelerden sonra sona erdi. İsyanın liderleri Kerkük ve Süleymaniye de 1943'e kadar mecburi iskan edilmelerini kabul ettiler.

İngiliz isteklerinin yürürlükteki antlaşmalara ters düştükleri kanısında olan Raşid Ali Geylani'nin serüveninin sona ermesinden sonra (Nisan 1941), İngilizler, Irak Kürdistan'ında ki Kürt memurların sayısını arttırdılar. Kürtlerin İngiliz ordusuna alınmalarını geniş ölçüde teşvik ettiler (takriben 600 Kürt) ve nüfuslu ailelerden gelen Kürt gençlerine Subay olma olanağını tanıdılar. Aynı devirde, yüksek rütbeli bir takım İngiliz Subayları Irak'ta derhal otonom Kürt bölgelerinin kurulmasını tavsiye ediyorlardı.

1943'de, Süleymaniye'de sürgün olan Şeyh Ahmed Barzan'ın kardeşi Molla Mustafa şansını denemeye karar verdi. Irak hükümeti sürgündeki Kürtlere kötü muamele ediyordu ve günlük tazminatlarını azalta azalta 30 filise kadar indirmişti; bunun geçinmek için yetersiz olduğu apaçık bir gerçek idi. Molla Mustafa, Şeyh Mahmud'un oğlu Şeyh Latif Barzancı'nin yardımıyla firar etmeyi başardı ve Barzan'a gitti.

Bunun üzerine Irak otoriteleri Şeyh Latif'i tutuklamaya teşebbüs ettiler. Fakat Şeyh bu arada İran'a sığınmış ve Ruslar kendisini gayet iyi karşılamışlardı. Şeyh Latif, Kürt bölgelerinden Lahican'a yerleşip aylık 40 sayfalık Niştîman (Vatan) dergisini çıkarmaya başladı.

Molla Mustafa'ya gelince, o da kendisinin peşine düşen Irak Polis müfrezelerini, taraftarlarına esir aldırttı, silahlarını ellerinden alıp onları gerisin geri geldikleri yere gönderdi. Kısa bir müddet sonra başka müfrezeler de aynı akibete uğradılar. Molla Mustafa isyan ettiğini ilan etti.

Derken, Irak hükümeti milli ordusunu Molla Mustafa'nın aşiretine karşı seferber etti. Fakat, muntazam ordular da birçok ağır yenilgilere uğradılar.

Çaresiz kalan Irak otoriteleri meseleyi diplomatik yoldan halletmeyi teklif ettiler. Bu amaçla, birçok ılımlı Kürt ileri geleninden aracılık yapmalarını rica ettiler, fakat berikiler her türlü uzlaşmaya katılmayı red ettiler. Macid Mustafa adlı bir Kürt, Devlet bakanı tayin edildi ve anlaşmazlığın çözümü için Molla Mustafa'yla irtibat kurmakla görevlendirildi. Bir de askeri komisyon kuruldu ve uzun süren müzakereler, aşağıda sıralanan hükümleri içeren bir antlaşmanın imzalanmasıyla sonuçladılar:

1. Asi aşiretin bütün tutuklularının serbest bırakılması.
2. Aşiret bütün kuvvetlerini ve Irak ordusundan alınmış silahlar da dahil olmak üzere, bütün silahlarını muhafaza edecektir.
3. Irak Kürdistan'ında, erzak eşit bir şekilde dağıtılmalıdır.
4. Kürt bölgelerinde görevli bütün Arap memurların yerine Kürt memurlar atanmalıdır.
5. Öğrenim sahasında Irak Kürdistan'ı kültür otonomisin-

den yararlanmalıdır. yeni okul ve hastaneler açılmalıdır.

Okuyucu, yirmibeş seneden beri mütemadiyen aynı hikayelerden (memurlar, okullar) söz edildiğini fark etmiştir herhalde. Fakat, verilen sözler tutulmuş olsaydı onları bu ölçüde sık sık tekrarlama zorunda kalınır mıydı?.. tuhaf bir şeydir bu değil mi?...

Kendisi de Kürt olan ve olaylar dolayısıyla bunu hatırlayan Nuri Said Paşa, Irak hükümetinin başkanı olarak bu hükümleri kabul etmişti. O, Kürtlere bol bol sevgi gösterilerinde bulunuyor, Kerkük ve Erbil şehirlerinde subaylar kulübünde (bunların çoğu Kürt idi) yurtseverliği ve Kürt ulusunun çeşitli meziyetlerini göklere çıkaran nutuklar çekiyordu. Bu turnesi sırasında Devlet bakanı Kürt Macit Mustafa da ona refakat ediyordu. Durumun tamamen normale avdet mesinden sonra ikisi de Bağdat'a döndüler. Fakat, Naip bütün bu taahütleri kabullenmeyip, bozdu ve Parlamento yapılan antlaşmayı red etti. Nuri Said istifa etmek zorunda kaldı. Onun yerine Hamdi el-Bacaci getirildi. Bu sonucusu, gayet tabii ki Kürt bakanı Macid Mustafa'yı sepetledi, önemli sayıda Kürt subayı tutukladı, diğer bazılarını ordudan ihraç etti ve Kürdistan'da inşasına başlanan okul ve hastahaneleri askeri garnizon ve karakollara çevirmek istedi. Maşallah! Ne de güzel oynadılar oyunlarını. Bakanın biri vaadediyor ve çekip gidiyor. Yerine geçen "*Ben hiçbir taahütte bulunmadım ki*" diyor.

Fakat, Molla Mustafa yılmadı ve isyan yeniden bütün şiddetiyle başladı. Bu defa mesele ciddiye.

Ayaklanmaya sebep olan, Irak hükümetinin sözünü tutmaması idi.

Ve 1945 baharı gelip çattığında, Bağdat hükümetini, ordularının Barzan bölgesinde, boşaltmak zorunda kaldıkları

11 karakol kara kara düşündürüyordu. Bu bölgenin 1943'ten beri, sahibi ve hünkarı Molla Mustafa idi. Güçsüzlüğünün farkında olan hükümet, Molla Mustafa'yı Başkente getirip, meseleleri gönül hoşluğu ile halletmeye teşebbüs etti. Milli Savunma bakanı Namık, yanına başka bir bakanı, Ömer Nazmî'yi katarak, hükümet görevlisi olarak Molla Mustafa'yı görmeye ve onu Bağdat'a gelmeye ikna etmeye gitti; nafîle. Bu arada, belkide müzakereleri kolaylaştırmak için olacak, Irak orduları Zaxo bölgesinde "*Dağ savaşı*" manevraları yapıyorlardı. Neticede, hükümet Molla Mustafa'nın boyun eğdiğini bildiren tamamen uydurma bir telgraf düzdü ve Irak Naibine gönderdi. Bununla da kalmayarak hükümet, bu hayalî boyun eğmeyi silahların gücüyle gerçek kılmak istedi.

Daha 15 Temmuz'da Zaxo, Amadia, Akra ve Rewandûz'a asker yığılıyor. Irak ordusunun hemen hemen yarısını teşkil eden 30.000 düzenli asker ve 12.000 jandarma ve polis olay yerine gönderildi. Hava kuvvetlerinin tamamı -25 avcı ve bombardıman uçağı- Erbil ve Musul havaalanlarına kondular. Başkomutanlığı, Tuğgeneral Renton yapıyordu ve Genel Kurmay da ona yardımcı oluyordu.

Molla Mustafa da, Barzan bölgesinin Mizûrê Jêrî û Jorî (25), Beroji, Şerwanî mezin ve Şerefan aşiretleriyle Rewandûz bölgesinin Dolamarî ve Şiwezûrî aşiretleri adamlarından oluşan askerlerini teşkilatlandırıyor. Ayrıca, Akra bölgesinin Rejûkeran, Goran ve Rewandûz bölgesinin Silêwanî ve Bradost aşiretleri de hareketi destekliyorlardı. Irak ordusundan ihraç edilen Kürt Subaylarının çoğu, Albay Emin Rewandûzî, Kurmay binbaşı İzzet Abdülaziz Behdini vs. gibi -ve yazı Kürdistan yaylalarında geçirmeye giden sayısız Kürt Üniversite öğrencileri ve entellektüelleri de Molla Musta-

fa'nın saflarına katılmışlardı. Böylece, Mollanın, çoğu 1943'te Irak Ordusundan alınmış tüfek ve hafif mitralyözlerle donatılmış takriben 4-5.000- askeri vardı.

7 Ağustos 1945'te, Irak Ordusu Barzan'a elli kilometre mesafede bulunan Rewandûz taraflarından saldırıya geçti ve Barzan-Rewandûz bölgesinde, sıkı yönetim ilan edildi. Hava ve topçu kuvvetleri bomba yağmuruna tutarlarken piyade birlikleri araziye işgal etmeye çalışıyordu. Yapılan kanlı çarpışmalar sonunda Iraklılar çok ağır kayıplar vererek bozguna uğradılar. "*Dallet*" çarpışmasında 4 Irak taburu tamamen imha edilmekten zor kurtuldu. Bölgenin yegane taşıt yolu olan Rewandûz-Mêrgê Sor-Barzan yolunun Rewandûz-Mêrgê Sor kesimini havaya uçuran Kürtler, Bir Kebir, Mergê Sor, Billeh vs. karakol ve kışlalarını yok ettiler ve Zaxo, Akra, Amadia, Zibar ve Rewandûz şehirlerini aldılar. Dağlardan inen Molla Mustafa, kuvvetleriyle Erbil doğrutusundaki ovaları işgal etti. Erbil'e yirmi kilometre kadar yaklaştığında, R.A.F bir defa daha Hızır gibi imdatlarına yetişti. Kimin mi?..Belki de Iraklıların değil, fakat Kürtlerin eline geçecek Kerkük Petrol kuyularının köylerini yakıp yıkan bombardımanların şiddeti karşısında, (beş köy tamamen yerle bir olmuştu ve elli kadarı da büyük hasara uğramıştı) Molla Mustafa kadın ve çocukları mağaralara naklettirdi ve daha geniş tahripleri önlemek için, askerlerine geri çekilme emri verdi. İngilizler Reuter ajansının daha 20 Ağustos'ta Bağdat'tan verdiği bir haberde, "*eşkiya*" Molla Mustafa'nın 300 adamından çoğunun demir parmaklıklar arkasında olduklarını bildirmesine rağmen gerilla savaşı güze kadar devam etti. Bu hareket sırasında, Kürtler 9 uçak düşürdüler ve 8 radyo vericisi, 8 top, 400 obüs, 2000 tüfek ve 100.000 civarında mermi ele geçirdiler. Böylesi bir ganimetle, Molla

Mustafa pekalâ İran'a çekilebilirdi ve orada ne yaptığını birazdan göreceğiz.

Bu anlattığımız olayları Richard WYNDHAM adında bir Amerikalı, "News of the World"un özel muhabiri, Kudüs'ten, 26 Ağustos tarihinde gönderdiği bir telgrafla bütün dünyaya haber veriyordu. WYNDHAM bu hareketin Kürdistan'ın bağımsızlığını amaçlayan genel bir ayaklanmayı doğurabileceğini belirttiikten sonra şunları ekliyordu!

"Daha vahim bir sonuç, İngilizlerin bu ayaklanmanın şiddetle bastırılmasına katılması halinde, San-Francisco ruhunun hakim olduğu bir dünyanın İngiltereye karşı tepkisi olacaktır. Zira, o zaman, bütün dünyanın nazarında Kürtler, Suriye ve Lübnan ölçüsünde küçük bir ulus olarak, bağımsızlıklarını istemekte haklı görüleceklerdir."

İşte pek te kötü olmayan bir muhakeme!

Bir Irak atasözü *"Yeryüzünde üç çeşit afet vardır: Çekirgeler, fareler ve Kürtler,"* diyor.

Oysa, Arap ligi delegelerinin çekirge tehlikesine karşı elbirliğiyle savaşmak için muntazaman toplandıklarını biliyoruz. Üçüncü afettende kurtulmak için Iraklılar, eski "Çöl Fareleri" komutanı General RENTON'a başvurular. Bunun kötü bir buluş olmadığını itiraf edelim. Ya Richard WYNDHAM'ın İngilizlerin ayaklanmanın bastırılmasına katılması konusundaki endişesi?.. Anlaşılan, bu yetersizdir, çünkü General RENTON İngiliz ordusunun faal elementleri listesinde değil ve Bağdat'taki Askeri Misyon Şefi olarak Irak ordusu bütçesinden maaş almaktadır. (Palestine Post, 31 Ağustos 1945)

Demek, Sir Henry DOBBS *"İngiliz kuvvetlerinin, bir Doğu hükümetinin elinde zorbalığın ücretli vasıtaları olarak kullanılması tehlikesini"* sezmekte haklıymış.

15. Daha iyi günleri beklerken:

Irak Demokratik bir ülke olduğundan, -bunun böyle olduğunu önceki sayfalarda gördük- 1945 yaz ve sonbaharı olayları Parlamento'da birçok uzun ve fırtınalı oturumlarda tartışıldı. Bunun Bağdat basınına intikal eden birçok yankısını Mansour CHALLİTA'nın "*Le Probleme Kurde devant le Parlement Irakien*" (Kürt Sorunu, Irak Parlamentosu Önünde) makalesinde buluyoruz. (Le Jour, Beyrouth, 27 Mars 1946)

Önce, iyice korundukları taktirde hiçbir şeyden şüphelenmeyen, gözlerini daldan budaktan esirgemeyen, ucuz harp kahramanlarını dinleyelim:

"M. Ali AL-İman: Kuzeylilerde (26) hiçbir ayrılma isteği yoktur ve bir Kürt problemi de mevcut değildir. Hükümeti, «bir eşkiyalar çetesine» karşı bu denli müsamaha göstermekte kusurlu buluyorum. Birbirlerini izleyen hükümetler, bazı kargaşalıklar başgösterdiğinde bir milliyetçi hareketin söz konusu olduğunu sanıyorlar. Oysa, bu bir hayalden ibarettir."

"M. İbrahim Attarbaşı: Eğer hükümet enerjik ve sert davranmış olsaydı isyanı derhal bastırırdı."

"İç İşleri Bakanı: Molla Mustafa bir eşkiyadan başka bir şey değildir; kendisinin ve çetesinin tutumu caniyane bir tutumdur."

"Milli Savunma Bakanı: Kürt Ulusuna, Molla Mustafa çetesince işlenen suç ve cinayetleri kınadığı için teşekkür ederim." Görülüyor ki Kürt problemi diye bir mesele yoktur. Çünkü, söz konusu olan bir eşkiya çetesidir. Fakat bu çete hareketinin *derhal* bastırılmış olduğunu sanıyordum. Demek ki, hükümetin, 20 Ağustos tarihli beyanları, halkı telaşa vermemek için söylenen küçücük bir resmi yalandan ibaret idiler?. Bu, az çok belli olan bir şeydi.

Kürt Ulusu bu cinayetleri kınadı mı? Süleymaniye Kürt Milletvekili Macit Mustafa'nın bu konuda söylediklerine kulak verelim:

"Yirmibeş seneden beri, bu ülke, her isteğini yapan ve bunu yapmaya hakkı olduğunu sanan kokuşmuş, köhne bir hakim sınıfın at oynattığı bir meydandır. Bu imtiyazlar sınıfı, halkı sömürüyor ve halk bu durumdan asla memnun değildir, kuşkuludur, üzgündür, umutsuzdur. Hükümet Libya'nın bağımsızlığını temin etmek üzerinde titizlikle duruyor, fakat kendi milli bağımsızlığını elde etmeye uğraşmıyor.

Bu hastalığa etkin bir ilaç bulmak Parlamento'ya aittir. Fakat Parlamento, gerçekten demokratik bir rejim sonucu meydana gelmiş değildir; tutarsız ve etkinlikten yoksun unsurlardan oluşuyor. Hiçbir şeye muktedir değildir."

"Jaffar Hamandi: Asilerin gücünü iyi değerlendiremeyenlere cevaben -Hükümet olay mahalline aşağı yukarı ordunun tümünü ve takviye olarak jandarma birliklerini de gönderdi, asiler az sayıda oldukları halde. Peki, neden ordu ve jandarma birlikleri hükümete bağlı Kürt Aşiretlerinden de yardım istedikler?"

"M. Saad Saleh: -Zaten bütün bu kayıplar neye yaradılar ki? Biz, yüzlerce ölü ve yaralı ayrıca da bir milyon Dinar feda ettik. El-Alameyn ve Moskova müdafilerinin bile alamadıkları nişan ve madyalar dağıttık. Asi yakalandı mı? Değil tabii, O, İran'a kaçtı." Sayın Kürt Milletvekili düşüncelerini açık ve sarıh bir şekilde ifade diyor. Bu, Libya misali gerçekten iyi bulunmuş bir delildir. Irak'ta da, yabancı orduların (veya onların kurmaylarının) çekilmesini dileyen birden fazla Kürt olmalı. Ya o zaman, Sayın Hamandi'nin de dediği gibi, hükümetin, şu çok az sayıdaki asi için hemen hemen bütün ordusunu seferber edip üstelik, jandarma birlikleriyle onu takvi-

ye etmekle bütün bunlarla da yetinmeyip rejime bağlı aşiretlere başvurmak durumunda kalan hükümetin, hali ne olacak? Verilecek cevap basittir. Ya "asiler" yeterli kadar kalabalık idiler, ki bu gerçeğe yakındır; veya ordu... hayır, onun savaşkanlık değerini inkar etmek istemiyorum; veyahut aşiretler arasında ikilik ve nifak tohumlarını ekmek gerekiyordu. Ve bütün bunlar hangi emele ulaşmak için? El-Alemayn ve Moskova müdafilerinin bile alamadıkları nişan ve madalyalar için mi?...

Şu Irak Milletvekilleri de kötü nüktedandırlar doğrusu!

Allahtan, aralarında sağduyudan yoksun olmayanlarda var.

M. Abdel-Kerim El-Azrı: -"Bir isyanın bastırılması onu doğuran derin sebepler incelenip ortadan kaldırılmadıkça olumsuz bir füldir ve hiçbir şeyi kurtarmaz.

Mademki problemler vardılar, bazı meslektaşlar gibi, kalıp mevcudiyetlerini inkar etmek hiçbir şeye yaramaz. Irak Ulusu bir tek ırktan oluşmuyor, fakat en az iki taneden: Arap ve Kürt ırklarından meydana geliyor. Kürt kardeşlerimize, Kürt olarak kalmalarını söylemeliyiz, bizim kendimizin de Arap kalmamız gerektiği gibi. Ama birbirimize karşılıklı olarak saygı göstermeli ve işbirliği yapmalıyız. İsviçre, Kanada birçok ırktan oluşan uluslardır. Buna rağmen, bu uluslar birlik ve barış içinde yaşamaktalar.

Kürt ayaklanması belki bir isyan ruhunun ürünüdür, fakat kötü idarenin ve daha başka sebeplerin de bunda büyük payı vardır." Salim Namık: -"Hükümetten Kürt bölgesinde hayatın bütün sahalarını ilgilendiren köklü reformlar yapmasını istiyorum. Zira, Kürtler Irak halkının bir unsurunu teşkil etmektedirler."

Ahmed El-Jalabi: -"İsyan bastırıldı, fakat hükümet, adale-

tin her tarafta hakim ve muzaffer olmasını sağlamak suretiyle, isyanı doğuran derin nedenleri ortadan kaldırmalıdır."

Hibat-Allah Al-Fattı: *"Eğer hükümet Kürtlere namuslu ve adil memurlar göndermiş olsaydı, bu isyan asla patlak vermezdi."* Bu reformların çok geç gelmemelerini temmeni edelim.

Daha önce de sık sık atıfta bulunduğumuz Albay ELP-HINSTON, özellikle iyi tanınması gereken Irak Kürtleri hakkında şunları söylüyor:

"Irak Kürtleri, durumlarının Türkiye ve İran Kürtlerinin durumundan daha elverişli olduğunu kabul ediyorlar, fakat bu avantajı İngiliz nüfuzuna veriyorlar ve Irak hükümetindeki Arap çoğunluğuna karşı büyük bir güvensizlik beslemektedirler. Bu çoğunluğun kendileriyle ilgili müstakbel niyetlerine hiç ama hiç itimat etmiyorlar." Elbette, Irak Kürtleri Türkiye'de olduğu gibi sistemli bir şekilde imha edilmiyorlar, ama önceki sayfaların yeteri kadar gösterdikleri gibi, uluslararası antlaşmaların haklı gördükleri istemleri (memur ve okullar), hala da ancak yarı yarıya tatmin edilmektedir. İngiliz nüfuzuna gelince, O, bazan kendisini aşırıca duyuruyor ve Kürtler, bu nüfuzun sadece kendileri için yararlı olan kültür sahasında kalmasını görmekten son derece memnun kalacaklardı. Heyhat! neden R.A.F.'nin bombardıman uçaklarının hangarlarından bu kadar sık çıkmaları gerekiyor? Albay ve onunla birlikte bütün İngilizler, Kürtlerin çok kuşkulu olduklarını ve Irak hükümetine hiç itimat etmediklerini itiraf ediyor. Kürtlerin bu konuda acı ve pahalıya mal olan tecrübeleri vardır. Bazı milletvekillerinin yukarıya aktardığımız düşünceleri onlara hak vermeye yetişirler, sanırım.

Irak Başbakanı Tevfik Bey El-Sueydi'nin Arap Ligi top-

lantısının açılması münasebetiyle 25 Mart 1946'da, Kahire'de, Mısır basının yaptığı beyanlar da oldukça karakteristiktirler!

"İran Kürt aşiretleri arasında olup bitenleri bilmek güçtür. Bağımsız bir Kürt Cumhuriyeti'nden ve bir Kürt ordusundan bahsedildiğini duyuyoruz; bazı kaynaklar bu haberleri yorumluyorlar, bazıları da yalanlıyorlar. Hakikati nasıl bilmeli?..

Irak'ta, gerçi Kürt lideri, Molla Mustafa Barzani isyan etmişti ve Irak hükümeti, onun çetelerine karşı sert davranıp, kuvvet kullanmak zorunda kaldı; ama bu hareket sadece, din dar Kürtlerin de mahkum ettikleri yeni bir mezhebin başında bulunan Molla'nın şahsi ve dini nüfuzuna bağlıdır. Bazıları, bizi, bu mezhepsel hareketin bir milli hareket olduğuna inandırmaya çalışıyorlar. Bu tamamen yanlış bir değerlendirmedir. Molla Mustafa şahsi çıkar ve imtiyazlarından başka bir şey aramıyor. Bir hükümet kurmak istemiyor, fakat bir Kürt bölgesinin nüfuzu altında bırakılmasını istiyor."

Ve Irak Başbakanı şu sonuca varıyor:

"IRAK'TA HİÇBİR KÜRT HAREKETİ YOKTUR"

Elphinston, Şeyh Mahmud'un şahsi ihtiraslarından bahsediyor, Irak Başbakanı, Molla Mustafa'nın şahsi çıkar ve imtiyazların peşinde olduğunu söylüyor. Bütün bunda ciddi ve milli hiçbir yan yok; basit *"eşkiya hikayeleri"*. Ve bu, Kürtlerin haklı isteklerinin sürekli olarak rafa kaldırılması demektir.

IV

-AYI İLE PARS ARASINDA-

*"Kürtlerin ağızlarını demir
ile doldurmalı ve Kürtçe
yayınlarını imha etmeli"
(İran gazetesi: Tahrani
İmrûz, 1945)*

16- GÜÇ BİR MESELE:

"Ortadoğu bir milliyetler mozaiğidir" diyordu meşhur Albay Lawresce ve önceki bölümde bunun Irak için böyle olduğunu gördük. Aynı şey, Irak'ın Doğusunda bulunan ve onunla bin kilometreden fazla sınırı olan Türkiye'nin de sınır komşusu İran için de söylenmelidir. İran, Kuzeyde Sovyet Ermenistan'ı ve Azerbaycan'ı ile komşudur. Hazar denizinin diğer yakasında, yine Sovyetlere ait olan Türkmenistan ile çevrilidir. Afganistan ve Belucistan Doğu sınırlarını teşkil ederler; Güneyde ise Basra körfezi ve Humman denizi onun engin dünya ile irtibatını sağlarlar.

Bu uçsuz bucaksız ülkede yaşayan halklar arasında konu-

muza en çok ilgilendiren Kürtlerdir. Fakat, ona sıkı sıkıya bağlı olan ve 1945 güzünden beri uluslararası aktüalitenin ön sırasını işgal eden Azerbaycan meselesini biraz açıkladığımızda Kürtlerin şimdiki durumlarını daha iyi anlamış oluruz.

Peki, bu Azerbaycan'lılar kimdirler? İşte, A.POÏDE-BARD'ın "Au Carrefour Des Routes de Perse" kitabında bu konuda verdiği bazı bilgiler (Crés, 1923; S.200-202)!

"İran Azerbaycan'lıları 2.000.000'lık nüfuslarıyla İran ahalisinin beşte birini meydana getirirler. Başlıca merkezleri Tebriz'dir, fakat ülkenin diğer kesimlerine de yayılmışlardır.

İran Azerbaycan'ında (Tebriz bölgesinde), Mianehin güneyindeki Kaflan-Kuh sıradağları ile Aras ve Kürdistan sınırı arasındaki bölgede ahalinin çoğunluğunu teşkil ederler. Türk ırkının İran'da en fazla kalabalık olduğu bölge burasıdır. Bundan başka, Azerbaycan'lılar kendileriyle aynı saf Türk ırkından ve kökeninden olan sadece siyasi sınırlar ile ayrılmış, soydaşları Kafkasya ötesi Tatarları ile de komşudurlar. 1828 Türkmençay antlaşmasından önce hepsi bir arada Şah'ın hakimiyeti altında yaşıyorlardı.

Onlara, çeşitli aşiret isimleri altında Hamseh (Zincan) bölgesinde, (Afsar aşireti); sonra Tahran kesiminde, hatta Başkent'in civarlarında da ve Demavend vadisinde rastlıyoruz. Nihayet, İsfahan'ın Güneyinde, Kirman'ın Doğusunda; Horasan, Nişapur, Kuşanda ve Astrebad bölgesinin deniz kesiminde de Azerbaycan'lılar vardır.

Sayısız en önemli aşiretler Tebriz, Zincan ve Tahran kesimlerindeki Şahsevenlerdir. Bunların en ünlülerinden biri, Astrebad'ın Kuzeyinde yaşayan Kacarlar aşireti, İran'da saltanat süren ailenin kökenini teşkil eder.

Rusya ve İran Azerbaycan'lıları aynı soydan ve saf Türk ır-

kındandırılar. Bundan çoğu kere, onları birbirlerinden ayırt etmeyip aynı isimle, yani İran'lı Türkler olarak adlandırırılar. Her ikisi de 13.asır istilasıyla Asya'dan gelip, İran platosuna Aral denizinin Kuzey kıyıları ile Hazar denizinin ötesinden (Doğu yakasından) girdiler. Azerbaycan'a gelmek için, İran'ın Kuzeyinde, ilerledikçe kurdukları kolonilerle iz bıraktıkları yolları takip ettiler. Her ikisi de Şii mezhebine mensupturlar."

Oysa, 1945 Kasım'ında, İran Azerbaycan'ında, İran Başbakanı HAKİMİ'nin *Toudeh* Demokrat Partisini açıkça destekleyen yabancılarda kışkırtılıp düzenlendiğini ileri sürdüğü karışıklıkların patlak verdiğini öğreniyorduk. Tahran hükümeti, Ruslarca işgal edilen bölgedeki Tebriz'e ordular göndermek istemişti, fakat Ruslar onları Kazvin'de durdurmuşlardı. Hakimi, S.S.C.B.'nin Tahran Büyükelçisine bir protesto notası veriyor ve aynı anda Washington'da, İran Büyükelçisi Hüseyin ALA, bay BYRNES ile bir görüşme yapıp, Amerikalıların Rusları yola getirmek için müdahalede bulunacaklarını umuyordu. Sayın Ala dinamiktir.

Times gazetesi Rusya'nın İran'ın İçişlerine karışmakla sözünü tutmadığını iddia ederken Moskova'nın Tass ajansı bütün kabahatı aşırı gayretkeşlik gösteren İran'lı memurlara yüklüyor.

Fakat, hareket yayılıp gelişiyor. Azerbaycan'lılar, 17 Aralık'ta sosyal ve siyasi programını yayınlayan bir Otonom Hükümet kurdular. İran'ın birliğini yıkmadan, bütün iyi Fransa, Amerika veya Büyük Britanya vatandaşlarınca imzalanıp desteklenebilecek ve dillerinin legal olarak konuşulup öğretimde kullanılması gibi özellikle milli olan bazı istemlerle Azerbaycan'da yaşayan diğer halkların (Kürtler ve Ermeniler) siyasal eşitliği ve dinsel özgürlüğünü kapsayan bir demokratik reform istiyorlar.

İngilizler bu arada boş durmadılar. Tahran'daki Büyükelçileri, Başbakan Hakimî'ye durumu araştırmak için olay yerine bir komisyonun gönderilmesini teklif etti. Ama, Bakanlar mutabık değildirler. Bu komisyon İngiliz ve Amerikalılardan oluşan ikili veya Ruslarında katılacağı üçlü bir komisyon mu olacak?

Neticede, İran tahkikat komisyonu prensibini kabul ediyor, yalnız hükümet çoğunluğunun temsilcisi SEGHAH ES-LAMI'nin 9 Ocak nutkunda sıraladığı bazı şartlarla!

1.) İran, Azerbaycan olaylarını araştırmakla görevli bir uluslararası komisyonun kurulmasına muhalif değildir, zira bu komisyon demokrat hareketinin ahalinin desteğine sahip olmadığını ortaya çıkaracaktır.

2.) Azerbaycan'daki şimdiki durum yabancı orduların mevcudiyetlerinin bir sonucu olduğu için, İran, bu komisyonun azınlıklar, diller ve hükümetin dış politikasıyla ilgili problemleri incelemesinin karşısındadır.

3.) Üçlü komisyon başarısızlığa uğradığı takdirde, Birleşmiş Milletler Teşkilatına, birinci Meclisin kapanmasından önce müracaat etmekten başka yapılacak bir şey yoktur."

Görüldüğü gibi, koyulan bu sınırlamalar Komisyon çalışmasını, uygulamada hiçe indiriyorlar. Zaten, Hakimî azınlıkta bırakılıyor ve Rus-İran anlaşmazlığının iki taraf arasında halledilmesine karar veriliyor. Tabii, Birleşmiş Milletler durumdan haberdar edilecek.

Mesele, 1946'nın Mart ayında, Savaş Bakanı General Ahmed Hamadi'nin 16 Martta, İran'ın Sovyet Rusya ile ilişkileri meselesini Birleşmiş Milletlere getireceğini bildiren demeci üzerine yeniden ortaya çıktı. İngiltere'de, Times ve Daily Telegraph'ın etekleri zil çalıyor. "Bravo İran" ve sayın BEVİN "Meseleleri dramatize etmenin onları hafife almak

kadar zararlı olabileceğini" itiraf ederken, Moskova kötü niyetli bazı basın Tahran üzerine yürümekte olduğunu yazdığı General Bagramian'ın, on günden beri Moskova'da olduğunu ve Yüksek Konsey'in bütün çalışmalarında Letonya milletvekili olarak yer aldığını bildiriyor.

Fakat, özellikle telaşlı görünenler Amerikalılar idi. Devlet bakanı yardımcısı sayın ACHESON basına, İran'daki durumun Türkiye ve Ortadoğu'nun petrol bölgelerine yönelik bir eylemin ilk adımı olabileceğini bildirdi. Aynı demeçte, Sovyetlerin, Ortadoğu petrollerine el koyma yolundaki hareketlerinin Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Büyük Britanya'da ciddi akisleri olabileceğini belirterek, Birleşik Devletlerin böylece bir anlaşmazlık ve kargaşalıklar dönemine girebileceğinin bilincinde olduğunu ekledi. Sovyet kuvvetlerinin hareketleri konusunda, Rusların acaip müzakere metodlarına başvurduklarını müşahade ettiğini söyleyen Devlet Bakanı yardımcısı, Ortadoğu'daki durumun vahim olduğu görüşündeydi. Bu nedenle, Birleşik Devletlerin Türkiye'deki Büyükelçisi bay Edwin Wilson, bay Saraçoğluna ziyarette bulunup onu ülkesinin kendilerini destekleyeceği hususunda temin edecek.

Bu mesele halkın kafasını o kadar çok kurcalıyor ki, Devlet Departmanı, (ABD Dış İşleri Bakanlığı) Amerikanın İran'a, meselenin Birleşmiş Milletlere götürmesine karar vermesi için baskıda bulunduğunu yalanlamak zorunda kalıyor. Ve bu arada, meseleyi Birleşmiş Milletlere götürmek için hükümetinden talimat almamış olan Hüseyin Ala, susmak durumunda kalmaya boyun eğmeyerek basına verdiği bir demeçte, iki taraf arasında müzakereler olduğunu ileri süren S.S.C.B Büyükelçisi bay Gromiko'yu yalanlıyor. Da-ima sansasyon yaratan haberler peşinde olan Amerikalı ga-

zeteciler, İngiltere'nin, Rus-İran ihtilafına son vermeyi sağlamak için bir Petrol Konferansının toplanmasını telkin ettiğini yazmışlardı. Elbette, İngilizler kendilerine bu denli kara niyetlerin isnat edilmesinden fena halde alındılar.

Ve nihayet, İran, Sovyetlerle olan ihtilafının gündeme alınmasını istediği için, bay Gromiko, resmen Güvenlik Konseyi toplantısının 10 Nisana ertelenmesini istiyor.

Herkes boyun eğiyor. Ve 6 Nisan'da, Güvenlik Konseyi İran ve Sovyet hükümetlerinin 6 Mayıs tarihinden önce Azerbaycan'ın Sovyet ordularınca tamamen boşaltılması konusunda hesap vermeleri gerekeceğini kararlaştırıyor. Hüseyin Ala'nın bunca belagat gösterileri boş yere gitti, zira 17 Nisan'da, İran hükümeti Güvenlik Konseyince bir mektup yazıp Moskova hükümetine itimadının tam olduğunu ve İran meselesinin gündemden çıkarılmasını istediğini bildiriyor. New York Times gazetesi hoşnutsuzluğunu ifade ediyor! İranlıları bunu yapmaya iten S.S.C.B'nin Tahran Büyükelçisi Sadşikovdur. Buna karşı, New-York Herald Tribune gazetesi Rusları haklı buluyor ve Temps Nouveaux, Moskova'dan, Birleşmiş Milletlerin kanunsuzluk (illegallık) yoluna girdiğini bildiriyor.

Mayıs ayı olayları yönünden bir hayli zengindir. 8 Mayıs'ta aldığı bir kararla Güvenlik Konseyi, kendisine 20 Mayıs günü saat 24'ten önce Azerbaycan'la ilgili bir rapor verilmesi gerektiğine karar verdi, aksi taktirde, Birleşmiş Milletler meseleyi ele alacaktır. Binaenaley, İran hükümeti Ruslarla istişare ve Azerbaycan hükümetiyle müzakerelere girişmişti. Oysa, mayıs ortalarına doğru, Azerbaycan delegasyonunun arzuladıklarını elde etmeksizin Tebriz'e döndüğü ve büyük nümayişlerin düzenlediği görülüyor. Tahran'da, Azerbaycan'lıların tekliflerini inceleyen bazı bakanlar, Sov-

yet elçisinin aracılığını telkin etmişlerdi, fakat Rahbar ve Necat gibi bazı gazeteler diğer bakanları, özellikle Sanayi Bakanı Seferi (Sayın Sultaneh, bu bakanı 5 Temmuz'da mil-
li çıkarlara aykırı tertiplerinden dolayı tevkif ettirecektir,) güçlük çıkarmakla suçluyorlar. Bu yüzden Tudeh partisi, bakanın ihracını istiyor. Bu sırada hükümet orduları da Azerbaycan sınırlarında cephe alıyorlardı.

Washington'da, Hüseyin Ala Devlet Depertmanını ziyaret ediyor (18 Mayıs) ve oradan ayrıldığında Ruslar iki gün içinde Azerbaycan'ı boşaltmadıkları taktirde meselenin yeniden Birleşmiş Milletlere götürüleceğini beyan ediyor, zira bay Ala bunu çok istiyor.

Tebriz'de, bay Pişevari *"mahalli hükümetin, Azerbaycan kuvvetlerinin teşkilatını, Azerbaycan dilinin okullarda, orduda ve idarede kullanılmasını ve sosyal reformları ilgilendiren hiçbir noktada taviz vermeyeceğini"* bildiriyor. Fakat, merkezi hükümetle müzakerelerin yeniden başlayacağını umuyor. Her halde, üzülenek te olsa, özgürlüklerini korumak için bir kardeş kavgasına girişmeye hazırdırlar.

Tahran'da, bay Ghavem Sultaneh, gericilere karşı siyasetini savunuyor: *"Bu adamlar, siyasetimin Rusya, Büyük Briyanya ve Birleşik Devletler arasında dengeyi sağlamak olduğunu bilmelidirler. Hiçbir yabancı devletin, İran'ın içişlerine karışmaması gerektiğini bilimelidirler. Bu gericiler, yabancı elçiliklerin kapılarını aşındırmakla ve entrikalarla İran'ı tehlikeye soktular."*

Hükümet başkanının yeteri kadar malumat sahibi olduğunu farzediyorum. Ama, o zaman bulanık suda avlanan sadece Rusların olmadığı anlaşılıyor, zira binlerce kilometre uzakta bulunan bay Hüseyin Ala gibi bazıları için oyun çevirenlerin Ruslar olduğu apaçıktı da.

19 Mayıs günü gazeteler, Tebriz Radyosuna dayanarak, büyük başlıklarla İran'da içsavaşı haber veriyorlar ve Tebriz'de sokağa çıkma yasağının ilan edildiğini bildiriyorlar.

Hemen bir gün sonra, 20 Mayıs'ta, bay Hüseyin Ala fırsattan istifade edip Güvenlik Konseyine bir diplomasi harikası olan bir mektup gönderiyor, tabii diplomasi ortalığı birbirine katmak sanatı ise. Tahmin edildiği gibi bu, Azerbaycan'da tahkikat yapılmasını engelleyen ve böylelikle Rus askerlerinin orada sivil olarak kalıp kalmadıklarını bilmeyi imkansızlaştıran Sovyetler'i ağır bir şekilde suçlayan bir mektuptur; esasen bu tahkikat ciddi olamazdı, çünkü İran hükümeti, herkesin bildiği gibi, bütün Azerbaycan bölgesi üzerinde otoritesini kullanacak durumda değildir. Ve hükümetinden, İranlılar ve Azerbaycanlılar arasındaki görüşmeler konusunda yeterli bilgi almamış olmasına rağmen, olacağı Peygamberler gibi vahiy yoluyla bilme yetkisine sahip bay Hüseyin Ala, eğer bu silahlı çatışmalar doğru ise, "*Uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden tehlike vahim ve çok yakındır*" sonucunu çıkarıyor.

İşte buna, ateşe körükle gitmek denir. Bu mektup, bay Ghavem Sultaneh'in Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine gönderdiği bir telgrafında ters yorumlanması yüzünden bir bomba tesiri yarattı. Eğer bunu bay Hüseyin Ala çevirdiyse, onu kutlamak gerekiyor.

Azerbaycanlı subayların diploma töreninde söz alan Pişevari şu açıklamayı yaptı: "*İran toprağına, nereden gelirse gelsin bir yabancı müdahalesi yapılması halinde, Ordumuz hem Azerbaycan ve hem de İran için savaşılmaya hazırdır.*"

Ve yabancı gazeteciler halklara heyecandan soluk aldırılmamak için türlü-çeşitli icatlarda bulunuyorlar. Tebriz Subay Okulu Kumandanı General Pahanian katledildi! Bu ya-

landır, fakat iyi tesir yaratıyor. O zaman, Daily Telegraph, Tebriz'de Karşı-Devrim olduğunu yazıyor ve bir ay sonrasına kıyasla daha az malumat sahibi Times'de, *"Bay Pişevari ve meslektaşları bize, Azerbaycan halkının adına konuştukları iddialarının yabancıların desteğiyle iktidar etmeleri delillerinden daha inandırıcı delillere dayandığını ispat etmelidir"* diyor-du.

Beklenmedik değişiklik. Tahran'dan gönderilen ve Washington'a 21 Mayıs günü saat 16'da varan bir telgrafta, İran hükümeti bu gece, Kızıl Ordu'nun Azerbaycan'dan 6 Mayıs'ta çekildiğini resmen ilan etti.

Tebriz'den de Tahran'dan da sınır çatışmalarının durdukları ve İran Paramentosunun olay sona erir ermez toplanacağı öğreniliyor, zira tahkikat ile görevli bir İran delegasyonu olay yerinde bulunmaktadır.

New-York'ta, bazılarının sabırsız davranmış olmaktan dolayı pişmanlık duymaları gerekirdi. Güvenlik Konseyi'nin 42. oturumu 22 Mayıs günü saat 15.05 GMT'de toplandı. Bay Gromiko bu toplantıda yoktu. Yazık! Zira nüktesi eksik değildi bu toplantının.

Amerikalı Bay Stettinius çekilme ile ilgili son telgrafın yeteri kadar açık olmadığını ve öte yandan İran Büyükelçisinin de üzerinde ısrarla durduğu gibi bir Rus müdahalesinin olduğunu ileri sürüyor. Dolayısıyla, Birleşmiş Milletler İran'ın Kuzeyine bir tahkikat komisyonu göndermelidir. Bu, İngiliz delegesi Sir Alexander Cadoga'nın da görüşüdür. Polonyalı bay Lange bay Hüseyin Ala'dan S.S.C.B'nin İran'ın iç işlerine karışan yegane devlet olup olmadığını soruyor. İran Büyükelçisi, Azerbaycan asilerini Sovyet ordularının himayesi altında teşkilatlanıp silahlandıklarını bildiriyor. S.S.C.B'nin İran'a müdahalesinin şu anda sona erip ermediğini söyleye-

cek durumda olmadığını ekliyor ve başka hiçbir yabancı devletin İran'ın iç işlerine karışmadığını ileri sürüyor. Neticede, İran meselesinin tartışılması belli olmayan bir tarihe erteleniyor.

Bu, Ruslar için güzel bir başarıdır. Fakat, İran hükümeti başkanının aşağıya aktardığımız bu denli vazih telgrafından sonra başka bir karar almak akıl kârı olabilmeydi:

"Bütün Azerbaycan bölgelerinin ne şekilde boşaltıldıkları konusunda bilgi edinmek için bir tahkikat komisyonu gönderdim. Bu komisyon, bir haftada bütün Azerbaycan bölgelerini ve özellikle şu önemli yerleri büyük bir titizlikle gezdi: Tebriz ve Varoşları, Marand, Julfa, Khoy (Hoy), Salmas, Makü, Rezaiye ve Miandyap. Aldığımız raporlar oralarda Sovyet ordu, malzeme ve taşıtlarının izinin bile bulunmadığını bildiriyorlar. Bütün bu yerlerde soruşturulan güvenilir insanların ifadelerine göre, Sovyet orduları Azerbaycan'ı 6 Mayıs günü boşalttılar. İmza: Ghavam EL-SULTANEH."

Bilmem Amerikalı ve İngiliz diplomatlar, kendilerini pek de hoş sayılmayan bir durumda bırakan bay Hüseyin Ala'nın maharetine olan güvenlerini muhafaza edecekler mi?..Geri çağırılmasını isteyen Azerbaycanlıları ve Tahran'ını solcu partilerini gayet iyi anlıyorum.

Şimdi, Ruslar Azerbaycan'dan resmen çekildikleri ve Birleşmiş Milletler artık İran sorunuyla uğraşmayacağı için ilgililer ihtilaflarını kendi aralarında, fazla güçlük çekmeksizin çözebileceklerdir.

Bay Ghavam Sultaneh, acil bir ihtiyaç olarak hissedilen bir takım sosyal reformlara girişti. Şahsi nüfuzu, Güneyde, Abadan Petrol tasfiyehanelerinde patlak vermiş olan grevlere son verdirdi. İran'ın solcu partileri ve milliyetçi çevreleri Güney İran Petrolü ile ilgili imtiyazların Sovyet hükümeti ile

Kuzey İran Petrolleri konusunda imzalanan antlaşmalar esası üzerine gözden geçirilmesini istemeye devam ediyorlar; Tudeh Partisinin organı Rahdar da İngiliz kuvvetlerinin henüz Bahreyn ve Buşir şehirlerini boşaltmadıklarını yazıyor. İlk bakışta, İngilizlerin sözlerini tutmama alışkanlıkları olmadığı için, bu, inanılacak şey değildir.

Hoş böyle bir şey olmasaydı, bay Hüseyin Ala, bunu Birleşmiş Milletlere uygun bir şekilde belirtmekte geri kalmıyordu?

3 Haziran'da, Tahran ve Tebriz otoriteleri arasında bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre her iki bölgenin orduları oldukları yerde kalacaklar ve hiç bir saldırıya girişmeyeceklerdir.

Sonunda, 19 Haziran günü, İran hükümeti, temsilcilerinin Tebriz'de Pişevari hükümetinin temsilcileriyle imzalamış oldukları antlaşmayı onayladı. Bu bir uzlaşmadır, ama böylece iç savaşın önüne geçildi. Zincan bölgesi Azerbaycan'dan ayrılıyor, fakat Azerice milli dil olarak tanındığı gibi Azerbaycan'a geniş bir otonomi de veriliyor.

İran'ın taşra bölgelerinin uzun bir müddet, çıkarlarına ve ihtiyaçlarına kayıtsız kalan merkezi hükümetin "sağmal inekleri" olarak görüldüklerini hatırlattıktan sonra, Times gazetesi şu yargıya varıyor:

"Çare, şu sırada Azerbaycan'da uygulanmakta olan, yani mahalli işlerin ahalinin temsilcilerine bırakılması, gelirlerin büyük kısmının mahalli ihtiyaçlara tahsis edilmesi ve aynı zamanda taşra halklarının en geniş yurtsever faaliyetlerle ilgilendirilmesidir. Bay Ghavan Sultaneh'in uygulamaya kararlı görüldüğü böyle bir program, güçlü ve birleşik bir İran'ı hoş karşılayan İngiliz halkının sempati dolu alakasından emin olabilir." İşte böylece başlamak gerek

17. KISA BİR ÖZGÜRLÜK DÖNEMİ.

İran sorununun kriz safhasında olduğu sırada, bay Marcel CACHİN bu işte bir Sovyet emperyalizmi belirtisi gören bay Léon BLUM'a L'Humanité gazetesinde şu cevabı veriyordu. (23-24 Aralık 1945):

"İran, Acemistan'ın (27) modern ismi, oldukça geniş ve üzerinde gelişme düzeyleri çok farklı halkların yaşadığı bir ülkedir. Hükümeti tamamen feodaldır ve üzerinde çalışma ve sefaletten ezilmiş köylülerin sömürüldüğü uçsuz bucaksız toprakların sahiplerince yönetilmektedir.

1933'de, Azerbaycan'lılarla münasebet kurmak fırsatını buldum. Bu adamlar benimle ülkelerinin iktisadi ve siyasi durumunu tartıştılar. Çok gelişmiş bir uygarlık tipine mensup idiler ve modern politik hayattan haberdar idiler.

Milli karakterlerinin saygı görmesini arzulamaları da tabii değil midir?..

Azerbaycan Millet Meclisinin geçenlerde yayınladığı programdan daha demokratik bir şey var mıdır?

İran devleti sınırları dahilinde otonomilerine saygı; geniş bir iktisadi ve kültürel kalkınma programının hazırlanıp uygulanması: Azerbaycan'lıların istedikleri bunlardır."

Ve Azerbaycan'lılar istediklerini elde ettiler. Önceki sayfada gördüğümüz gibi, Times bile, başlangıçtaki tereddütlerine rağmen, bunun iyi bir çözüm olduğunu itiraf etti. Fakat, elbette bütün bunlar kendiliklerinden olmadılar. Peki, bu değişim nasıl meydana geldi ve nasıl bu feodalite diyarında adı

geçen demokratik reformlar gerçekleştirebildiler?.. İşte, bu konuda 31 Mart 1946 tarihli "Revue du Liban" da "Horizons Persans" (Acem Ufukları) başlığı ile yayınlanan makalede yazılanlar:

"İngiliz ve Sovyet ordularının 1941'de İran toprağı üzerinde karşılaşmalarının bu ülkenin ve dünyanın geleceğı için bu denli önemli olacağını pek az kişi kestirebiliyordu. Her zaman, kervanlar, su taşıyıcıları, hal ve göl suyu ülkesi olan İran, Kut-sal Kitapta (Tevrat-İncil) işaret edilen sonundan bu yana kendi halinde, içine kapanık bir şekilde yaşarken, kendisini birden bire Uluslararası siyaset arenasının göbeğinde buluyordu.

Yabancı, beraberinde, bu çıplak yaylalardan oluşan ve 4/5 okuma yazma bilmeyen, çoğunluğunu çeşitli afetlerin ve güçlü bir toprak feodalitesi boyunduruğunda inleyen köylü ve göçebe aşiretlerin teşkil ettiği 15 milyonluk bir ahali olan ülkeye biraz hayat ve ışık getirdi. Patikaların, keçi yollarının yerini kara ve demiryolları aldılar ve Şah'ın İmparatorluğuna bol miktarda altın (yabancı) akıverdi." Ama, meydana gelen yalnız maddi değişimler değildi. Yabancılarla münasebetin, toplum üzerinde yarattığı sosyal etki kendisini daha fazla duyurdu. Bu ezilmiş toplulukların gözleri açıldı, kulakları o güne dek hiç işitmemiş oldukları "özgürlük" gibi kelimeler duydu.

Bunlardan en son istifade edenler Kürtler değildi. Bu konuda kaydedilmeye değer bir husus, Comte de RICHE-MONT'ın daha önce de adı geçen 1938'deki makalesinde yazdıklarıdır:

"Kürtleri Acemlere bağlayan o kadar çok etnik, dilsel ve duygusal bağlar vardır ki onlar, İran hükümetine karşı, sivri siyasi istemlerde bulunamazlar. Bununla birlikte, İran hükümetinin gelecekte, gerçek ve dürüst bir işbirliğinin her iki halk için arzettiğı hayati değeri hakkıyla takdir etmesi temenni edile-

cek bir husustur." Sivri siyasi istemler olamaz mı? Aradan on yıl geçmedi ve İran'da ilk Bağımsız Kürt Cumhuriyeti doğdu.

Bu olayın nasıl doğduğuna bir göz atalım.

İran Kürtlerinin savaştan önceki durumu ne idi?.. Bunu bize Albay ELPHINSTON söyleyecek:

"1922'de, sonradan Rıza Şah adını alacak Rıza Han Kürt şeflerine karşı gerçek savaşa girişti.

Rıza Şah'ın siyaseti sert ama etkili oldu. Yüzlerce aşiret reisi Tahran ve başka taraflara sürülüp mecburi iskana tabi tutuldular. Mal ve mülkleri müsadere edildi. Ve Kürt aşiretlerine ait toprakların stratejik noktalarına, birbirlerine yollarla bağlı askeri karakol ve garnizonlar kuruldu. Başlarından yoksun bırakılmış ve Acem memurların kaba davranış, rüşvetkarlık ve riyakarlıklarından muzdarip İran Kürtleri, yavaş yavaş, hükümete karşı bir takım şikayetleri olduğu duygusunu edindiler." "Acem memurları rüşvetkarlık, riyakarlık ve kaba davranışları," bunu ileri süren bir Sovyet ajanı değil, bir İngiliz subayıdır. Ve bu doğrudur da.

"Her fırsatta, Kürt halkının elinden silahları alınmaya çalışılıyor. Her türlü sosyal, edebi ya da iktisadi Kürt teşkilatı tamamen yasaktır. Kürt dilindeki plakların İran'a sokulması yasaktır. Türkiye'de, "Kürt" dememek için "Dağlı Türk" dendiği gibi İran'da da Kürtler, "Dağlı Acemler" sözcüğüyle adlandırılıyorlar." (De La Question Kurde, 1934, P.5)

Oysa, Türkiye ve Irak'ta olup bitenlerin hilafına, İran Kürtleri merkezi hükümete karşı ayaklanmamışlardı. Gerçi İsmail Ağa Simko, 1932'de, bir isyan çıkarmayı denedi, ama yakalanıp, maiyetiyle birlikte yargılanmaksızın öldürüldü.

Hele, bir kez daha Albay Elphinston'u dinleyelim:

"1941 Eylül'ünde, İngiliz ve Rus orduları ülkeye girdiklerinde, İran Ordusu çabucak dağıldı ve merkezi hükümet kontrolünün ortadan kalkması, bir defa daha, Kürt şeflerinin umutlarını uyandırdı. İran ordularının bırakıp kaçtıkları Rus (işgali) bölgesinde, Kürtler silah ve cephane depolarını ele geçirdiler. Reislerinin çocukları Tahran'dan dönmeye başladı. Fakat, ilk defa etrafında bir grup toplayıp kendisini saydırmaya kalkışan, pek az tanınan biriydi: MOHAMED HAMA RAŞİD. Meçhul ve silik Baneh-Begzade oymağının başı olan bu adam taraftarlarından bir birlik meydana getirdi ve Sardaşt-Banah-Meriwane bölgesinin kontrolünü eline geçirdi.

İran hükümeti güçsüz idi ve onunla savaşacağı yerde, kendisine birde maas bağladı ve bölgenin asayişini ona teslim etti. Ancak, 1944 sonbaharında, Hama Raşid başka bir Kürt ile, İranlıların Meriwane valisi Kanisenanlı Mahmud Ağa ile anlaşmazlığa düştü. Beriki, hükümetten hafif tankların desteklediği iki piyade kolu yardım aldı ve Hama Raşid'i Irak'a sığınmaya mecbur etti.

İran ordusu, yeniden, güneydeki Kürt sınırına hakimdir. Bu, silahların marifetinden ziyade Kürtler arasındaki rekabetten ve birliğin eksikliğinden ileri geliyor."

Fakat, bizi ilgilendiren Hama Raşid değildir. Kürdistan'da bir özgürlük havası esti. Kürtler rahatça nefes alıyorlar, baskıya maruz kalmaksızın dillerini konuşuyorlar, Kürtçe gazeteler yayınlıyorlar ve fiiliyatta İran hükümetinden ayrı olarak yaşıyorlardı. Son derece sansür edilen Tahran basını bunu, Molla Mustafa'nın Irak'taki ayaklanmasının İran hükümetini hareketin bütün İran Kürdistan'ına yayılabileceği hususunda kuşkulandıracağı güne kadar gizli tutuyordu. Tabi, yabancılar, şüphesiz Sovyetler, ama birinci derecede sorumlu olan İngilizler de itham ediliyorlar. Hiç değilse, bu,

İran gazetesi Eres'in 15 Eylül 1945 tarihli 128.sayısında demek istediği!

"Kendimize, Kürdistan'ın bağımsızlığı teranesinin nasıl vücuda geldiği, nereden başladığı sorularını sorupta bunları cevaplandırmak istiyorsak, geçmişe dönmeliyiz. Evet, gerçekten uzak bir geçmişe dönmemiz ve onu kalın perdeler, Avrupa'da, büyük bir odada gerilen perdeler, arasından incelemeliyiz. Bu mesele bu perdelerin ardında tezgahlandı ve giderek, başka yerlere yayıldı."

Ama, eğer İngilizler Kürt bağımsızlığı fikirlerinin kaynağında bulunuyorlarsa, Sovyetler de onun somut gerçekleşmesini sağladılar. Hiç değilse bu, İran dergisi Al Siba'nın onlara isnat ettiği suçlardır. (Yıl 3, No:10, Ekim 1945)

"Uzun zamandan beri İran Kürtleri kurtulup bağımsız bir Kürdistan kurmayı hayal ediyorlar. İran hükümetini, faşist ajanları olmakla ve binlerce yıldan beri Kürtlere köle muamelesi yapmakla suçluyorlar.

Kürtlerin ayaklanma hareketleri yeni bir olay değildir, dört yıl öncesine uzanır. Bu haberi şimdiye dek, tedbir olarak ve ülkede kargaşalık ve asayişsizlikler doğurmakтан çekindiği için saklı tutan İran hükümetidir.

Kürdistan'da en çok göze çarpan ve tutunan parti, her yoldan, Kürtlerin ortak davasını desteklemeye ve en kısa zamanda tam bir bağımsızlık elde etmek için genel bir ayaklanma çıkarmaya çalışan "Komela" partisidir. Bu devrim hareketi, kendisine lüzumu halinde yerine getirilecek talimatları veren bir yabancı Güç "Devlet" tarafından teşvik edilmektedir. Son olaylar sırasında görülen de buydu! İsyanı bastırmak için olay yerine hükümet kuvvetleri gönderildiler; isyancılar ancak sözkonusu Gücün görüşünü aldıktan sonra onlara saldırdılar."

Tahran gazetesi İran Kenun İran Kürdistan'ındaki duru-

mu ilgilendiren ayrıntılar veriyor. (No:25.228, Ekim 1945)

"Bundan birkaç gün önce, Şahensah ordusu genel kurmay başkanının, bazı Mahabad Kürtlerinin yetkili İran mercilerinin-
ce verilen muntazam Pasaportları olmadan Rusya'ya gittiklerini belirten bir bildirisini yayınladık.

Bu Kürtler, Moskova'ya yerleşen biri dışında, Rusya'da kısa bir müddet kaldıktan sonra bir Rus otobüsüyle İran'a döndüler.

Mahabad'taki muhabirlerimizden gelen haberlere göre, bu şehir ve civarındaki bütün köyler şu anda yukarıda sözü edilen Kürt teşkilatı tarafından idare edilmektedirler. Resmi binalara Kızıl Bayrak çakılmış ve hükümet dairelerinde Stalin'in resmi İran imparatorununkinin yerini almıştır. Dolayısıyla Mahabad ve civarındaki köylerinin daha şimdiden İran'dan koparılıp bir yabancı ülkenin topraklarına katıldıklarını kabul etmek gerekiyor."

Bütün bunlar, İran basınına tatlılık ve hatta sağduyudan yoksun tepkiler yaratıyorlar.

Nidayê Edalet (Adaletin Sesi! Aman ne istihza, Allahım!) "Kürtçe okuma ve yazmayı yasaklamak" gerektiğini ilan etmiyor mu?.. Diğerleri belki faşist olmayan fakat demokratlıkla da zerre kadar ilişkisi olmayan duygular ifade ediyorlar. Adidirler. "Kürtlerin ağızlarını demir ile doldurmalı ve Kürtçe yayınlarını imha etmeli" teklifinde bulunuyor Tehrani İmrûz. Bu tipik sözler İran gazetesi Eres'in, daha önce sözünü ettiğimiz 128. sayısında da yayınlanan Kürt Gençlik Cemiyeti'nin bir beyanından çıkarılmışlardır.

Bu problemler üzerine insanca eğilip, onlara insani çözümler bulmaları gerekenlerin gösterdikleri bu sükunet ve ileri görüşlülük yokluğu, Rus nüfuzunun başarılı olmasına sebep oluyor ve bunun aksi doğru değildir. Kürt kitleleri Zelfa-

ragi vs. gibi bazı toprak ağalarının insafına bırakılmış ve git-tikçe kötüleşen bir mahrumiyet içinde yaşıyordu. Ana dilleri-ni konuşmalarını ve okullarda okutmaları yasak ediliyordu. Elbette, Rusların ilerlemelerini kolaylaştırmanın en iyi yolu, bu ilerlemenin ortadan kaldırmakla övündüğü yolsuzluk ve adaletsizlikleri muhafaza etmek olacaktı.

"Kuzeyde, diyor ELPHINSTON, Kürtler gözlerini Rusyaya doğru çeviriyorlar. 1941'de Ruslar İran'a girdiklerinde Kürt ba-ğimsizlik hareketini destekleyecekleri umudu doğdu, fakat çok ölçülü ve kanuni davranışları Kürtlere az sonra böylesi umutların beyhüdeliğini gösterdi." Bu İngiliz tanıklığının özel bir değeri vardır. Reuter ajansının Doğu'daki özel muhabiri bay JOHN KİMÇE'ninki de toplumsal sefaletin Kürtlerin davranışlarını açıklamaya yeter olduğunu gösteriyor.

"Ruslar siyasetlerini, göz diktikleri her ülkede bir toplumsal kötülüğün varlığına dayıyorlar, bu kötülüğü istismar etmelerine, Azerbaycan'da, köylünün yoksulluk ve ihmal edilmişliğinden ve bu ülke ahalisinin ana dilini konuşmasının yasaklan-masından faydalandılar."

Demek suçu Sovyetlere yüklemek zorunlu değildi. Bu Ka-hire'li bir Kürdün de kanısıdır. (Progrés Egyption, 20 Mai 1946)

"Ayakalanma olan bir yerde 'Moskova elinin' bulunduğunu iddia etmek klasik bir terane haline geldi. Bu hileli bir usul-dür. Ortadoğu Kürtlerinin ayaklanmaları spontanedirler (28) ve hiçbir Sovyet entrikasından kaynaklanmamaktadırlar. Bu hu-zursuzluğun nedenlerini aramak için neden bu kadar uzağa git-meli?. Eğer ayaklanma varsa, hoşnutsuzluk da var demektir ve memnun olmayan ve ezilmiş bir halkın haklarını istemesi için bir yabancı yoktur. Sorumlu hükümetler her şeyden önce taahütlerine saygı gösterebilirler. Kürtlerin haklarına ve özlemle-

rine saygılı olsunlar ve her şey mükemmel bir şekilde yoluna girecek. Ama, devekuşu oyunu apaçık tercih ediliyor ve Kürt sorununun, sadece onu bilmemezlikten gelmek istenildiği için, var olmadığına herkesin inandırılması isteniyor." Artık İran hükümeti gibi hükümetlerin bazı taşra bölgelerinin, Tîmes'in tabiriyle "sağmal inekler" olarak telaki edilebildiği devirler geçti. Canlarına tak edince inekler de sağı solu boy-nuzluyorlar.

Irak ve İran Kürdistan'ında yaptığı bir geziden sonra İngiliz İşçi Partili gazeteci WARD PRICE şu gözlemde bulunuyor! "Sorumlu hükümetler Kürt topluluklarının refahı için hiç ama hiç bir şey yapmadılar. Problem, bombardımanlarla ve ceza mahiyetindeki askeri seferlerle çözülecek değildir."

Durumu bütün çıplaklığıyla görmek için bu İngiliz gibi olay yerine gitmekten daha yeği yoktur.

18-MAHABAD OTONOM KÜRT CUMHURİYETİ

Daha, uluslararası basının İran meselelerinden yeni yeni bahsetmeye başladığı 1945 Kasımında bay Pierre KAUFMANN Combat gazetesinde şunları yazıyordu. (28 Kasım):

"İran'da, pek yakında genel bir isyanın merkezi olabilecek bir bağımsız Kürt istihkamı mevcuttur. Bu, Urmiye gölünün güneyinde, Saucbulak, diğer adıyla Mahabad bölgesinde yer alıyor. İngiliz (işgal) bölgesi daha güneydeki Sakız'a kadar sürüyor; Sovyet kuvvetleri daha kuzeydedirler. Geçen ay, İngiliz hava kuvvetlerinin yardımıyla püskürtülen Irak isyancıları, başlarında Molla Mustafa olduğu halde gelip bu «Noman's Land» (29) dağlarında toplandılar."

O sırada, bildiğim kadarıyla başka hiçbir gazete, Kürtlerin topraklarına ayak basamayan İran hükümetinden ve her türlü işgalden uzakta yaşadıkları bu "Noman's Land"ın varlığına imada bulunmadı. Sözünü ettiğimiz İran gazetelerinin Eylül ve Ekim sayılarında verdikleri haberler de Avrupa veya Amerika gazetecilerinin dikkatlerini çekmişe benzemiyorlar.

Ve Kahire mahrecli bir A.F.P telgrafının Bağımsız bir Kürt Cumhuriyetinin kuruluşunu haber vermesi, ancak 16 Mart 1946 tarihine rastlar. Telgraf şu şekilde devam ediyordu:

"Kahire'nin diplomatik çevrelerinde, Azerbaycan'da Bağımsız bir Kürt Cumhuriyetinin kuruluşunun Bağdat'ta, Tahran ve Ankara'da da bir süreden beri bilindiği bildirilmektedir.

Yine aynı çevrelerde, bu Cumhuriyetin, Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki İskenderun şehrine kadar olan dağlık bölgeleri ve Irak'ın Kuzey'indeki Musul ve Kerkük bölgeleri arasında yayılan Kürtler için muhtemel bir çağrı merkezi teşkil ettiği ilave edilmektedir. Bu, şu anda Nuri Saïd Paşa ile Türk hükümeti arasında yapılan görüşmeleri aydınlığa kavuşturmaktadır."

Londra'da, aynı tarihte genellikle Kürt sorunlarından az haberdar görünen ya da İngilizlerin mesele üzerindeki resmi görüşlerini yansıtan A.F.P muhabiri şunları yazıyordu:

"Kendilerini geçenlerde Otonom Cumhuriyet olarak ilan eden Kürt aşiretleri, Azerbaycan, Türkiye ve Irak sınırında yaşayan vahşi kabilelerdirler. Takriben 7000 civarında olan isyancıları, geçen sonbaharda bir isyan çıkararak İngilizlerin komuta ettikleri Irak kuvvetlerine üç ay boyunca kafa tutan Molla Mustafa yönetiyor. İsyanın yayılmasından korkan Bağdat hükümeti bölgeye takviye birlikleri gönderdi."

Londra'dan gelen telgrafa göre vahşi kabilelerin söz ko-

nusu olduğu ve Molla Mustafa'nın bunda bir rolü olduğu tahmin edilebilirdi. Oysa, birazdan göreceğimiz gibi bu hiçte böyle değildir.

Bu Bağımsız Kürt Cumhuriyetinin durumu üzerine Mahabad Kürt basınından derlediğim detayları (ayrıntıları) vermeye çalışacağım.

Aslında, Türkiye sınırı ile Urmiye gölü arasındaki Kürt bölgesinin otonom bir şekilde yaşaması Mütteliklerin İran'a girmelerinden itibaren başlar, ama resmen, Cumhuriyet ancak 12 Ocak 1946'da ilan edildi. Başkanı Kadı Muhammed'dir (bu her zaman söylendiği gibi Gazi değildir). Bu, 45-50 yaşlarında, birçok yabancı dil konuşan ve gençliğinden beri yurttaşlarının kurtuluşu için çalışan bir entellektüel, bir bilgindir.

Durumdan oldukça iyi haberdar olan bay MAURICE FERRO, Kürdistan yıllarının hafızalarından silinmeyecek bir şekilde yazılan bu günün törenlerini şöyle tasvir ediyor:

"Geçtiğimiz 13 Ocak günü, yeni cumhuriyetin başkenti Mahabat'ta, Kürt bayrağının uzunluğuna olan üç şerit, kırmızı, beyaz ve yeşil ve ortasında bir güneş hükümet sarayının direğine çekildiği anda Başkan Kadı Muhammed Cumhuriyeti ilan ediyor ve nutkunu şu sözlerle bitiriyordu:

"Ey adalet ve hukukun timsali Bayrak, sana, birlik halinde yaşayacağımıza ve nıfakı ebediyen ortadan kaldıracacağımıza yemin ediyoruz. Bayrak, sen henüz, Kürdistan'ın sadece bir parçası üzerinde dalgalanıyorsun. Yarın her tarafta dalgalandığında, zulmü ve haksızlıkları kovacaksın. Yaşasın Büyük Kürdistan!" Şimdilik, "Otonom" Kürdistan batıda Türkiye sınırı, doğuda Urmiye gölü -İran Azerbaycan'ında- ile çevrili ve güney-batı sınırı Türkiye Kürdistan'ı ile Irak Kürdistan'ının birleştikleri noktaya hakim bölgeden oluşmaktadır. Ortadoğu'ya girmek için

bundan daha iyisi tasavvur edilemez.

Ve Kürtler, yeni elde ettikleri özgürlüklerinden yararlandıkları Khoy (Hoy), Maku, Rızaiye, Miyanduab, Serdeşt, Banes, Sakız ve Sinne şehirlerinde, çok yakındaki Kermansah'ı ve bu aynı özgürlükleri bekleyen kardeşlerinin yaşadıkları diğer şehir, köy ve kırları düşünüyorlar."

Bağımsızlığın ilan edildiği günde Kadı Muhammed'in bir Yüksek Kız (Sanat) Okulunu öğrenime açması ve yeni hükümetin resmi organı "*Kürdistan*" gazetesinin yayınlanmasını başlatması özel bir mana ifade eden işaretler değildir? İlk sayılar üst kısımda, klasik "*Ulu ve Eşsiz Tanrı Adıyla*" formülünü taşıyorlar, itiraf edeyim ki bu beni biraz şaşırttı.

7 sayı (26 Ocak) mali işleri düzenleyen bir dizi kararnameler yayınlıyor. 43 sayılı (4 Mayıs) Askeri Mahkeme başkanı İbrahim Salahce bir ceza kanununun dokuz maddesini takdim ediyor. 47.sayıda (15 Mayıs) okuyuculara sunulan, bir kadaastro haritasıdır.

Henüz bir parlamento yoktur, sadece Azerbaycan Kürdistan'ının çeşitli bölgelerinden gelen 39 temsilciden oluşan bir Kürt Milli Konseyi vardır. Ayrıca her bölgede, o kesimin işleriyle ilgilenen bir mahalli komite vardır.

Ordu, Müttefik ordularının İran'a girişi sırasında firar eden İranlılardan alınan malzemelerle az çok iyi donatılmıştır. Sayısının, milis kuvvetleri de dahil olmak üzere, 40.000 asker civarında olduğu ileri sürülmektedir.

Resmi gazete "*Kürdistan*"ın 8 Mayıs tarihli 45.sayısının bize verdiği bilgiye göre, 3 Mayıs'ta, Tebriz'de, Azerbaycan ile Kürdistan arasında bir "*Dostluk ve Yardımlaşma Antlaşması*" imzalandı.

Daha sonraki bir sayı 10 Mayıs günü, Devlet, Parti ve Halk temsilcilerinin huzurunda Mahabad radyosunun hizme-

te açıldığını haber veriyor. Bu münasebetle, Aşiret, Ordu, Kadın gençliği, işçi-köylü, okul ve esnaf temsilcileri nutuklar söylediler. Tören başından sonuna kadar filme alındı.

Yine bu Mayıs ayında kadın dergisi "*Helale*" yayın hayatına başladı.

20 Mayıs 1946 tarihli "*Kürdistan*" gazetesi, İran hükümetince Tebriz'e gönderilen ve 6 Şubat'ta Mahabad Kürt hükümeti kuvvetlerinin eline düşen HAMAN ROZ KHOSRO'nun Tahran'da verdiği demeçleri yayınlıyor.

Haman Rož Khosro, İran ordusu esirlerinin Mahabad'ta gördükleri örnek olabilecek kadar insani muamele ve bizzat Kadı Muhammed'in rahatlarına verdiği önem üzerinde uzun uzadıya duruyor.

Bir grup esire, hangi şartlar altında Kürtlerin ellerine geçtiklerini soran Khosro'ya İranlı askerlerden biri şu cevabı verdi: "*Birden Kürt Süvarilerinin kınından çekilmiş hançerleriyle, yaylım ateşimize rağmen üzerimize saldırdıklarını gördük. O zaman, teslim olduk ve silahlarımız ganimet addedildiler.*" Aynı tarihte, Mahabad idaresi altında olmayan bölgele-re mensup çok sayıda ileri gelen, Kuhistan, Kuh-Nur ve Mad dergilerinin başyazıları ve İran Parlamentosu Kürt milletvekilleri, İran hükümetine verdikleri bir muhtıradaki üç hükümet temsilcisi (Başbakanlık, Dış İşleri Bakanlığı ve Savaş Bakanlığı) ve üç Kürtten oluşan bir "*Yüksek Kürdistan Konseyi*"nin kurulmasını istiyorlar. Muhtıra devamla, şu beyanda bulunuyor: "*Kürt sorunu yalnız, çabaları sayesinde hala imtiyazlı bir durumda olanları değil, bütün İran bölgelerindeki Kürtleri ilgilendiriyor. Kürt sorunu İran hükümetinin tek taraflı bir kararı ile çözülemez. bu demarşımız, İran'a olan bağlılık duygularımızın tanığıdır. Hükümetin, kendisine verdiğimiz bu fırsatı kaçırmayacağını ümit ederiz.*"

Bu gazeteler, Tahran'da Kürtçe ve Farsça olarak yayınlanıyorlar. "Kürdistan" siyasi bir gazetedir, kaldı ki Mad daha çok bilimsel ve edebidir.

1 Haziranda A.F.P muhabirine verdiği mülakatta Kadı Muhammed şu açıklamayı yapıyor!: "Eğer yarın emir verseydim, elimdeki ihtiyatlar dışındaki 4.000 adamın petrol merkezi ve en önemli Kürt şehri olan Kermansah'a girmeleri için üç dört gün yetecekti. Fakat, kardeşler arasında kan dökülmemesi için elimden geleni yapacağım. Kürtler, hiç bir zaman saldıranlar olmayacaklardır.

A.F.P muhabirinin, Kürdistan'ın merkez hükümetine karşı şimdiki tutumunu belirtmesini istemesi üzerine Kadı Muhammed üç noktada ısrar etti:

1. Merkezi hükümet bütün İran'da demokratik kanunları gerçekten uygulamaya karar verip Kürdistan'da halen yürürlükte olan kanunları, yani Kürtçe öğretim ile mahalli idare ve ordunun otonomisini kabul etseydi Kürtler memnun olurlardı. Geçici olarak böylesi bir çözümle yetinir, Tahran'la normal ilişkiler kurmaya amade olurduk.

2. Merkezi hükümet halen bu kanunları uygulayacak durumda değildir.

3. Meclis seçimlerinin, tam bir serbestlik içinde ve İran ordusunun baskısı olmadan yapılması kaydıyla, mümkün olan en kısa zamanda olmalarını istiyoruz."

"Merkez hükümeti ile Kürdistan arasındaki bir silahlı çatışmanın bir yabancı müdahaleye yer vermesinden korkuyormusunuz?" sorusuna Kürt lideri şu cevabı verdi:

"Kürdistan'daki durum Azerbaycan'dakinden çok farklıdır. Ülkemiz hiçbir zaman Sovyet ordularınca işgal edilmedi ve Rıza Şah Pehlevi'nin tahtından el çekmesinden bu yana ne İran jandarmaları ve nede askeri birlikleri Kürdistan'a adımlarını

atamadılar. O halde, biz daha o günden beri hemen hemen bağımsız olarak yaşadık. Bunun için biz nereden gelirse gelsin her hangi bir dış müdahaleye asla müsamaha göstermeyeceğiz. Kürdistan sorunu Kürtler ile merkez hükümeti arasında çözülmesi gereken tamamıyla dahili bir meseledir."

Kadı Mumammed, Kürt halkının tarihinin sayısız özgürlük mücadeleleriyle dolu olduğunu hatırlatıp, Büyük Savaştan sonra, Versailles (Versay) antlaşması sırasında bir Kürt devleti kurulmasını düşünüldüğünü, fakat bu tasarının sonuca varmadığını belirtti. Kürt lideri, sözlerini şu hükümle tamamladı: *"Eğer bugün, Ülkemizin kısmi otonomisini bu denli ısrarla istiyorsak, bunun vebali kalkınmamız için hiçbir şey yapmamış olan merkezi hükümetin boynundadır. Biz, ilerleme yoluna girmeye can atıyoruz. Ne Amerikalıların ve ne de Rusları taklit etmeyi arzuluyoruz, fakat uygar ülkelerin hayvanlarının yaşadıkları şartlarda yaşamayı red ediyoruz."*

Tahran hükümeti ile Azerbaycan hükümeti arasında yapılan antlaşmaya göre Kuzey Kürdistan bu sonuncuya bağlanıyor ve antlaşmanın 13. maddesini Azerbaycanlı'lara tanınan bütün avantajların aynı şekilde Kürtlere de tanınmalarını öngörüyor.

Demek ki, şimdiye dek Mahabad Kürt Milli Komitesi'nin otoritesi altında olmamalarından dolayı, bu antlaşmadan yararlanmayacak bir hayli İran Kürdü vardır. Ve de bunların sayısı oldukça kabarıktır, hele buna kendilerini özbe öz Kürt kabul eden ve gizli kurtuluş guruplarında çalışan ve Lor ve Bahtiyarları da eklersek.....

Geçen 11 Mayıs'ta, Hurrabad'da büyük Kürt milliyetçi nümayişleri oldu ve Tahran'da sürgün yaşayan bir Türkî-yeli liderin de geçenlerde yazdığı gibi *"İran'da, en iyi Kürt milliyetçileri Lorlardırlar."* Lord CURZON'da Lor'ları Kürt-

lerden sayıyordu. Bahtiyarlar ise dört Lor boyundan biridirler.

Böylece, Tahran'ın diplomatik çevrelerinde Sovyet nüfuzunun Irak sınırına kadar yayılması ile İngiltere'nin endişelenmesine meydan vermemek için varıldığı söylene bu çözüm, kesin olacağı benzemiyor. Öyleki daha şimdiden tüm Tahran Kürt basını bütün İran Kürtlerinin aynı otonomi haklarından yararlanması için kampanya yapıyor.

Bay Ghavam Sultaneh bu kadar iyi başladığı eseri yarıda bırakacak mı?..

Tahran'dan gelen son gazetelerden birinin yazdığına göre şehirde 28 numaralı, üç renkli (yeşil, beyaz, kırmızı ve ortada güneş) Kürt flamasını ve Kürt Milli Devleti yazısını taşıyan bir arabanın dolaştığı görüldü. Herhalde merkez hükümeti ile otonom devletin statüsü konusunu tartışmakla görevli Kürt delegelerini taşıyordu, bu araba.

-V-

-ÖZGÜR HAVADA-

*"Sovyet Ermenistan'ında
Kürtler, Milli gelişmeleri
İçin gerekli bütün
kolaylıklardan
yararlandılar."
Albay ELPHINSTON*

19. S.S.C.B'DE KÜRTLER:

Sovyet Rusya'da bulunan Kürtlerin sayısının 160.000- olduğu söylenir. Bunların tümü belirli bir kesimde yerleşmiş bir topluluk meydana getirmezler. İran Kürdistan'ı "basamak"ları üzerinde yaşarlar ve bu nedenle de Ermenistan Cumhuriyeti'ne bağlıdırlar. Fakat Sovyet Azerbaycan'ında da bir miktar Kürt vardır.

Az sayıda olmalarına rağmen, Kürtler kitle içinde yok olmadılar. Onları asimile etmek ve komşuları Ermeni, Gürcü ve Türkmen'lerle kaynaştırmak için hiçbir teşebbüste de bulunulmadı. Diğerleri ile aynı muameleye tabi tutulmalarını ve aynı medeni ve siyasi haklardan yararlanmalarına rağmen,

men, orijinalliklerini yitirmeye zorlanmadılar, bilakis;

1926 sıralarında, Sovyet Ermenistanı'nın bazı okumuş Kürtleri dilleri için, Azerbaycan Türkleri için yapıldığı gibi bir latin alfabe meydana getirilmesini dilediklerini bildirdiler. Ve bu çalışmayı hazırlamakla, resmen, Profesör MA-RAGULOV görevlendirildi. 1929'da alfabe hazır idi. Birçok değişiklik ve düzeltmeden sonra, bu alfabe 1934'te "*Kürdoloji Genel Konferansında*" kesin şeklini aldı, bütün S.S.C.B Kürtleri yani Ermenistan, Azerbaycan ve, Türkmenistan'dakiler için resmi ve mecburi kılındı. (30)

Bu alfabe "*halk kültürü ve eğitimi için geniş ölçüde kullanıldı. Kürt dilinde öğretim yapan birçok ilkokulda (1933'te 40 ilkokul, 2.000- öğrenci) ve okul kitaplarının yayınında kullanılıyor.*"(31) *Resmi istatistikler okuma yazma bilmeyenler sayısında çok büyük bir düşüş olduğunu belirtiyorlar(...)* 1929'dan beri, Erivan'da haftalık bir gazete, "*Riya Teze*" (Yeni Yol), latin harflerle çıkmaktadır.(32) *Öğretmenlerin formasyonu, Yüksek Öğretim, filolojik ve edebi araştırmalar, halk edebiyatı şaheserleri ve modern tarihi, teknik, siyasi ve sosyolojik eserlerin yayını, bu alfabe temel alınarak paralel bir şekilde yürütülmektedir.*"(P.RONDOT, *Trois Essais De Latinisation De Le'alphabet Français De Damas*, Cilt V, 1935, s.23). Kürtçe-Ermenice bir sözlük (33) basıldı. Böylece genç yazarlar eserlerini yayınlama imkanını kolaylıkla elde etmiş oldular. Erep Şamilov'un "*ŞİVANÉ KURD*" (Kürt Çobanı) adlı eseri, ülkesinde Devrime faal olarak katılmış genç bir çoban olan yazarın hikayesini anlatmaktadırlar.(34) 1936'da, Ermenistan hükümeti matbaaları 664 sayfalık "*Folklora Kurmanca*" başlığını taşıyan kalın bir hikaye, masal, türkü ve şiiir derlemesi yayınladılar.

Okul ve kitaplardan başka, sinema da Kürt milli duygusu-

nu pekiştirmede kullanıldı. Kürt milletinin ihtişamını dile getiren klasik destanlar filme alındılar ve Emil LUDWIG'in (35) Aslan Yürekli Rişar'la karşılaştırıldığı Kürt Sultanı "*Sella-haddin*"in kendisini ekranda gösterdiği görüldü. Aynı şekilde "*Mem û Zin*" "*Xanî Dimdim*" ve "*Sîyabendê Selîwan*" da sinema perdelerinde hayranlıkla seyredilebilirler. Bütün bunlar Kürtçe olarak.

Her gün, 11.45'te Erivan Radyosu (Ermenistan) yarım saat boyunca, kısa dalga (42 M. 44.5 M.) üzerinden Kürtçe haberler vermekte ve Kürt halk türkü ve danslarından oluşan bir program yayınlamaktadır.(36) Aynı şeyi Tiflis Radyosu (Gürcistan) saat 17.30'da uzun dalga üzerinden yapmaktadır. (1410-1415 M.) Yine Tiflis'te, her hafta 32 sayfalık Kürtçe "*Kovara Qefqasê*" (Kafkas Dergisi) dergisi çıkmaktadır.

Savaş, Kürtlerin iyi bilinen yiğitlik ve cesaretlerine kendini gösterme ve mükafatlandırma olanağını sağladı. Basit bir köylü çocuğu, SAMAT SİABENDOV, Yüksek Sovyet Prezidyumu kararıyla "*Sovyetler Birliği Kahramanı*" gibi nisbeten ender bir nişanla taltif edildi.

Oysa, bu Siabendov 1909'da, Kars bölgesinde yoksul bir köylü ailesinin çocuğu olarak doğmuştur. Birinci Dünya savaşında ailesi Tiflis'e göç etti ve babası orada hamallık ediyordu. 1926'da Abaran'a doğru yeni bir göç. Siabendov öğrenimini Leningrad'da, Sovyet Doğu Milli Azınlıkları Enstitüsünde yaptı. 1938'de, Sovyet Ermenistanı Yüksek Konseyine Alagöz Kürt bölgesi milletvekili olarak seçildi. Savaş sırasında Binbaşı olan Siabendov Moskova Savunmasına katıldı; 1944'te, Minsk ve Bobrinsk çarpışması sırasında, bütün düşman taburunu sarıp imha etti, 447 Alman subay ve askerini esir aldı. Başka bir olayda, gurubu on bin konrataki (karşı

saldırısı) püskürttü ve bizzat kendisi onuç düşman öldürdü. Ve nihayet o, Narev ırmağını aşmış orada bir köprübaşı kurmayı başardı, bu da ordunun geriye kalan kısmına yol açtı. Demek ki, sözünü ettiğimiz mükafatı kazanmayı iyice hak etmişti. (Roja Nû, Le Jour nouveau, no: 56 10 Eylül 1945).

"Kürtler ne sağır ne de kördürler. Kendilerine Rusya'dan tevcih edilen radyo yayınlarını duydular. İran Kürtleri, Kızıl Ordu saflarındaki yurttaşlarıyla konuşabildiler; milli şöretlerini ya da çocukluk yıllarını süsleyen eski efsaneleri anan filmleri gördüler. Ve o zaman durumlarını imtiyazlı yurttaşlarıninkiyle karşılaştırdılar. Fiziki sefalet ve manevi sefalet diz boyu. Çocuklar için okul yok ve yaşlı nineler bile torunlarını uyutmak için atalarından kalma bu eski teraneleri serbestçe mırıldanmıyorlar. Özgürlük yerine, Şefler yıllar boyunca sürgün ve temerküz kamplarını tanıdılar. O halde? O halde, Çeklerden cevap vermelerini, Alzaslılardan kanularını belirtmelerini ve Nazilerin serbestçe teneffüs etmekten men ettiklerinden ne yaptıklarını hatırlatmalarını istiyorum. Eğer kınanacak olanlar varsa bu, şüphesiz, ne insanca ve akıllıca davranmış olan Ruslar ve ne de, bakışlarını bunlara (Ruslara) yöneltmiş görünseler bile, Kürtlerdir, fakat hayat seviyesini yükseltmeyip en az onlar kadar özgürlüğün açık havasında yaşama hakkı olan bir halkı özgür tanıma yeteneğinde olmadıkları ortaya çıkanlardır."

20. DOĞU DEVLETLERİ KÜRTLERİ;

Türk-Suriye sınırının güneyinde başka bir Kürt "basamağı" vardır. Fakat Doğu (37) Devletlerinin 250.000- Kürdü sadece Cezîre, Cerablus bölgesi ve Kürt Dağ'da oturmuyor-

lar. Şam şehrinin 15.000- kişi barındıran tüm bir Kürt mahallesi vardır. Beyrut (7000), Hama (5000) ve Halep (4000)'deki Kürt kolonileri nisbeten kalabalıktırlar. (38)

Bu Kürtler arasında, belki, uzun süreden beri bu ülkelere yerleşmiş olup yarı yarıya Araplaşmış olanlar ve Türk yöneticilerin özel baskı metodlarının elinden çok çekmiş olup, Fransız mandası altında bulunan topraklara sığınmış olanlar diye bir ayırım yapılabilir. Bu sonuncular, özellikle Cezîre'de çok saydadırlar.

Suriye Milliyetçileri için Kürtler, ülkelerindeki azınlıklardan -teorik olarak- en fazla asimile edilebilenlerdir. Bu nedenle de onlar için hiçbir şey yapmıyorlar. Ve 1929'da, Fransız Yüksek Komiseri, Suriye hükümetine, Kürt bölgelerine Kürt memurlar ataması gerektiğini hatırlatmak zorunda kaldı.

Suriye ve Lübnan'da Kürtler, gerçekte, hiçbir özel hakka sahip değildirler, fakat eksiksiz bir kişisel özgürlükten yararlanmaktadırlar.(Halk üzerindeki nüfuzlarından dolayı Türk sınırının çok yakınlarına yerleşmelerine müsaade edilmeyen bazı şahıslardan bunun dışında kalmaktadırlar.) Kürtler de bundan köylerinden kendi öz paralarıyla Kürçe okullar açmak için istifade ettiler. Zira hükümet okullarında yalnız Arap dili okutulmaktadır. Kürt okullarında, Hoca, Kuran, Din ve Kürt klasiklerini yani destansal ve mistik şiirleri okutur. Şam veya Beyrut gibi bazı büyük şehirlerde gece kursları açıldılar ve buna milli dillerinin okuma ve yazmasını öğrenmek isteyen bakkal ve zanaatkarlar devam ediyorlar. Bütün bu kültürel çalışmada, 1847'ye kadar bağımsız kalan son Kürt Prensi, meşhur Botan hükümdarı Bedir-Xan'ın torunları iki Bedir-Xan kardeşin önemli bir rolü oldu. Geniş

bir kültüre sahip iki aydın kardeş, bir latince alfabe hazırladılar ve Kürtçe Gramer ile bir Kürtçe sözlüğün meydana getirilmesi için çalıştılar. Kardeşlerden büyüğü Celadet Şam'da bir Kürt dergisi yayınladı: Hawar (İmdat) ve resimli ilavesi: Ronahî (Aydınlık).

Bunlar dil ve folklor incelemeleri için birer maden değeriindedirler. İkincisi, Kamuran, Beyrut'ta bir haftalık gazete yayınlıyor: Bir defa Kürtçe, bir defa Fransızca çıkan Roja Nû, Le Jour Nouveau (Yeni Gün). Bu haftalığın da resimli bir ilavesi vardır: Stêrk (Yıldız) (39) Bu her iki kardeşin de yurttaşları nezdinde itiraz kabul etmeyen bir prestijleri vardır ve nüfuzları Kürtlerin olduğu her yere yayılmaktadır.

Radio-Levant (Doğu Radyosu) servislerini Lübnan hükümetine devredildiği 1 Nisan 1946'ya kadar, Emir Kamuran Kürt dilinde yayın yapmakla görevli idi. Esasen bu yayınlar haberlerle sınırlı idiler.

Vatan Aşkı duygulu ruha sahip şairlerce devam ettiriliyor. Gençler arasında halen en çok popüler olanlardan biri geçen sene Şam'da Divanını yayınlayan CEGERXWÎN'dir. İşte bu konuda Cahiers de L'Est'in ilk sayısında okunabilenler (Beyrut, 1045, s.126-127):

"İlk parçalar, her Kürt gencinin bir gelin gibi sevmesi gereken Vatanın Aşkını coşturuyorlar. Sürgün diyarında, her yurtsever aç değildir ve gözüne uyku girebiliyor mu?.. Ve şair o zaman, birer birer bütün Kürdistan bölgelerini anıyor; bunca berak kaynakları, bu denli leziz meyvaları için ah çekiyor. Gözyaşları bu gönül yarasını sağıltmaya yetmiyorlar. Tüm milli şanlı günler, geçmiş zamanın tüm kahramanları gözlerimizin altında yeniden canlanıyorlar. Eskilerin, Şeyh Said gibi Şehitlerin ya da Ehmed Xanî gibi şairlerin örneği gençleri sürükleme-

lidir. Eğer Şefler görevlerinden geri kalıyorlarsa haklarını almak için ayağa kalkacaklar, küçük ve naçiz insanlardır. Birkaç fabl: Kırık kanatlı Turna; Kmeste İsyân; Aslan ve Karınca, birlikten dirlik doğduğunu ısrarla hatırlatıyorlar."

Yine bu Cegerxwîn, bu yılın başlarında Cezîre'de resmi bir gezi yapan ve kendisine hoŐgeldin diyen Arapça bir nutuk dinledikten sonra "Kürtçe bir nutukta duyamayacak mıyım?" müşahadesinde bulunan Suriye Cumhurbaşkanı Ekse-lans Őkr Kuatlı'ye anında cevap verip Kürtçe bir nutuk söyledi.(Roja N, No:66, 14 Ocak 1946)

İLAVE

Bu sayfaların yazılmasından bu yana, İran'da bazı hadiseler meydana geldi ve bunların Kürt meselesi üzerine üzücü akisleri oldu.

Hemen her yerde, petrol bölgelerinde, Abadan'da, özellikle Temmuz'da başgösteren grevleri kastetmiyorum. İngiliz gemileri, tesadüf eseri, körfezde bulunuyorlardı ve de her şey yoluna girdi.

Fakat, 1946 Aralık'ının başında, İran hükümeti Azerbaycan'ı istila edip seçimler yaptırmaya karar verdi. Azerbaycan ordusu, Tebriz'in 170 km. güneyinde, Gaflanku bölgesinde direnmeye çalıştı fakat top, tank ve hava kuvvetlerinin baskısı altında ve istihkam eksikliği nedeniyle, sonunda teslim olmak zorunda kaldı. Daha 18 Aralık'ta, hükümet kuvvetleri İran-Sovyet sınırındaki garnizonları işgal ediyorlardı. Basın haberlerine göre, Azerbaycan hükümeti başkanı bay Pişevari, Rusya'ya iltica etti. Belli başlı şefler tutuklandı. Birçoğu, özellikle savaş bakanı General Kabiri, ölüm cezasına çarptırıldılar (2 Ocak 1947) ve güney aşiretlerine, silahlarını teslim ederlerse af edilecekleri vaad edildi. Hükümet ordularınca işlenen vahşiliklerin bahsinj açmıyorum. Naziler bizi genç kızların ve kadınların tecavüzüne (bu, 48 saat süresince legal-kanuni kılınmıştı), galiplere "*kurban*" olarak sunulan çocukların işkence ve kıymına alıştırdılar. (30 Aralık 1946 tarihli gizli bir rapora göre)

Tabii, Azerbaycan demokratlarınca çıkarılan bütün kanun ve yönetmelikler, Türk gazetesi Cumhuriyet'in protestolarına neden olan Türk dilinin tüm ilişkilerde kullanılması ilkesi de dahil, lağvedildiler. Komşusunun gözüne kaçan sa-

man parçacığını bu kadar iyi gören bu gazete, en kesin uluslararası taahütlere rağmen, Kürt dilinin kullanılmasının ülkesinde daha da yasak olduğunu bilmiyor mu?..

Azerbaycan'lıların yenilgileri karşısında, Mahabad Otonom Kürt Cumhuriyeti kuvvetleri hiçbir şey yapamazlardı. Esasen, Merkezi hükümete bağlılık prensiplerine uygun olarak Kadı Muhammed, ordularına askeri direnme göstermemeleri emrini verdi ve Kürt Cumhuriyeti de bu fırtınada ortadan kalktı. Bu olay, tüm Kürt milliyetçileri için sert bir darbe oldu. 22 Ocak'ta, Tahran mahreçli bir haberinde A.F.P., Kadı Muhammed'in sıkı yönetim mahkemesince ölüm cezasına çarptırıldığını, Molla Mustafa'nın ise 2.000 savaşçı ile birlikte İran hükümetinin hakkında vereceği kararı beklemek üzere dağlara çekildiğini bildiriyordu. (Bu haber teyit edilmedi.) (40) Barzan'lı Molla'nın Irak'ta ölüm cezasına mahkum edildiğini ve Irak'a dönen birçok partizanlarının derhal tutuklandıkları bilinmektedir.

Araık ayında, Mazanderan da kargaşalılar çıkmıştı. "Tudeh" partisine yüklediler, böylece üyelerini takip eden partiyi tam seçimlerden önce ortadan kaldırmaları mümkün oldu. Zira seçimlerin 12 Ocak'ta yapılması gerekiyordu. Oysa, tam da seçim arifesinde Times gazetesi (Londra'dan) İran kamuoyunun Ghavam Sultaneh hükümetinin lehinde olarak tellaki edildiğini ileri süren bir makale yayınlayıp ve şunları ekliyordu:

"S.S.C.B'ye verilen petrol imtiyazlarının onaylanması ve son İngiliz-Amerikan antlaşması Ghavam Sultaneh hükümetine ekonomik ve sosyal programı için gerekli gelirleri sağlayacaklardır." Bu tarihte, Times henüz, İran Çalışma ve Propa-

ganda bakanı bay Arameş'in, 8 Ocak'ta yaptığı bir basın toplantısında *"İran hükümetinin Anglo-İranean Oil Company ile iki Amerikan petrol şirketi arasında varılan antlaşmadan haberdar edilmediğini"* bildirmiş olduğunu bilmiyordu. Ve 9 Ocak'ta aynı bakan: *"Yabancı güçlerin petrol zenginliklerimizi istedikleri gibi kullanma hakkına sahip olduklarını düşünmüyorum,"* diyor. Bundan daha fazla da temiz yürekli olunamaz!

Tahran'da, daha seçimlerin ilk gününde (12 Ocak), muhalefet partisi hükümetin müdahalelerine karşı protestolar da bulundu. Olayları protesto amacıyla dükkanlar kapılarını kapattılar ve müslüman 20 dini şahsiyet bir kaç gün boyunca Saray bahçelerini işgal ettiler, seçim işlemlerinin durdurulmasını istediler. 14 Ocak'ta, İçişleri bakanı seçimlere müdahale eden memurları cezai müeyyidelerle tehdit etti. 15 Ocak'ta, bu kez tüm garnizonlar genelkurmay başkanı, *"Ordunun seçimlere müdahale etmemesi gerektiğini"* bildiriyor. Bundan bazılarının seçim özgürlüğünü nasıl tasavvur ettikleri anlaşılmaktadır!

17 Ocak'ta seçimler bitmiş idi ve 22 Ocak'ta resmen İran Demokrat Partisinin (Ghavam Sultaneh'in partisi) 12 adayının, Tahran'da, 10.000 oyun tasnifinden sonra başta geldiklerini, tasnif edilecek daha 60.000 oyun bulunduğu, fakat nihai sonucun muhtemelen değişmeyeceği ilan ediliyordu! Önceden sandıklardan ne çıkacağını bu ölçüde iyi bilmek onların bizzat doldurulduğu şüphesine yer veriyor.

5 Şubat'ta, tasnifler sona ermişti ve tabii seçim sonucu resmi tahminlere uygun idi. 70.000 oy pusulasının tasnifine yirmi gün ayırmanın, 20 milyon Fransız seçmenin seçim sonuçlarını seçimden sonraki yirmi dört saatten de kısa bir

sürede öğrendikleri düşünülüp bir karşılaştırma yapıldığında, güzel bir rekor olduğu itiraf edilmelidir. Aynı gün, Tahran'da, Anglo-İranean Oil Company'in Enformasyon bölümü, basına şu beyanatı veriyordu: "*Anglo-İranean Oil Company*" ile iki petrol şirketi arasında bu sonunculara ham petrol satılması ve Basra körfezini Akdeniz'e bağlayan bir boru hattının inşası konusunda yapılan antlaşmanın metni henüz Tahran'a gönderilmemiştir. Bu antlaşma tamamen ticari bir mahiyete haizdir ve A.I.O.C'nin İran'daki petrol imtiyazları şartlarına halel getirmemektedir.

Bu şekilde temin edilen İran hükümeti şimdi Fars ve Azerbaycan aşiretlerini silahsızlandırma işine koyulabilir ve uygulamada görebildiğimiz demokratik eğilimiyle, dikkatle seçilmiş seçmenlerin kendi adaylarının anlayış ve özgürlük havası içinde seçmelerini sağlayabilir!

Elbette bu usuller -boş hayallere kapılmayalım- hiç bir sorunu, özellikle Kürt sorununu kesin bir şekilde halletmeyeceklerdir. Meseleyi en iyi bilen Kürdistanlılardan biri, bay B.Nikitine'nin, "*Politique Etrangere*"in bir makalesinde (Temmuz 1946) hatırlattığı gibi: "*Bu sorun (Kürt), önemsenmemeye devam edile edile İç Asya'daki siyasi durumun daha tehlikeli ve istikrarsız kılmaktadır. Kürt meselesi haklı bir meseledir ve çözümünü ebediyen ertelenemez*" (25 Şubat 1947).

BİBLİOGRAFYA

Bu bibliografya eksiksiz olmayı hedef almıyor. Sadece önemli bir kaç eser, enteresan bir kaç dergi ve gazete makalesini belirtmekle yetindik.

Ch. ARCACHE, Les Kurdes et leurs aspirations (La Bourse Egyptienne, 5 Nisan 1946)

H.C.ARMSTRONG, Grey Wlof, Mustafa Kemal (London, Barker), fransızca çevirisi: Mustafa Kemal (Paris, Payot, 1933)

Herekol AZİZAN, De la Question Kurde. La loi de Déportation et de dispersion des Kurdes, 40 s. (Şam, Hawar, 1934)

François BALSAN, Les Surprises du Kurdistan (Paris, Susse, 1945)

Dr. Kamuran Bedir-Xan, Kurdistan (Beyrut, Cahiers de L'Est, no:1, 1945)

Dr. Bletch CHİRGUH, La Question Kurde, ses origines et ses causes, 56 s. (Kahire, Barbey, 1930)

Thomas BOİS, O.P. L'âme des Kurdes a la lumiere de leur folklore, 57 s. (Beyrut, 1946, -Cahiers de L'Est'in 5. ve 6. sayılarından çıkarılmıştır.-)

Major BOLTON, The Kurds (Journ, R.C.A.S. 1944, fransızca çevirisi Roja Nû'nun 62. ve 63. sayılarında, Beyrut)

André BRUNEL, Gulusar Contes et Légén des du Kurdistan. (Paris, 1946, Editions SFELT, 116 boulevard Saint-Germain)

Mansour CHALLİTA, Le Kurdistan (Le Jour, Beyrut, 24

Nisan 1945); Les Kurdes en Révolte (Le Jour, 22 Kasım 1945); Le problème Kurde devant le Parlement Irakien (27 Mart 1946); Justice et Politique aux prises (Le Jour, 17 Temmuz 1946); Le problème Kurde (Revue du Liban, 24 Mart 1946); Pitié pour ce peuple héroïque (Le Jour, 31 Ocak 1947)

A. CLOT, L'heure des Kurdes (Images, no:863, 24 Mart 1946)

Dr. Darius DİYARBEKİRİ, La Nation Kurde est une réalité (Temps Présent, 29 Mart 1946)

Sir Henry Conway DOBBS, Responsibility of His Majesty's Government for internal affairs in Iraq (Athra, Beyrut, 1 Ağustos 1939)

G.R. DRIVER, Report on Kurdistan (Mount Carmel, 1919)

Colonel W.G. ELPHINSTON, The Kurdish Question (International Affairs, Ocak 1946)

E. EPSTEIN, Al Jazireh (Journ. R.C.A.S. cilt XXVII, Ocak 1940, s.68-82)

M. FERRO, Le Réveil du Kurdistan (Le Monde, 4 Aralık 1945); La République autonome d'Azerbaïdjan (Le Monde, 8 Mayıs 1946)

P. GENTIZON, L'insurrection Kurde (Revue de Paris, 15 Ekim 1925); Mustafa Kemal ou L'Orient en marche (Paris, 1929)

H.A. GIBBONS, The case of Kurdistan against Turkey (Princeton, N-J, 1929)

A.M. HAMILTON, Road through Kurdistan (London, Faber, 1937, 4. baskı 1945)

W.H. HAY, Two years in Kurdistan (London, 1921)

HOYBOUN, Les massacres Kurdes en Turquie, 40 s. (Kahire, 1928)

- Vera INBER, Trois semaines en Iran (Temps nouveaux, no:17, 1 Eylül 1946)
- Ruth KARPf, Champion of the Kurds (The Star Weekly, Toronto, Canada, 7 Eylül 1946)
- P. KAUFMANN, Les troubles d'Azerbaidjan (Combat, 28 Kasım 1945)
- Cl. KHAYAT, Les Kurdes revendiquent leur autonomie (Progres égyptien, 24 Mayıs 1946)
- Walter KOLARZ, L'İran entre les Russes et les Anglo-saxons (L'Orient, no:5934, 13 Aralık 1946)
- Harold LAMB, Mountain Tribes of Iran and Iraq (The National Geographic Magazine, Washington, march 1936)
- Yusuf MALEK, The British Betrayal of the Assyrians (Kimball Press, N-J, 1935)
- bu kitapta bize çok yararı dokunan bir hayli döküman bulduk.
- V. MİNORSKY, "Kurdes" et "Kurdistan" (Encyclopédie de l'İslam)
- Hermann NORDEN, Sous le ciel de la Perse (Paris, Payot, 1929)
- P. MUMFORD, Kurds, Assyrians and Iraq (Journ, PCAS, cilt XX, Ocak 1933, s.110-19)
- L. NARLEY, Le Kurdistan (En Terre d'İslam, 1946, s.16-30)
- B. NİKİTİNE, Probleme Kurde (Politique étrangere, II.yıl, III, Temmuz 1946)
- A.R. PİTT, Tribal threats in Teheran, A legacy of Reza Shah's oppression (Dail Telegraph and Morning Post, 28 Eylül 1946)
- F. de RİCHEMONT, Les Kurdes (Rev. politique et parlementaire, CLXXV, 1938)
- İrmine ROMANETTE, Le Kurdistan et la question Kurde

(Trésor des lettres, Paris 1935)

P. RONDOT, Les revendications nationales Kurdes (En Terre d'İslam, 1946, s.144-120)

Ed.SABLIER, Les aspirations Kurdes, un élément de malaise-Out en sont les revendications Kurdes en ce qui concerne Kars et Ardahan (Terre des Hommes)

K.SEREJİNE, L'Irak moderne (Temps nouveaux, No:6, 15 Mart 1946)

M.Sergueev, A. travers L'İran (Temps nouveaux, No:10, 1 Ekim, 1 Kasım 1945)

L.SİEMER, Verrons-nous un nouvel Etat dans le Moyen-Orient! le Kurdistan? (Mondes, 26 Mart 1946)

Major SOANE, To Mesopotamia and Kurdistan in disguise (London, Murray, 1912 ve 1925)

Robert SURİEU, Kurdistan (Roja Nû No:40, 6 Mart 1944'ten No:45, 17 Nisan 1944'e kadar)

André VISSON, Trouble over İran (New leader, Reader's Digest'in Kasım 1945 sayısında)

William L. WESTERMAN, Kurdish independence and Russian expansion (Foreğgn Affairs, N-Y, Temmuz 1946)

A.WILSON, Mesopotamia, Loyalties, 1914-1917 (Oxford, 2. baskı, 1931);Mesopotamia, 1917-1920 (Oxford, 1931)

X..., An independent Kurdistan?.. (The Economist, II Mayıs 1946)

Ayrıca haftalık Kürt gazetesi Roja Nû'da bir çok döküman bulunabilir (Le Jour nouveau, Beyrouth) No:1 (Mayıs 1943), No:73 (27 Mayıs 1946)

AÇIKLAYICI NOTLAR

(1). Diaspora: Millattan 6 yüzyıl önceki göç sonucu Filistin'i terk edip çeşitli ülkelere yerleşen Yahudi topluluklarının tümüne verilen ad. Diaspora Yahudisi, Filistin dışında yaşayan Yahudi demektir.

(2). Yezidiler kastediliyor.

(3). İkinci Dünya Savaşı sonrası Fransa'da çıkan gazetelerin isimleri. Bunlardan L'Humanité (İnsanlık), Fransız Komünist Partisinin resmi yayın organıdır.

(4). Agence France-Presse (Fransa Basın Ajansı).

(5). Bu pasajda adı geçen bütün Kürt şehirleri Irak Kürdistan'ında bulunuyorlar.

(6). Sincar, Irak Kürdistan'ının Kuzey kesiminde bir kasabadır.

(7). Halen Diyarbakır'a bağlı olan Hazro ilçesi kitabın yazıldığı tarihte Silvan'a bağlı bir köy idi.

(8). Anglo-Persian Company günümüzde British Petroleum adı altında faaliyet göstermektedir.

(9). Kürt karakterinin yabancılara en az bilinen vasfı, onun hicivciliğidir. Oysa bu, Osmanlılar devrinde geniş ölçüde bilinen ve takdir edilen bir husustu. Örneğin, Osmanlı edebiyatının en tanınmış hiciv üstadlarından Nefi (Siirt'in Hasankeyf ilçesinde doğmuştur), Nabi (Urfa'da doğmuştur) ve Şair Eşref Kürt asıllıydılar.

(10). ?

(11). Kürdistan'ı bölüşen Devletler sınırları dahilinde yaşayan Kürtlerin sayısını belirten istatistikler yapıp sonuçlarını yayınlamaktan özellikle kaçınılmaktadırlar. Bazı hükümetlerin ileri sürdükleri

rakamlar da gerçekleri yansıtmaktan uzak, tutarsız ve gayri ciddidirler. L.Rambout'un daha önceki değerlendirmeleri esas olarak 1946 yılı için verdiği rakamlar da şüphesiz çeyrek asır sonrası için geçerli değildirler.

Bugün Ortadoğu'da takriben 16 milyon Kürdün yaşadığı bilinmektedir. Bunun 8.5 milyonu Türkiye'de, 5 milyonu İran, 2.2 milyonu Irak, 0.5 milyonu Suriye ve 0.2 milyonu da Sovyetler Birliği Kafkas Cumhuriyetlerindedirler. Ayrıca Lübnan'da da hatırı sayılır derecede kalabalık bir Kürt kolonisi vardır.

(12). Kürdistan Sürprizleri!

(13). Genç silahşör, Alexandre Dumas'nın "*Les Trois Mousquetaires*" (Üç Silahşörler) romanının kahramanlarından.

(14). Aralık 1946.

(15). Dersim Kürt Direnmesi ve onu izleyen katliamlar, bütün ayrıntıları ve belgeleriyle, olayları bizzat yaşamış olan Dr. Nuri Dersimli'nin "*Kürdistan Tarihinde Dersim*" (Halep 1952) kitabında işlenmiştir.

(16). Hinterland! Almanca olan bu sözcük "ülkenin gerisi" yani merkezden ve kıyılardan uzak ücra bölgeleri anlamına gelir.

(17). Tevsii mezuniyet, merkezi hükümet tekelinde toplanmış iktidar ve selahiyetlerin bir kısmının merkez dışındaki bölgelere aktarılması merkezin, imtiyazlarından bir kısmını taşraya bırakması demektir.

(18). Kitabın yazıldığı sırada krallıkla idare edilen Irak, Faysal'ın 14 Temmuz 1958 Kasım Devrimiyle devrilmesinden bu yana bir Cumhuriyettir.

(19). Kralın çocuk yaşta olduğuna işaret ediliyor.

(20). Irak Devleti, Osmanlı İmparatorluğunun üç vilayetinin (Musul, Basra, Bağdat) bir araya getirilmesiyle vücuda gelmiştir.

(21). İngiliz Krallık Tacının.

(22). Siyaset dilinde kullanılan manda terimi Fransızca "*mandat*" sözcüğünden gelmektedir ve bir devletin, bir ülkeyi idare etmek için aldığı vekalet anlamına gelir. Türkçede kullanılan diğer mandayla uzaktan yakından bir ilişkisi yoktur.

(23). R.A.F. Royal Air Force, (İngiliz) Krallık Hava Kuvvetleri.

(24). Intelligence Service, bir zamanların çok faal ve hatırı sayılan İngiliz İstihbarat Teşkilatının adıdır.

(25). Bu aşiret isimleri eserin Fransızca orijinalinde de Kürtçe imalarıyla verilmişlerdir.

(26). Irak Kürdistan'ı, Irak devletinin kuzeyini teşkil ettiği için sakinlerine Arap şovenleri "*Kuzeyli*" diyorlardı. Türkiye'de Kürtlere, "*Doğulu*" veya İran'da "*Batılı*" dendiği gibi.

(27). Fransızca dilindeki "*La Perse*" adına karşılık olarak kullanılmıştır. Avrupalıların bugün İran olarak bilinen ülkeyi İran adıyla belirtmeleri ancak 20. yüzyılın başlarına rastlar. Bu biraz da İstanbul'un yakın bir tarihe kadar Avrupalılarınca Constantinople adıyla belirtilmesine benzer.

(28). Spontone: Dıştan bir zorlama veya teşvik olmadan kendiliğinden olan, meydana gelen anlamına gelir.

(29). no man's land: meskun olmayan kesim, kimsenin oturmadığı bölge anlamında kullanılan bir İngilizce deyimidir.

(30). 1934'te resmi ve zorunlu kılınan bu Kürt latin alfabesi 2. Cihan Savaşı yıllarına kadar tüm yayın ve eğitim çalışmalarında kullanıldı.

2.Cihan Savaşından bu yana Kürtçeye adapte edilmiş Kirilik (Rus) alfabesi kullanılmaktadır.

Bununla birlikte, son yıllarda tüm Kürtlerce kullanılmakta olan latin alfabeye dönme eğilimi Sovyet Kürtlerinde de güçlenmektedir. 1960'tan bu yana gerek Sovyet Bilimler Akademisinde ve gerekse Moskova ve Leningrad Kürdoloji enstitülerince yayınlanan kitap

ve sözlüklerin önemli bir kısmında latin alfabesi kullanılmıştır.

(31). Halen Sovyetler Birliğinin Kürt bölgelerinde ilköğretimin tümü Kürt dilinde yapılmaktadır. Ayrıca, Kürtçe öğretim yapan teknikum (sanat ve teknik liseleri) ve öğretmen okulları da vardır. Kürt Dili, Edebiyatı ve Uygarlığı, başlıca, Leningrad, Moskova, Erivan, Bakû ve Tiflis Üniversitelerinde öğretilmektedir.

(32). "*Rîya Teze*" gazetesi, 2.Cihan Savaşından bu yana Kirilik harflerle ve haftada iki defa çıkmaktadır.

(33). Adı geçen bu sözlük bir grup Kürt ve Ermeni tarafından hazırlanan ve 1933'de Erivan'da yayınlanan "*Xebermama ji zimanê fileyî-Kurmancî*"dır. Bu sözlükten sonra Kürtçe-Ermenice, Kürtçe-Rusça, Rusça-Kürtçe vs. birçok teknik ve edebi terim sözlük ve leksikleri yayımlandı. Bunlardan bilimsel açıdan en önemlileri Bakayef'in 1957'de yayınladığı Kürtçe-Rusça sözlük (14.000 sözcük) ile Prof. Qanat Kurdo'nun Rusça-Kürtçe (30.000 sözcük) ve Kürtçe-Rusça (34.000 sözcük) sözlükleridir.

(34). Ereb Şamilov (Şemo)'nun "*Şivanê Kurd*" adlı romanı Fransızca, Gürcüce ve Rusçaya da çevrilmiştir. Sovyet-Kürt edebiyatında seçkin bir yeri olan romancı Ereb ŞEMO, Şivanê Kurd'dan başka Berbang (Şafak) ve Dimdim romanlarını da yazmıştır.

(35). Bkz. La Méditerranée, Destinée d'une mer, (Akdeniz, Bir Denizin Kaderi), E.M.F. (N-Y, 1943), ciltI, s.338-342.

(36). Kitabın yazıldığı tarihten bu yana radyo yayınları da değişikliğe uğramışlardır. Erivan Radyosu Kürtçe yayın süresini 90 dakikaya çıkarmış olup bunu her gün saat 15'ten itibaren kısa ve orta dalgalar üzerinden yayınlamaktadır.

(37). Doğu kelimesi Fransızca da güneşin doğduğu yer karşılığı olan "*Levant*"a karşılık olarak alınmıştır. Yine Doğu anlamına gelen "*Est*" veya "*Orient*"in tersine "*Levant*"ın özel bir tarihi anlamı olup daha çok Fransa'nın doğusuna düşen Doğu Akdeniz ülkelerini

kastetmektedir. Metinde de Doğu Devletlerinden kasıt Suriye ve Lübnan'dır.

(38). Halen Suriye'de 500.000 Beyrut'ta 60.000 Kürt vardır.

(39). Adı geçen bu dergi ve gazeteler 1945'ten beri çıkmamaktadırlar.

(40). Mahabad Kürt Cumhuriyetinin yıkılması sonucu başlıca yöneticiler, bu arada Kadı Muhammed, Saîfi Qazî ve Sadrî Qazî idam cezasına çarptırılıp infaz edildiler. Silahlı kuvvetler komutanı General Mustafa Barzani ise güçlerini toparlamak üzere kısa bir süre için Irak'a dönüp kendisini sürekli olarak izleyen Irak, İran ve Türk birliklerine rağmen Irak, İran ve Türkiye sınırlarındaki dağlardan, kah bu ülkenin, kah diğerinin topraklarına girerek yanındaki 500 partizanı ile birlikte kuzeye doğru ilerledi. 53 gün süren bu efsanevi "*Uzun Yürüyüş*"ten sonra Aras ırmağını yüzererek Sovyet Ermenistanı'na iltica ettiler ve General Abdulkerim Kasım'ın yaptığı 1958 devrimine kadar da orada kaldılar. (Bkz. Ronahî, Kovara Kurdi, sayı 2, Ekim 1971, sayfa 1 ve William EAGLETON, The Kurdish Republic of 1946, Oxford University Press, 1963)